

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**TÜRKİYE’NİN 1945-1950 YILLARI ARASI TİCARET
ANLAŞMALARI (ÇEKOSLOVAKYA, YUNANİSTAN,
BELÇİKA-LÜKSEMBURG VE FİNLANDİYA)**

Elif PARMAKSIZ

ŞANLIURFA-2022

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**TÜRKİYE’NİN 1945-1950 YILLARI ARASI TİCARET
ANLAŞMALARI (ÇEKOSLOVAKYA, YUNANİSTAN,
BELÇİKA-LÜKSEMBURG VE FİNLANDİYA)**

Elif PARMAKSIZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil TANIK

ŞANLIURFA-2022

TEZ ONAY SAYFASI

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI**

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil TANIK danışmanlığında, Elif PARMAKSIZ'ın hazırladığı **“Türkiye’nin 1945-1950 Yılları Arası Ticaret Anlaşmaları (Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya”** konulu bu çalışma 01/12/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil TANIK	
Üye	Doç. Dr. Gülşah ESER	
Üye	Doç. Dr. Nuran KILAVUZ	

Bu tezin Tarih Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma: HÜBAP Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : 21302

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir

ORJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU

	T.C.	Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015
	HARRAN ÜNİVERSİTESİ	Yayın Tarihi : .../.../20...
	TEZLİ YÜKSEK LİSANS	Revizyon No :
	ORJİNALLİK RAPORU ve	Revizyon Tarihi :
	BEYAN FORMU	Sayfa No : 3 / 189

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	205224012
Adı/Soyadı	Elif PARMAKSIZ
Anabilim Dalı/Programı	Tarih Ana Bilim Dalı/Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Türkiye'nin 1945-1950 Yılları Arası Ticaret Anlaşmaları (Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tezli yüksek lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 189 sayfalık kısmına ilişkin, 27/12/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %21'dir. Ayrıca Türkiye'nin 1945-1950 Yılları Arası Ticaret Anlaşmaları (Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya) çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/12/2022

Elif PARMAKSIZ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 27/12./2022

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil TANIK

(Danışman)

ÖZET
TÜRKİYE’NİN 1945-1950 YILLARI ARASI TİCARET
ANLAŞMALARI (ÇEKOSLOVAKYA, YUNANİSTAN, BELÇİKA-
LÜKSEMBURG VE FİNLANDİYA)

PARMAKSIZ, Elif

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi. İbrahim Halil TANIK

Ekim, 2022, 189 sayfa

Türkiye İkinci Dünya Savaşı’nın ardından uluslararası alanda yeni atılımlar gerçekleştirmektedir. Genelde Batılı ülkeler ekseninde ilerleyen siyasi ilişkiler aynı zamanda iktisadi alanda kendi göstermektedir. Savaş sonrası ekonomide dış ticarete önem veren Türkiye, ithalat ve ihracat sahasını genişletmek amacıyla pek çok ülkeyle ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bu çalışmada Türkiye’nin ticaret usulünü ve ödemelerin nasıl gerçekleşeceğini belirleyen ticaret, takas, protokol ve ödeme anlaşmaları tespit edilmiş, anlaşmalar çerçevesinde ithal ve ihraç edilen ürünler yıllara göre ürün kategorileri altında sınıflandırılarak incelenmiştir. Bu sınıflandırma, savaş sonrası önemli bir dönemi kapsayan 1945-1950 yıllar arası ve Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya ülkeleriyle sınırlandırılmıştır. Çalışmada elde edilen bilgilere TBMM tutanakları, TÜİK verileri, Devlet Arşivleri, basın arşivi, telif ve tetkik eserlerden ulaşılmıştır.

Ulaşılan bilgi ve belgeler sonucunda Türkiye’nin 1945-1950 yılları arasında ithalat ve ihracat rakamları ile ihtiyaç duyduğu ürünlerin neler olduğu, ihraç ürünleri ile üretim faaliyetlerinin hangi alanlarda yoğunlaştığı; ithal ürünler ile hangi alanlarda üretim eksikliği yaşadığı ve ithal ettiği ürünlerin ülke içindeki kullanım alanlarının neler olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Buna göre Türkiye’nin 1945-1950 yılları arası dahil olduğu Marshall Planı çerçevesinde Çekoslovakya ile ticaretinde ithal ettiği tarım makinalarının tarımsal üretime katkı sağladığı ve yine Çekoslovakya’dan ithal edilen mensucatlar ile beraberindeki şapka taslaklarının, fötr şapkaların Türkiye’nin yakın geçmişinde yapılan şapka devrimi ile ülke içindeki ihtiyacı karşılama

noktasında önem arz etmiştir. Yunanistan'dan ithal ettiği yapı malzemelerinin 1948'de başlayan yapılaşmaya ve yine Marshall Planı ile birlikte ulaşımaya verilen önceliğe katkı sağlamıştır. Belçika'dan ithal edilen silah ve mühimmatların Truman Doktrini ile birlikte savunma sanayine verilen öneme, Finlandiya'dan ithal edilen ağaç, selüloz, kağıt hamuru ve çeşitli kağıtların ise yeni kurulan kağıt fabrikalarına ve 1950'den sonra basın yayın hayatının faaliyetlerinin gelişmesine kaynaklık etmişlerdir. Marshall Planı ile uygulamaya koyulan 1947 Türkiye İktisadi ve Kalkınma Planı çerçevesinde önem verilen ulaşım ağına ise hem Çekoslovakya'dan hem de Belçika'dan ithal edilen demiryolu malzemeleri ile kaynak transferi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Türkiye, Dış Ticaret, Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika, Finlandiya.

ABSTRACT
TURKEY'S TRADE AGREEMENTS BETWEEN 1945-1950
(CZECHOSLOVAKIA, GREECE, BELGIUM-LUXEMBURG AND
FINLAND)

PARMAKSIZ, Elif

Master's Thesis

Department of History

Advisor: Asst. Prof. İbrahim Halil TANIK

October, 2022, 189 pages

After the Second World War, Turkey was making new breakthroughs in the international arena. Political relations, which generally progressed on the axis of Western countries, also showed themselves in the economic field. Turkey, which attaches importance to foreign trade in the post-war economy, signed trade agreements with many countries in order to expand its import and export area. In this study, trade, barter, protocol and payment agreements, which determine Turkey's trade method and how payments will be made, were determined, and the products imported and exported within the framework of the agreements were examined by classifying them under product categories according to years. This classification is restricted to Czechoslovakia, Greece, Belgium-Luxembourg and Finland between the years 1945-1950, which covers an important post-war period. The information obtained in the study was obtained from the minutes of the Grand National Assembly of Turkey, TURKSTAT data, the State Archives, the press archive, copyright and examination works.

As a result of the information and documents obtained, the import and export figures of Turkey between 1945-1950 and the products it needs, in which areas the export products and production activities are concentrated; It has been found out in which areas there is a lack of production with the imported products and what the usage areas of the imported products are in the country. Accordingly, within the framework of the Marshall Plan, which Turkey was involved in between 1945-1950, agricultural

machinery imported in trade with Czechoslovakia contributed to agricultural production, and the fabrics imported from Czechoslovakia, along with the accompanying hat drafts and fedora hats, have been associated with the hat revolution in Turkey's recent past. It has been important in meeting the need in the country. The construction materials imported from Greece contributed to the construction that started in 1948 and to the priority given to transportation with the Marshall Plan. Weapons and ammunition imported from Belgium became a source for the importance given to the defense industry together with the Truman Doctrine, wood, cellulose, pulp and various papers imported from Finland to the newly established paper mills and the development of the activities of the press after 1950. The transportation network, which was given importance within the framework of the 1947 Turkey Economic and Development Plan, which was put into practice with the Marshall Plan, was transferred with the railway materials imported from both Czechoslovakia and Belgium..

Keywords: World War II, Turkey, Foreign Trade, Czechoslovakia, Greece, Belgium, Finland.

**TÜRKİYE’NİN 1945-1950 YILLARI ARASI TİCARET
ANLAŞMALARI (ÇEKOSLOVAKYA, YUNANİSTAN, BELÇİKA-
LÜKSEMBURG VE FİNLANDİYA)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XII
TABLolar LİSTESİ	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV
EKLER LİSTESİ	XVI
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN İÇERİKSEL VE YAPISAL TANITIMI	1
a. Araştırmanın Konusu	1
b. Araştırmanın Kapsamı	2
c. Araştırmanın Amacı	3
ç. Araştırmanın Yöntemi	4
d. Araştırmanın Kaynakları	4
B. TÜRKİYE’NİN 1945-1950 YILLARI ARASI SİYASİ VE EKONOMİK DURUMU	10
a. İkinci Dünya Savaşı ve Türk-Sovyet İlişkileri	10
b. Sovyet Notaları ve Türkiye’nin Tutumu	14
c. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Genel Durum ve Türk Dış Politikası	15

ç. NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye	17
d. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'deki Gelişmeler	18
e. Türkiye'deki Ekonomik Dönüşüm, Politikalar ve Gelişmeler	20

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET ANLAŞMALARI

1.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE ÇEKOSLOVAKYA SİYASİ İLİŞKİLERİ	32
1.2. 22 HAZİRAN 1945 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI	36
1.3. 7 HAZİRAN 1946 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TAKAS ANLAŞMASI	37
1.4. 5 ARALIK 1946 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI İLE MODÜS VIVENDİ'YE EK ANLAŞMA	39
1.4.1. 5 Aralık 1946 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması	41
1.5. 9 TEMMUZ 1949 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI	41
1.6. 10 KASIM 1950 TARİHLİ TÜTÜN SATIŞ PROTOKOLÜ	43

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-YUNANİSTAN TİCARET ANLAŞMALARI

2.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE YUNANİSTAN'IN SİYASİ İLİŞKİLERİ	62
2.2. 1 HAZİRAN 1945 TARİHLİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI	68
2.2.1. 1 Haziran 1945 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması	70
2.3. 2 NİSAN 1949 TARİHLİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN ÖDEME ANLAŞMASI	71
2.4. 21 TEMMUZ 1949 TARİHLİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN TİCARET ANLAŞMASI	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE BELÇİKA-LÜKSEMBURG EKONOMİK BİRLİĞİ

TİCARET ANLAŞMALARI

3.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE BELÇİKA SİYASİ İLİŞKİLERİ	93
3.2. 12 MART 1947 TARİHLİ TÜRKİYE İLE BELÇİKA-LÜKSEMBURG EKONOMİK BİRLİĞİ TİCARET, ÖDEME VE MODÜS VIVENDİ ANLAŞMASI	96
3.2.1. 12 Mart 1947 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması	98
3.3. 2 ARALIK 1948 TARİHLİ TÜRKİYE İLE BELÇİKA-LÜKSEMBURG EKONOMİK BİRLİĞİ TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI	100
3.3.1. 2 Aralık 1948 Tarihli Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması.	106
3.3.2. 2 Aralık 1948 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasına Getirilen Madde Değişikliği	107
3.3.3. 2 Aralık 1948 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasına Ek 25 Şubat 1950 Protokol Anlaşması	108
3.3.4. 2 Aralık 1948 Tarihli Anlaşmaya 1950 Sonrası Düzenlemeler	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-FİNLANDİYA TİCARET ANLAŞMALARI

4.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE FİNLANDİYA’NIN SİYASİ İLİŞKİLERİ	128
4.2. 3 NİSAN 1943 TARİHLİ TÜRKİYE-FİNLANDİYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI	132
4.2.1. 3 Nisan 1943 Tarihli Türkiye-Finlandiya Ticaret ve Ödeme Anlaşması’nın Süresinin Uzatılması	132
4.3. 15 MAYIS 1946 TARİHLİ TÜRKİYE-FİNLANDİYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI	133

4.3.1. 15 Mayıs 1946 Tarihli Türkiye-Finlandiya Ödeme Anlaşmasının 8. Maddesinin Süresinin Uzatılması	136
4.4. 12 HAZİRAN 1948 TARİHLİ TÜRKİYE-FİNLANDIYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI	136
4.4.1. 12 Haziran 1948 Tarihli Türkiye-Finlandiya Ticaret ve Ödeme Anlaşmasında Madde Değişikliği	139
SONUÇ	148
KAYNAKÇA	153
EKLER	

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BBSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BCA	Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	Birleşmiş Milletler
BMM	Büyük Millet Meclisi
Bs.	Baskı
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIF	Cost Insurance and Freight
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DP	Demokrat Parti
ed.	Editör
FOB	Free on Board
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
MP	Millet Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
ty.	Tarih Yok
vd	Ve diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye ile Çekoslovakya Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları	36
Tablo 2: 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Gıda Ürünleri İhracatı	45
Tablo 3: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Tekstil Ürünleri İhracatı	47
Tablo 4: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Sanayi Ürünleri İhracatı	49
Tablo 5: 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Tekstil Ürünleri İthalatı	52
Tablo 6: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Sanayi Ürünleri İthalatı	54
Tablo 7: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Makina İthalatı	58
Tablo 8: Türkiye ile Yunanistan Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları	67
Tablo 9: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Gıda Ürünleri İhracatı	78
Tablo 10: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Tekstil Ürünleri İhracatı	81
Tablo 11: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Sanayi Ürünleri İhracatı	82
Tablo 12: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Gıda Ürünleri İthalatı	85
Tablo 13: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Tekstil Ürünleri İthalatı	86
Tablo 14: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Sanayi Ürünleri İthalatı	88
Tablo 15: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Makina İthalatı	91
Tablo 16: Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları	95

Tablo 17: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Gıda Ürünleri İhracatı	112
Tablo 18: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Tekstil Ürünleri İhracatı	115
Tablo 19: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Sanayi Ürünleri İhracatı	116
Tablo 20: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Tekstil Ürünleri İthalatı	119
Tablo 21: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Sanayi Ürünleri İthalatı	121
Tablo 22: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Makine İthalatı	125
Tablo 23: Türkiye İle Finlandiya Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları	131
Tablo 24: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Gıda Ürünleri İhracatı	140
Tablo 25: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Tekstil Ürünleri İhracatı	141
Tablo 26: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Sanayi Ürünleri İhracatı	142
Tablo 27: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Tekstil Ürünleri İthalatı	143
Tablo 28: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Sanayi Ürünleri İthalatı	144
Tablo 29: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Makina İthalatı	146

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya ile Ticaretinin Sütun Grafiği 61
- Şekil 2:** 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan ile Ticaretinin Sütun Grafiği. 92
- Şekil 3:** 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika ile Ticaretinin Sütun Grafiği. 127
- Şekil 4:** 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Ticaretinin Sütun Grafiği. 147

EKLER LİSTESİ

Ek-1: 2 Haziran 1945 tarihli *Akşam* gazetesinde yer alan “Türk-Yunan Ticaret Anlaşması” başlıklı haber. ek s.1

Ek-2: 6 Aralık 1946 tarihli *Ulus* gazetesinde yer alan “Çekler’le Ticaret Anlaşması Dün İmza Edildi” başlıklı haber. ek s.2

Ek-3: 2 Aralık 1948 tarihli Türkiye-Belçika ticaret ve ödeme anlaşmasında yer alan ithal ve ihraç ürünleri listesi ile anlaşmalarda yer alan menşe şahadetnamesi örneği. ek s.3

GİRİŞ

1945-1950 yılları arası, Türkiye'nin Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya ile yaptığı ticaret anlaşmalarını kapsayan bu çalışmanın giriş bölümünde tezin konusu, kapsamı, amaç ve yöntemi ile konuya dair kullanılan kaynaklar ele alınmıştır. Türkiye'nin adı geçen ülkeler ile 1945-1950 yılları arasında yaptığı ticareti daha iyi kavrayabilmek için Türkiye'nin dış politikası, ekonomi politikaları ve siyasi portresi incelenerek bunlara giriş bölümünde yer verilmiştir. Bu bölümde belirlenen hedef, tezin konu ve kapsamının, amaç ve yönteminin, başvuru kaynakların değerlendirilmesidir.

A. ARAŞTIRMANIN İÇERİKSEL VE YAPISAL TANITIMI

a. Araştırmanın Konusu

1945-1950 yılları arasını kapsayan bu çalışmada, Türkiye'nin Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya ile yaptığı ticaret anlaşmaları incelenmiştir. Belirlenen ülkeler ile kuruluşlarından itibaren dostane ilişkiler yürütmeye çalışan Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte siyasi ve ekonomik dönüşümünde bu ülkelerle olan ticareti konu alınmıştır. Çalışmada, başlangıç zamanının 1945 olarak belirlenmesinde etkili olan unsur savaş süresince Sovyet Rusya'nın tehditlerinin Türkiye'nin savaş sonrası dış politikasındaki dönüşümü yanında ekonomik gelişmelerin de etkisiyle Batılı ülkelere yönelişi olurken; 1950'de sonlandırılmasında etkili olan unsur Türkiye'nin girmiş olduğu siyasal dönüşüm neticesinde iktidar değişikliğinin yaşanması olmuştur.

Ticaretin hangi şartlar ve usullere göre yapıldığını da kapsayan çalışmanın odak noktası ise yapılan ithalat ve ihracat ile birlikte Türkiye'nin dönem içerisinde ihtiyaç duyduğu ürünler karşısında ihraç ettiği ürünlerin neler olduğudur. Yapılan ithalat ve ihracatla birlikte aynı zamanda Türkiye'nin üretiminin hangi ürünler üzerinde yoğunlaştığı da belirirken, ihtiyaç duyduğu ürünlerin ithalatı da Türkiye'nin üretim potansiyelindeki eksikliklerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Buna göre Türkiye, ihtiyaçları giderme ve ülke içindeki üretime katkı sağlayacak malzemeleri sanayisini belli ölçüde gerçekleştirmiş olan Çekoslovakya ve Belçika'dan temin

Üçüncü bölümde, Türkiye ile Belçika-Lüksemburg arasındaki ilişkiler başlangıç aşamasından 1945'e kadar siyasi münasebetler, 1945'ten 1950'ye kadar ise imzalanan ticaret anlaşmaları çerçevesinde "Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği Arasında Ticaret Anlaşmaları" başlığı altında incelenmiştir. 1945-1950 yılları arasında imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmaları ile anlaşmalara ek uzatma talebiyle yapılan mektup anlaşmaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, 2 Aralık 1948 tarihli ticaret ve ödeme anlaşmasına 1950 sonrası yapılan ek uzatma talebi ile madde değişikliklerinin görüşüldüğü mektup anlaşmaları ve ek protokol anlaşmalarına, bağlayıcı olması açısından kısaca değinilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Türkiye ile Finlandiya arasında siyasi ilişkilerinin başlangıç aşamasından 1945'e kadar gelişimine ve 1945-1950 yılları arasında yapılan ticaret anlaşmalarına değinilmiştir. "Türkiye-Finlandiya Ticaret Anlaşmaları" başlığı altında 1945 yılına kadar iki defa süresi uzatılan 3 Nisan 1943 tarihli ticaret ve tediye (ödeme) anlaşmasına kısaca değinilerek, 1945-1950 yılları arasında imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmaları ile çeşitli konuların görüşüldüğü mektup anlaşmaları incelenmiştir. Anlaşma metinlerinden sonra gelen tablolarda ise yine ithalat-ihracat listelerinde yer alan ürünler, yukarıda belirtilen ülkelerde olduğu gibi gıda, tekstil, sanayi ve makine kategorilerinde kendi ana başlıkları ve alt başlıkları altında ürünün miktarı ve tutarına göre değerlendirilmişlerdir.

c. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, İkinci Dünya Savaşı sürecinde birçok sorunun yanında Sovyet tehdidiyle karşılaşan Türkiye'nin, savaş sonrası bu tehdit karşısında ABD'nin öncüsü olduğu Batı bloğuna yakınlaştığı süreçte belirtilen dört ülke ile ticari ilişkilerini incelemektir. İktisadî ilişkiler çerçevesinde incelenen ticaret anlaşmaları ile savaş sonrası süreçte Türkiye'nin, ithal ve ihraç ettiği ürünlerin neler olduğu? kaç farklı türü barındırdığı? temin ettiği ürünlerin üretim sisteminin dışında kalıp kalmadığı? en fazla hangi ürünlere ihtiyaç duyduğu? en fazla hangi ürünleri ihraç ettiği? belirlenen amaca yönelik cevap aranan sorular olmuştur.

ç. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın inşa sürecinde nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel yöntem çerçevesinde birincil ve ikincil kaynaklardan yapılan alıntılar, konu örgüsü çerçevesinde eklenilerek okuyucuya sunulmuştur. Çalışmanın amacına dair belirlenen sorular ışığında araştırmanın yönteminde, birincil kaynak niteliği taşıyan TBMM 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., ve 9. dönem tutanak dergileri taranarak ilgili ülkelerle yapılan anlaşmalar tespit ve tasnif edilmiştir. Anlaşmaların meclis tutanaklarındaki yerleri dönem ve birleşimleri ile birlikte referans gösterilmiştir. Anlaşmalara ait arşiv belgeleri, *Resmî Gazete* ve dönemin ulusal gazeteleri kullanılarak içeriğin zenginleştirilmesi sağlanmıştır

Devlet arşivleri belgeleri yer bilgileriyle belirtilirken, ulusal gazete haberleri, gazetenin adı, haberin başlığı ve yayınlandığı tarihle birlikte, Resmi Gazete'deki bilgiler ise yine tarihleriyle birlikte çalışmada belirtilmiştir. 1945-1950 yılları arasında Türkiye'nin iç ve dış siyaseti ile ekonomik dönüşümü noktasında ikincil ve üçüncül kaynak niteliğinde olan telif ve tetkik eserler de incelenerek ilgili bölümlerde gösterim kurallarına uygun olarak belirtilmiştir.

Nicel araştırma yöntemi, çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmuştur. Türkiye İstatistik Kurumunun arşivine bu anlamda sıklıkla müracaat edilmiştir. Bu kuruma ait Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları verileri ise kendi içinde ürün bağlamında ithal-ihraç istikrarına ve miktar bakımından en çok ithal-ihraç edilişine göre tasnif edilerek tablolarda incelenmiştir. Ürünlerin çeşitliliği bir hayli fazla olduğundan içeriği daha net anlaşılabilir kılmak adına ithal ve ihraç ürünleri belirli üst başlıklar altında birleştirilmiştir.

d. Araştırmanın Kaynakları

Bu alışmada kullanılan birincil kaynaklar çeşitlilik arz etmektedir. Öncelikle 1945 öncesi imzalanan ticaret anlaşmaları hakkında veri sağlayan 2., 3., 4., 5., 6., ve 7. dönem ile 1945-1950 ticaret anlaşmaları için 8. ve 9. dönem TBMM tutanak dergileri çalışmanın zeminini oluşturmuştur. Bir diğler ana kaynak, anlaşmalarda bulunan ithalat-ihracat listelerinde yer alan ürünlerin yıllara göre ithal ve ihraç miktar ve tutarlarına ulaşılan ve çalışma içinde tablolarla gösterilen Türkiye İstatistik Kurumu verileri olmuştur. TÜİK kaynaklarından 1945-1950 yılları arasında:

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No:0132990, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1945.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 36, Ankara: Akın Matbaası, 1946.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 0132974, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1948.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1948.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949 Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine Göre İthalat ve İhracat kısım:4, Ankara: Basım ve Ciltevi, 1950.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 0134348, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1950.

Düzenli yayımlanan “İstatistik Yıllıkları” taranmış ve çalışmada kullanılmıştır. 1945, 1946, 1947, 1948 ve 1950 yılları için aynı özellikleri taşıyan veri sistemi kullanıp bir önceki yılın verilerini teyit ederek ürünlerle ilgili geniş bilgi yelpazesine sahip yıllıklar, 1949 yılı için farklı veri sistemi kullanarak önceki yıllara oranla ürünler hakkında daha dar ölçekli, genel bilgiler vermiştir.

T.C. Merkez Bankası, 25 Nisan 1946 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna 1945 On Dördüncü Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi Raporu ve Denetçiler Raporu Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1946).

T.C. Merkez Bankası, 24 Nisan 1947 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna 1946 On Beşinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi Raporu ve Denetçiler Raporu Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1947).

T.C. Merkez Bankası, 29 Nisan 1948 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna Sunulan 1947 On Altıncı Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1948).

T.C. Merkez Bankası, 28 Nisan 1949 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna Sunulan 1948 On Yedinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1949).

T.C. Merkez Bankası. 27 Nisan 1950 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna sunulan 1949 On Sekizinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1950).

T.C. Merkez Bankası. 26 Nisan 1951 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna sunulan 1950 On dokuzuncu Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1951).

1930 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın her yıla ait kar-zarar hesapları, bilançolar, altın ve döviz stokları dış ticaret ve ödemelere ait raporları yıllık raporlar olarak yayınladıkları bu eserlerden, Türkiye'nin 1945-1950 yıllarında miktar ve tutar bazında tüm ülkeler ile yapmış olduğu dış ticaret verileri ve 1945-1950 yıllarında dış ticaretteki gelişimin seyrinin belirlenmesi hususunda faydalanılan birinci elden kaynaklar olmuşlardır.

Çalışmada yararlanılan diğer ana kaynaklar arasında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden edinilen belgeler yer almaktadır. Başkanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Bakanlar Kurulu Kararıyla anlaşmaların onaylandığını tasdik eden Kararlar Dairesi Başkanlığı'ndan 26 belge ile Muamelat Genel Müdürlüğü'nden 5 belge çalışmada başvurulmuş kaynaklar arasındadır.

Dönemin ulusal gazete arşivlerinden ise *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Son Posta*, *Ulus*, *Yeni Sabah* ve *Zafer* gazetelerinde ticaret anlaşmalarının imzalandığına dair çıkan haberler konunun bütünleşmesi ve halk tabanına yansımaları noktasında katkı sağlamıştır.

Birincil ana kaynaklar yanında ikincil kaynak olan pek çok telif ve tetkik eser de çalışmanın içeriğini zenginleştirmiştir. Bunların tamamına burada değinmenin güç olması sebebiyle bazılarını değinilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ve savaş

sürecinde Türkiye'nin yürüttüğü dış politika noktasında Fahir Armaoğlu'nun *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995* olayların gelişimini aktarmasıyla, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in, *Dış Siyaseti Ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si* savaş sürecinde Türkiye'nin askeri donanımı noktasında, William Hale'in *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Fahir Armaoğlu'nun *Türk Dış Politikası Tarihi*, Mehmet Gönlübol'un *Olaylarla Türk Dış Politikası* Türk dış politikasını ana hatlarıyla çizerek yol göstericiliğiyle, Selim Deringil'in *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, savaş süresince ve sonrasında gelen Sovyet tehdit ve baskılarını kronolojik bir şekilde dönem içine yayarak anlama noktasında fayda sağlamışlardır.

Feroz Ahmad'ın *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Kemal Karpat'ın *Türk Demokrasi Tarihi*, Erik Jan Zürcher'in *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Bernard Lewis'in *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Cemil Koçak'ın *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte değişen şartların da etkisiyle Türkiye'nin tek partili siyasal sistemden çok partili sisteme geçişinde muhalefetin oluşması, yeni partilerin kurulması, iktidara karşı yükselen seslerin etkisiyle oluşan yeni toplumsal sınıfları anlama noktasında çalışmaya büyük katkı sağlamışlardır.

Niyazi Berkes'in *Türkiye İktisat Tarihi*, Korkut Boratav'ın *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik* ve *Türkiye'de Devletçilik* eserleri, Murat Metinsoy'un *İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Yahya Sezai Tezel'in *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-950)*, Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk'ün *Türkiye Ekonomisi*, Gülten Kazgan'ın *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Şevket Pamuk'un *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme* ile *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Mahfi Eğilmez'in *Dünya Ekonomisi*, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı* ile *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Korkut Boratav'ın *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, Osmanlı Döneminden Cumhuriyetin kuruluş yıllarına, savaş süreci ve savaş sonrası süreçte Türkiye'nin Batı eksenli ekonomik dönüşümüne, ekonomi politikalarına ve kalkınma planlarına, uyguladığı ticari politikalara, ticaretin gelişmesi ithalatın

azalması ve ihracatın artması yönünde ki çalışmalara, dönem içinde ithalat ve ihracat oranlarındaki değişiklikleri anlama ve aktarma noktasında katkı sağlamışlardır.

Telif eserler yanında tetkik eserler de konu bütünlüğü sağlama noktasında yararlanılan kaynaklar olmuşlardır. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin duruşu ve Türkiye'ye yönelen Sovyet tehdidini ana hatlarıyla kavrama noktasında Fahir Armaoğlu'nun "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", Nasrullah Uzman'ın "II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi" ve Sabit Dokuyan'ın "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliğinin Türkiye'den İstekleri" belirtilen konulara bilgi aktarma noktasında fayda sağlamıştır. Nermin Kılıç Akoğlu ve Ester Ruben'in "Amerika Hegemonyasının Türkiye'de Modernleşme ve Kalkınma Söylemlerine Yansımaları: 1945-1960" ise 1945 sonrası Türkiye'nin ABD'ye yöneliminden doğan değişimlerin analizini yapması bakımından dönem ile ilişkilendirilmiştir.

Recep Arslan'ın "Prag Maslahatgüzarı Mehmed Cevad Açıkalın'ın Raporu'na Göre Çekoslovakya siyasi Partileri" ile "Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri", Ali Servet Öncü'nün "İki savaş Arası Dönemde Türkiye-Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış", Türkiye-Çekoslovakya arasında ki siyasi ilişkilerin başlangıç noktasına temas ederek, ticari ilişkilerin gelişimine bağlama noktasında önem arz etmektedir.

Semih Yalçın'ın Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti adlı telif eseri ile Erdi İnan, Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945 ve Ayzin Ergüç, 1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri adlı Yüksek Lisans Tezleri, Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1878-1952)" Bestami Bilgiç, "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri", adlı tetkik eserler de Osmanlı Devleti döneminden beri devam eden Türk-Yunan ilişkilerinin süreç içinde gelişimi noktasında, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında iki ülke arasındaki temel sorunların ve bunların çözümünde edinilen bilgiler için yol gösterici olmuştur.

Savaş Sertel, Şahin Yedek "Arşiv Belgelerine Göre Milli Şef Döneminde Türkiye-Belçika ilişkileri (1938-1950), Savaş Sertel, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Belçika İlişkileri" ve Mehmet Temel, "XIX. Yüzyılda Osmanlı-Belçika

Ticari ilişkileri”, adlı tetkik eserler ve TDV İslam Ansiklopedisinde Suna Doğaner’in “Belçika”, maddesi de yine Osmanlı Döneminde Belçika Krallığı ile başlayan ilişkilerin Türkiye Cumhuriyeti dönemine intikali ile iki ülke arasında dostluğun ticari ilişkilere etkisi ve ticari ilişkilerin başlangıcı noktasında katkı sağlayan eserler olmuştur.

Evren Küçük’ün, Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980) adlı eseri Türkiye-Finlandiya ilişkilerinin Osmanlı döneminden başlayıp Cumhuriyet döneminde diplomatik ve siyasi gelişiminden, ekonomik ilişkilerin başlangıç noktasına kadar siyasal, sosyal ilişkilerin tamamı hakkında fayda sağlarken, Mehmet Sait Dilek’in “Türkiye-Finlandiya Siyasi İlişkilerinin Başlaması Ve Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud İle Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen’e Göre Türkiye” adlı tetkik eseri Türkiye ile Finlandiya ilişkilerinin diplomatik başlangıcına teması konusunda fayda sağlamıştır. Kullanılan bütün telif ve tetkik eserler, dönemin siyaseti, ekonomisi, iç ve dış politikası, rejim değişikliği hakkında çalışmaya yol gösterici olmuştur.

Bilal Şimşir’in *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* adlı eserinin 1., 2. ve 4. ciltleri ise Türkiye’nin Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika ve Finlandiya ile siyasi ilişkilerin diplomatik boyutları başta olmak üzere diğer bazı ilişkilere değinmesi noktasında büyük katkı sağlamıştır.

Yapılan literatür taraması ve incelemesi sonucu Türkiye’nin ilgili yıllarda anılan ülkeler ile ticarî gelişmelerini müstakil olarak inceleyen esere rastlanılamamış olması, 1945-1950 yılları arası adı geçen ülkelerde Türkiye’nin ticarî gelişmelerini inceleyen bu çalışmaya ilham olmuştur. Savaş sonrası döneme isabet eden bu beş yıl içerisinde Türkiye’nin adı geçen ülkelerle iktisadî bağ kurması, farklı alanlarda da etki göstermiştir. Bu tespitlerden hareketle oluşturulan bu çalışma, ilgili dönemi merkeze alarak literatüre katkı sağlamayı; alanda yapılacak başka çalışmalara esin kaynağı olmayı hedefler.

B. TÜRKİYE'NİN 1945-1950 YILLARI ARASI SİYASİ VE EKONOMİK DURUMU

a. İkinci Dünya Savaşı ve Türk-Sovyet İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı sonrası 18 Ocak 1919 - 21 Ocak 1920 tarihleri arasında toplanan Paris Barış Konferansı ile Paris Barış Anlaşmaları, galip ve mağlup ülkeler arasında imzalanmış, barışının temini ve sürekliliği için Milletler Cemiyeti, 10 Ocak 1920'de kurulmuştur.¹ Wilson İlkeleri ile halkların kendi siyasi durumunu düzenleme hakkına kavuşmaları, Osmanlı'nın egemenliğindeki halkların da kendi rejimlerini kurma hakkını doğuruyordu. Bu gibi gelişmelerin ışığında Osmanlı'dan sonra kurulan Türkiye, bağımsızlığını tehdit edecek her türlü oluşuma karşı uluslararası alanda varlık göstermiştir.²

Milletler Cemiyeti'nin etkisinin azalıp olaylara müdahale edemediği bir dönemde Türkiye, Lozan'da görüşülen Boğazlar sözleşmesinin günün şartlarına ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne uygun olarak yeniden düzenlenmesi talebini 10 Nisan 1936 tarihinde Lozan Konferansına katılmış bütün devletlere nota göndererek bildirmiştir. Türkiye'nin haklılığı karşısında katılımcı devletlerden gelen olumlu cevap ile İtalya haricindeki devletler 20 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'nin Montreaux (Montrö) şehrinde, Montrö Boğazlar Sözleşmesini onaylarken, Türkiye'nin boğazlardaki egemenliği de silahsızlanmanın kaldırılması ile tam olarak pekişmişti.³

Konferans sırasında Türkiye, Batılı devletler ve bilhassa İngiltere ile yakın temas kurup daha sonra askeri harcamaları için krediler temin ederken, Sovyetlerden gelen boğazların ortak savunması gibi Türk egemenlik ve toprak bütünlüğüne tehditkâr isteklerine karşın ilişkileri hususunda soğuk bir yaklaşım sergilemiştir.⁴ 1939 yılına gelindiğinde savaşın ayak seslerinin baskın olduğu, devletlerin savaş hazırlıklarıyla birlikte müttefik arayışının da hızlandığı, ittifak görüşmelerinin

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, 22. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2011), 400-403.

² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 30. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 482.

³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 30. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 482.

⁴ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, 4. bs. (Ankara: Emel Yayınları, 1977), 587-591.

⁵ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev. Petek Demir, (İstanbul: Mozaik, 2003), 58-59.

yoğunlaştığı bir dönemde, Türkiye ve Sovyetler hem birbirleriyle hem de Avrupalı devletler ile ittifak görüşmelerinde bulunmuşlardır.⁵

Sovyet Rusya, Türkiye ile bir ittifak anlaşması imzalamak üzere teklif sunmuş ve teklifin olumlu karşılanmasıyla Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile beraberindeki heyet, 26 Eylül - 17 Ekim 1939 tarihleri arasında Moskova'da toplantılar gerçekleştirmişlerdir. Görüşmeler sırasında Boğazların ortak savunulması için Montrö üzerinde düzenlemeye gidilmesi talebiyle karşılaşan Türkiye, çok taraflı Montrö Sözleşmesinin iki devlet arasında görüşülmesinin mümkün olmadığını bildirerek bir anlaşma imzalamadan 17 Ekim'de Moskova'dan ayrılmıştır.⁶

Ziyaret sırasında Türk-Sovyet görüşmelerini gölgede bırakan Almanya-Sovyet görüşmeleri başlamış ve Türkiye'nin dış politikasında değişiklik yapmasına sebep olan bir "Saldırmazlık Paktı'nın" imzalanması ile sonuçlanmıştır.⁷ Avrupa'da, Almanya'nın mevcut statükodan memnuniyetsizliği ve toprak talepleri ile başlayan işgal hareketlerine, İtalya ve Japonya'nın da katılması, Çekoslovakya ve nihayetinde 1 Eylül'de de Polonya'nın Almanya tarafından işgali ile gelişen süreç, 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın da Almanya'ya savaş ilan etmeleri ile İkinci Dünya Savaşı'na dönüşmüştür.⁸

Sovyet Rusya ile yapılan müzakerelerin sonuçsuz kalarak bir anlaşmaya varılamaması ve Sovyet-Alman anlaşmasının imzalanması karşısında Türkiye, dış politikasını geliştirme yolunda İngiltere ile 12 Mart 1939'da, Fransa ile 23 Haziran 1939'da ayrı ayrı deklarasyon imzalamıştır. 1 Eylül'de de savaşın resmen başlamış olması sebebiyle Türkiye, artık Sovyetler ve Batılılar ile ortak bir zemin oluşturma adına 18 Ekim 1939'da İngiltere-Fransa-Türkiye nihai ittifak anlaşmasını Ankara'da

⁵ Baskın Oran, "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25/01 (Ocak 1970):49.

⁶ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 8. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018) 1: 267-269.

⁷ Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13/02 (Şubat 1958): 146.

⁸ Eric Hobsbawn, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996), 173-174.

imzalamış ve Türkiye, Sovyetler Birliğine karşı Batılı devletlerin yanında yer almıştır.⁹

İkinci Dünya Savaşı'nda cephelerde yerlerini alan ülkeler, iki savaş arası dönemde önceki savaşlardan tecrübeyle teknolojik gelişmeler de kaydetme çabasında olmuşlardır. Bütçe kısıtlamalarına rağmen ulaşımda motorlu taşıtlara geçilmiş, tank gücü ve hava savunma sistemi önem kazanmış, savaş teçhizatlarının sayılarından çok işlevselliği ön plana çıkmıştır.¹⁰ Geleneksel savaş yöntemleri ile savaşa hazırlanan İngiltere, Fransa ve işgal edilen Polonya karşısında, işgalci Almanya ise hava kuvvetine önem vermiş ve yeni savaş taktiği ile donatılmış “Yıldırım Harbi” tekniğini kullanmıştır.¹¹

Savaş ortamında, savaşa mutlak bir zafer ile yön verecek, aynı zamanda savunma sanayinde yaşanan gelişmelere üretim noktasında fayda sağlayacak bir diğer etken de bazı üretim maddelerine olan ihtiyaçtır. Bu maddeler; ulaşım için petrol ve kauçuk. Genel üretim için kömür. Elektrik için bakır. Mühimmat için nikel. Dumansız barut için selüloz. Dedantör için cıva. Uçaklar için alüminyum. Kimyasal araç-gereçler için platin. Çelik yapımı ve genel kullanım için antimon, mangan. Diğer araç-gereçler için asbest. Yalıtım için mika. Patlayıcılar için pamuk, yün, demir, nitrik asit ve kükürt gibi ham veya mamul maddelerdi. Bu maddelerin temini ise savaş koşullarında ülkeleri, eksiklerini tamamlama noktasında dış ticarete yönlendirmiştir.¹²

Türkiye’de ise 1925 yılından beri uygulanan ikmal planlarının 1936 yılında kabul edilen üçüncüsü (I., II., III.), İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaşması ile yetersiz görülmüş ve daha yeterli bir silahlı kuvvet oluşturabilmek için “Dördüncü İkmal Planı” hazırlanmaya başlanmıştır. Celal Bayar’ın başkanlık yaptığı, Mareşal Fevzi Çakmak’ın da katıldığı toplantıda birçok karar alınmış ve 23 Şubat 1938 tarihinde

⁹ Türkaya Ataöv, 2. *Dünya Savaşı*, 1.bs. (İstanbul: İleri Yayınları, 2008), 186-188.

¹⁰ Jeremy Black, *Dretnot, Tank ve Uçak Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 138-139.

¹¹ Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 2: 746.

¹² Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 1: 29-30.

beş yıllık silahlanma programının esasları kabul edilmiştir. Bu çerçevede hükümete, 125.500.000 liralık harcama yetkisi verilmiştir.¹³

Savaşın başlangıcından 1941 yılına kadar geçen sürede Sovyet-Alman dostluğu bozulmuş; Sovyetler, Türkiye ile yeniden dostluk ve saldırmazlık anlaşmasının yürürlüğe girmesini istemiştir. Sovyet-Alman savaşında ise 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanan Türk-Alman saldırmazlık paktı ile Türkiye, tarafsızlığını koruyarak hem Alman baskısından hem de Sovyet baskısından bir süreliğine kurtulmuştur.¹⁴ Almanya'nın Stalingrad savaşını kaybetmesi, Pasifik'teki Japon ilerlemesinin ABD tarafından durdurulması ise savaşta dengeleri müttefikler lehine döndürmüştür.¹⁵ Bu gelişmeler ile birlikte Türkiye'nin stratejik konumu dolayısıyla silahlandırılarak askeri hareketlilik sahasına katılması hususunda mihver¹⁶ cephesinin baskısından sonra müttefik¹⁷ cephesinin baskısı ve 1943 yılından itibaren yapılan birtakım toplantı ve konferanslar başlamıştır.¹⁸

Türkiye'yi savaşa dâhil etmek için başta İngiltere olmak üzere Sovyetler ve ABD bu misyonu üstlenen devletler olmuşlardır. Türkiye'nin tercihini netleştirmesi için 14 Ocak 1943'te Casablanca Konferans'ında Franklin D. Roosevelt ve Winston Churchill görüşmede bulunurken, 30 Ocak-1 Şubat 1943'te Adana Görüşmeleri Churchill ve İsmet İnönü (1884-1973) arasında gerçekleşmiştir. Bundan sonra 11-24 Ağustos 1943'te Quebec Konferans'ında Roosevelt ve Churchill, 19-30 Ekim 1943'te de Moskova'da İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD görüşmeler yapmışlardır. Moskova'da alınan kararları Türkiye'ye bildirmek üzere ise Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Kahire'de görüşmüşlerdi. 28 Kasım 1943'te ise Tahran'da görüşen Sovyet Rusya, ABD ve İngiltere yetkilileri bu konferansta da Türkiye'nin savaşa dâhil olması konusunu görüşmüşlerdir. 1 Aralık'ta Tahran Konferans'ının sona ermesi ile 4-6 Aralık 1943'te

¹³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Dış Siyaseti Ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 3. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 1: 113-114.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi*, 3.bs. (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), 127-130.

¹⁵ Ernest Mandel, *İkinci Dünya Savaşının Anlamı*, çev. Bülent Tanatar, (İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1995), 168.

¹⁶ İkinci Dünya Savaş'ında temelde Almanya, Japonya, İtalya'nın, ittifak kurarak oluşturduğu blok.

¹⁷ İkinci Dünya Savaş'ında temelde ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa'nın ittifak kurarak oluşturduğu blok.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 23.bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 370-371.

İsmet İnönü Kahire'ye davet edilmiş ve Churchill, Türkiye'nin artık son şansı olduğunu savaşa katılması gerektiğini bildirmiştir. İsmet İnönü ise gerekli askeri yardımlar yapıldıktan sonra savaşa dahil olmayı kabul etmiştir. Bunun üzerine Ocak 1944'te Türkiye ve İngiltere arasında askeri yardım görüşmeleri başlamıştır. Türkiye ile Almanya arasında devam eden krom anlaşması konusunda 20 Nisan'da mihver Almanya'ya yapılacak bütün krom sevkiyatına ambargo koyduğunu açıklayan Türkiye, 2 Ağustos 1944'te ise Almanya ile olan diplomatik münasebetlerini kestiğini açıklamıştır.¹⁹

4-11 Şubat 1945 tarihinde Yalta Konferans'ında bir araya gelen İngiltere, Sovyet Rusya ve ABD yetkilileri, mihver cephesinin hezimete uğrayacağına kesin gözü ile bakarak savaş sonrası Avrupa siyasi düzenini ve San Fransisco'da toplanacak olan Birleşmiş Milletler konferansına kurucu üye olabilmek için mihver devletlere savaş ilan etmek şartını görüşmüşlerdir. 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim olmasıyla Avrupa'daki savaş sona ermiş, Uzakdoğu'da Japonya ile devam eden savaşın durumunu ele almak için ise 17 Temmuz 1945'te Postdam Konferansı Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere'nin katılımıyla toplanmıştır. Konferans 2 Ağustos 1945'te kapanmış, 14 Ağustos 1945'te de Japonya'nın da teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı son bulmuştur.²⁰

b. Sovyet Notaları ve Türkiye'nin Tutumu

Sovyet Rusya'nın isteklerini İkinci Dünya Savaşı başlarında belirtmesi ile başlayan ve uluslararası arenada ilk olarak 10 Şubat 1945'te Yalta Konferans'ında dile getirmesi ile devam eden Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi, bu tarihten sonra Türkiye'ye iletilen notalar ile devam etmiştir. Bunların ilki 19 Mart 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Vyacheslav Mihayloviç Molotov arasında gerçekleşen toplantıda bildirilen 25 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın günün koşullarına uymadığı gerekçesiyle taraflarınca feshedildiğini bildiren notadır.

¹⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 8.bs. (İstanbul: iletişim Yayınları, 2020), 2: 168-197

²⁰ Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), 249-254.

Türkiye ise ılımlı yaklaşarak görüşmeler ışığında günün şartlarına uygun bir anlaşma imzalanabileceğini 4 Nisan 1945 tarihli cevabi notasında iletmiştir.²¹

Türkiye'nin ılımlı cevabı karşısında 7 Haziran 1945'te Selim Sarper ve Molotov ikinci bir görüşme yapmışlardır. Bu görüşme sonrası Sovyet hükümeti, yeni bir anlaşma imzalanabilmesi için 16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet sınırlarını belirleyen “Moskova Anlaşması'nın” Sovyetler lehine değiştirilmesini talep etmiştir. Ayrıca boğazların savunulması ve üs verilerek Montrö Sözleşmesi'nde Sovyetler lehine düzenlemeler yapılması şartlarını koştığı ikinci bir nota Türkiye'ye verilmiştir. Selim Sarper'in cevabı, Montrö'nün iki devlet arasında görüşülmeyecek kadar çok taraflı bir anlaşma olduğunu ayrıca toprak taleplerinin de Türk egemenlik ve toprak bütünlüğüne alenen saldırdığını bu sebeple kabulünün mümkün olmayacağını şeklindeydi.²²

Sovyetler tarafından, aynı talepleri içeren üçüncü nota 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye'ye bildirilmiş, Türkiye ise bu istekleri de 22 Ağustos 1946 tarihli cevabi notasında reddetmiştir. 7 Ağustos notasının da reddi üzerine Sovyet Rusya 24 Eylül 1946'da boğazların mevcut durumunun Sovyetleri tehdit ettiğini belirten dördüncü notayı da Türkiye'ye bildirmişlerdir. Türkiye ise 18 Ekim'de isteklere reddini yinelemiştir. Bu nota üzerine ABD ve İngiltere de 9 Ekim'de Sovyetlere ortak bir nota vererek boğazların hâkimiyetinin Türkiye'de olduğunu ve Türkiye ile ikili bir görüşmenin gerçekleşmeyeceğini Sovyet tarafına bildirmeleriyle Montrö Boğazlar Sözleşmesi geçerliliğini korumuştur. Türkiye ise bu tutumuyla hem bağımsızlık hususunda taviz vermemiş hem de diplomasi yolunu sürekli açık tutmuştur.²³

c. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Genel Durum ve Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı sürecinde izlediği “Denge Politikası” sayesinde savaşa fiili olarak katılmayan Türkiye, bu dönemde hem müttefik hem mihver devletlerin savaş boyunca, kendi yanına çekme çaba ve baskılarına maruz kalmıştır. Bu süreçte

²¹ Nasrullah Uzman, “II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi”, *Akademik Bakış*, 11/22 (Yaz 2018):120-121.

²² Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, 252.

²³ Sabit Dokuyan, “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliğinin Türkiye'den İstekleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9/18 (Güz 2013): 127-129.

ekonomik, sosyal, askeri ve jeopolitik sebeplerden dolayı ise mihver devletlere savaş ilan ederek Batılı devletlerin yanında yer almıştır.²⁴ 1945 sonrasında yaşanan gelişmeler ile iki süper güç olarak dünya sahnesine çıkan Sovyetler Birliği ve ABD karşısında tercihini Batı bloğundan ve özellikle bu bloğun başını çeken ABD'den yana kullanan Türkiye, hem iç hem de dış politikasını bu eksene uyumlu hale getirmiş, bu tercih ise Türkiye'nin dış politikasının temel unsurlarından olmuştur.²⁵ ABD merkezli politikada, Türkiye'ye 400 milyon dolar yardımı içeren,²⁶ 12 Temmuz 1947 tarihli "Truman Doktrini" önemlidir.²⁷ Bu gelişmenin ardından ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'dan adını alan "Marshall Yardımı" Türkiye'yi de kapsamıştır.²⁸ Yardımın yapılması amacıyla Avrupa Ekonomi İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur.²⁹ Başlangıçta savaşa girmeyip ağır bir ekonomik kayıp almadığı gerekçesi ile ABD tarafından yardım kapsamına alınmayan Türkiye, yapılan müzakereler sonucu 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da ABD ile imzalanan bir anlaşmayla yardım kapsamına alınmıştır.³⁰

Barışa ihtiyaç duyulan savaş ortamlarında gelişen uluslararası yardımlaşma ve barış fikrine, önceki devirlerde olduğu gibi 20. yüzyılda da ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası yardımlaşma ve dayanışma fikri "Milletler Cemiyeti" (10 Ocak 1920) ile vücut bulurken; İkinci Dünya Savaşı sonrasında "Birleşmiş Milletlerin" (24 Ekim 1945) kuruluşu ile bulmuştur. Savaşın devam ettiği bir zamanda savaş sonrası barışın temini ve uluslararası yardımlaşma için 24 Ekim 1945 tarihinde ABD, Sovyetler Birliği, Fransa, İngiltere ve Çin'in yürütme organındaki üstünlüklerine dayandırılarak kurulan BM, Milletler Cemiyeti gibi temelde yalnızca Avrupa devletlerini değil diğer devletleri de kapsayan, büyük

²⁴ Tolgahan Akdan, *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*, 1.bs. (İstanbul: Yordam Kitap, 2020), 231-235.

²⁵ Uğur Özgöker, Sezin İba, "Uluslararası İlişkiler Ve Türkiye'nin Yeni Dış Politikası", *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası Ve Diplomasisi*, ed. Hasret Çomak (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2010), 84.

²⁶ Mustafa Ekincikli, *Türk Dış Siyaseti (İnönü- Bayar Dönemleri)*, 2.bs. (Ankara: Berikan Yayınları, 2010), 139-141

²⁷ Ekincikli, *Türk Dış Siyaseti (İnönü- Bayar Dönemleri)*, 126-129.

²⁸ Mehmet Gönlübol, vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 10.bs. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 220.

²⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 398-399.

³⁰ Nermin Kılıç Akoğlu, Ester Ruben, "Amerika Hegemonyasının Türkiye'de Modernleşme Ve Kalkınma Söylemlerine Yansımaları: 1945-1960", *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 6/1 (Haziran 2021): 57-61.

bütçeye, daha sistemli bir yasal yapıya, geniş bir yönetim kadrosuna ve daha fazla katılımcı devlete sahip bir organ olarak kurulmuştur.³¹

ç. NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye

Savaş sonrası dönemde hem Türk dış politikasına yön veren, hem de Türkiye-ABD ilişkilerini geliştiren olaylar silsilesindeki bir diğer önemli gelişme ise NATO'nun kurulması ve Türkiye'nin NATO'ya üye olma sürecidir. Savaş sonrası dönemde Sovyetlerin yayılcı ve işgalci girişimlerine karşı kendi güvenliklerini sağlamak adına 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında "Brüksel Antlaşması" imzalanmıştır.³² Sovyetler karşısında Avrupalı devletler ABD'yi kendi saflarına katmak istiyorlardı, ABD ise bu isteği, Avrupa ülkelerinin iç işlerine karışmama kararını (Monroe Doktrini) 11 Haziran 1948'de terk ederek kabul etmiştir. Sovyet yayılcılığının oluşturduğu tehdide karşı, hukukun üstünlüğü ve insan haklarını koruma amacı ile 4 Nisan 1949 tarihinde Avrupa ve Kuzey Amerika'nın güvenliğini sağlamak üzere ABD, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, İngiltere, Fransa, İtalya, İzlanda, Norveç, Kanada ve Portekiz tarafından "Kuzey Atlantik Anlaşmasının" imzalanması ile NATO kurulmuştur.³³

Diğer ülkelerin de üyelik yapabileceği, savunma güçleri üzerine kurulu bu anlaşmaya katılmak için Türkiye ilk müracaatını Mayıs 1950'de yapmıştır. 25 Haziran 1950'de ise Kore Savaşı patlak vermiş ve BM Güvenlik Konseyi bölgede barışı ve güvenliği sağlamak için çağrıda bulunmuştur. Türkiye, NATO'ya giriş süreci için bir referans olacağı düşüncesiyle 25 Temmuz 1950'de Birleşmiş Milletler Kumandanlığı emrine 4.500 kişilik kuvvet göndermeyi kararlaştırmıştır. Türkiye'nin bu katkısı NATO üyeliğini kazandırmıştır. 16-20 Eylül 1951'de Türkiye ile Yunanistan NATO'ya üye olarak çağrılmıştır. 18 Şubat 1952'de ise TBMM'de yapılan oylamada Türkiye'nin NATO'ya girişi kabul edilmiş ve Türkiye resmen üye olmuştur.³⁴

³¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 5.bs. (Ankara: İmge Yayınları, 1996), 183-185.

³² Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 223-224.

³³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 402-404.

³⁴ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, 2.bs. (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000), 127-132

d. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'deki Gelişmeler

Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde çok partili demokrasiye geçiş, 1945 yılındakine göre daha az gelişmişti. TBMM'nin açılışından sonra Mustafa Kemal (1881-1938), Sivas Kongresi'nde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerini, 9 Eylül 1923 tarihinde sonradan Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak olan Halk Fırkasına dönüştürmesi ile tek partili bir sistem içinde muhalefetsiz iktidar olmuştur.³⁵ Halk Fırkası'nın kuruluşu ile aldığı iktidar rolüne ilk tepki ise çok geçmeden ekonomik sorunlar, baskılar ve hız kesmeden devam eden reformlar sebebi ile parti içinden gelmişti. Karşıt fikri savunan bir grup, partiden ayrılma yolunu seçerek muhalefet partisi konumunda olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Muhalefet partisi, 17 Kasım 1924 tarihinde Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar, İsmail Canbulat ve daha sonra Halk Fırkası'ndan ayrılan bazı milletvekilleri tarafından kurulmuştur.³⁶

İlk çok partili hayat denemesinin kısa sürmesinden sonra 1930 yılında Mustafa Kemal'in direktifi ile yeni bir muhalefet partisi kurulmuştur. Bu parti kısıtlı düşünce özgürlüğü, ekonomik sorunlar ve halkın tek parti iktidarından memnuniyetsizlik duyduğu, sorunları gündeme taşıyacak sadık bir muhalefet partisine ihtiyaç duyulan bir ortamda Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur. Ancak artan tepkiler ve çıkan olaylar sonucunda Fethi Okyar partiyi kapatma kararı alarak 16 Kasım 1930'da parti çalışmalarına son vermiştir. 1931'de ise CHF parti kongresinde Türkiye'nin siyasal sisteminin tek parti sistemi olduğunu resmen ilan edilmiştir.³⁷

İkinci çok partili sistemin de başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na kadar tek parti sistemiyle muhalefetten uzak siyasi varlığına devam etmiştir. Savaşın demokrasi cephesinin zaferiyle sonuçlanmasının ardından demokratik rejimlere geçiş süreci de hızlanmıştır. Demokratik temellere dayandırılan Birleşmiş Milletler Anlaşması içerisinde yer alan Türkiye de demokratik ilkelere

³⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi, (İstanbul: Hil Yayın, 2020), 19-20.

³⁶ Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 1.bs. (İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992), 78.

³⁷ Erik Jan Zürcher, , *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 211-212.

uyarak daha gelişmiş bir siyasi sistem kurmayı, İsmet İnönü'nün siyasi hayatta demokrasi ilkelerinin daha fazla yer tutacağına dair verdiği sözlerle taahhüt etmiştir.³⁸ Savaş süresince ve sonrasında artan enflasyon oranları, hayat pahalılığı, gelir yetersizliği, düşük yaşam standartları, ağır vergiler ve kanunlarla belli kesimin tepkilerinin çekilmesi de (Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu) siyasi yaşamda muhalefetin gelişmesine olanak vermiştir.³⁹

Muhalefetin gelişmesine olanak verilen bu dönemde İsmet Paşa, 29 Mayıs 1939'da yapılan 5. CHP Kurultayında "Müstakil Grubu" kurmuştur. Muhalif grup kontrollü olduğundan dolayı pek bir söz sahibi olmamış ve faaliyette bulunamamıştır.⁴⁰ Çok partili hayata geçişte ilk muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi ise 24 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ tarafından kurulmuştur.⁴¹

Müstakil Grup Başkanlığını alan Celal Bayar Meclis'te ilk ses yükseltenlerden biri olurken, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile de büyük toprak sahibi olan Adnan Menderes'in muhalif konuşmaları belirmişti.⁴² Çok geçmeden dört CHP milletvekili, 7 Haziran 1945 tarihinde "Dörtlü Takrir" vermişlerdi, ancak Dörtlü Takrir reddedilmiştir. Bunun üzerine yaşanan gelişmeler sonrasında dört CHP milletvekili Fuad Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan partiden ihraç edilmiş ve Celal Bayar da istifasını vermiştir. Yeni bir parti kurulması için bir engel kalmamış ve 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti Dörtlü Takrir üyeleri tarafından resmen kurulmuştur.⁴³ DP, kuruluşundan sonra halk tarafından gerçek bir muhalefet partisi olarak görünmediğinden başta halk arasında karşılık bulamamışsa da bir süre

³⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)*, 9. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 225-229.

³⁹ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, 9. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 133-134.

⁴⁰ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, (Altın Kitaplar Yayınevi, 1983), 179-180.

⁴¹ Cemil Koçak, *Tarihin Buğulu Aynası Efsaneler Çökerken*, 1.bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 287-289

⁴² Volkan Payaslı, "Tek Parti İktidarı'ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/28 (Bahar, 2014): 189.

⁴³ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, 1.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 1: 313-316.

sonra bu inanç yerini DP'nin il, ilçe ve köylere hızla yayılarak bir kitleye ulaşmasına bırakmıştır.⁴⁴

Muhalefet cephesinin oluşmasından sonra çok partili sistemde iktidar-muhalefet arasındaki ilişkiler ülke çıkarları uğruna kimi zaman tartışmalı kimi zaman ise dostane ilerlemiştir. İktidar ve muhalefet arasındaki başlıca sorunlardan biri olan parti faaliyetlerindeki hakların ve kullanımların eşitsizliği ise “12 Temmuz (1947) Beyannamesi” olarak bilinen İsmet İnönü'nün demeci sonrası eşitlik ve serbestlik kazanmış, ayrıca çok partili sistemin siyasete yerleştiği bir dönem olmuştur.⁴⁵

Çok partili hayata geçiş sürecinden sonra iktidar-muhalefet arasındaki ilişkilerin ulaştığı son nokta ise CHP'nin 27 yıllık iktidarını DP'ye, demokrasinin gerektirdiği gibi adil bir seçim ile bırakmasıyla sonuçlanan 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçim olmuştur.⁴⁶ 15 Şubat 1950'de Meclis'te yapılan uzun görüşmeler sonrası iktidar ve muhalefet kanadını tatmin eden yeni seçim kanunu (gizli oy, açık tasnif) ile yapılan seçimler sonucunda DP 408, CHP 69, MP 1, Bağımsız Partiler ise 9 koltuğa sahip olmuştur.⁴⁷

e. Türkiye'deki Ekonomik Dönüşüm, Politikalar ve Gelişmeler

Batılı devletlerin de etkileriyle Osmanlı'nın 1800'lerine hâkim olan finans yetersizliği, anayasal düzensizlik, iç ve dış ticareti yabancı ve azınlık kapitaline bağlı bir ekonomi, sosyal sorunlar ve siyasi çalkantılar ile çevrili yapı 1920'ye kadar sürmüştü ve yeni kurulan Türk devletinin de temel sorunlarından olmuştur.⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduğunda nüfusun %80-85'nin tarımla uğraştığı, tüketimde büyük çoğunlukla dışa bağımlı, milli gelir seviyesi düşük ve üretim faaliyetleri yetersiz bir ülke portresi görülmektedir.⁴⁹ Ayrıca 1923 Türkiye'si, Osmanlı'nın sosyal sermayesinden (çoğunlukla Macar mühendislerin, Ermeni kuyumcuların,

⁴⁴ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 4. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2020), 70-72.

⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, 11.bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 2: 458-462.

⁴⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2020), 405.

⁴⁷ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 417-418.

⁴⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, 4.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 376-379.

⁴⁹ Süleyman Demirel, “Cumhuriyet Ve Türkiye Kalkınması”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, /17 (Kasım 2001): 206.

İtalyan, Fransız, İngiliz tüccarların, mali konularla ilgilenen Musevilerin) farklı olarak, sosyal sermayesini büyük oranda kaybetmiş bir yapıya sahiptir.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nden kalan kapitülasyonlar, uygulanan gümrük tarifesi ve Osmanlı borçlarını denetleyen Duyun-ı Umumiye idaresinin uygulamaları gibi iktisat meselelerini diğer devletler ile henüz İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde görüşen Türkiye, devralınan ekonomik mirası kendi lehine dönüştürecek kararlar ile yeni Türk devletinin iktisat politikalarına yön vermiştir.⁵¹ Duyun-ı Umumiye, hem kuruluş sürecinde hem ekonomik buhranın yaşandığı yıllarda ülkede sıkıntılara sebep olmuştur. Osmanlı, yabancı sermaye yatırımları ile aldığı dış borçları, 1873'te başlayan dünya ekonomik bunalımı ile ödeyememiş ve 1876'da borç ödemelerini durdurduğunu alacaklı ülkelere bildirmiştir.⁵² Çağrıya karşılık aralık ve eylül aylarında İstanbul'a gelen yabancı devlet yetkilileri borçlar hususunu uzun uzadıya tartışmış ve sonucunda Aralık 1881'de "Düyun-ı Umumiye" kurulmuştur.⁵³ Lozan Anlaşmasına göre yapılan, 1 Aralık 1928 tarihinde TBMM'de kabul edilen Paris Sözleşmesi ile borç planlamasında Türkiye'nin payına düşen ve uzun bir süre yük olarak kalan 1929 yılından itibaren ödenmeye başlanıp 1954 yılına kadar ödenecek olan borç miktarı ise 107.528.458 altın Türk Lirasıydı.⁵⁴

Osmanlı'nın son döneminde hâkim olan ekonomik duruma bakıldığında, Türk nüfusuna oranla azınlıkların elinde olan bir üretim, kapitülasyonlar sayesinde faaliyet gösteren yabancı şirketler ve yine büyük çoğunluğu azınlıkların elinde işlenen tarım toprakları ile Türklerin üretim sürecinin dışında kaldığı görülmektedir. İttihat ve Terakki Hükümetini, "Milli Burjuva" sınıfı oluşturmaya iten bu durum karşısında kapitülasyonlar kaldırılmış, yabancı şirketler kapanmış ve azınlıkların göçleri ile kalan sermaye yerli halk tarafından kullanılarak Türk anonim şirketleri,

⁵⁰ Orhan Güvenen, "Türkiye Ekonomisi Ve Zaman Dinamiğinde Sosyal Sermaye Eksikliği Kapsamında Bazı Yorumlar", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, /17 (Kasım 2001): 82.

⁵¹ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 14. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 164-165.

⁵² Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 13.bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 465.

⁵³ Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, 2.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 104.

⁵⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, (Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1993), 491-493.

imalat ve tarım üreticileri Türklerin hakimiyetinde artmaya başlamıştır.⁵⁵ Osmanlı'nın son dönemlerinde dış ticaret ve üretim alanına bakıldığında ise yine Batılı devletlerin etkisi ile yaşanan değişimler görünmektedir. Bunlar; devletler ile uzun süren savaşların getirdiği toprak kayıpları ve kayıp ile birlikte üretici ve tüketici arasına her an bir sınır çizilebilmesi, yeniden çizilen ülke sınırları ve beraberinde gelen geniş ticari ağın zarar görmüş halidir.⁵⁶

17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde yabancı devletlere bağımlı bir ekonomik düzende, ekonomik bağımsızlığa duyulan özlemle yeni kurulan Türk devletinin ekonomisinin temellerinin atıldığı “İzmir İktisat Kongresi” (I. İktisat Kongresi) toplanmıştır. Kongrede alınan kararlar ise Türkiye'nin ekonomisinin temelini oluşturmuş ve sonraki yıllarda yönlendirici bir işleve sahip olmuştur.⁵⁷ İş gruplarının kendi alanlarının sorunları üzerine hazırladığı raporlar ve Hükümetin oluşturduğu “Heyet-i Faale'nin” hazırladığı raporlar doğrultusunda gerçekleşen görüşmeler sonucunda ise Türk iktisat politikasının temelini atıldığı “Misak-ı İktisadi Esasları” kabul edilmiştir.⁵⁸

Kongrede başlayıp “1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na” kadar geçen sürede Türkiye, Türk girişimcileri destekleyerek ve özel kesimi teşvik ederek dışa açık, içeride ise sanayileşmeye teşvik ile liberal bir ekonomi politikası oluşturarak ekonomisine belli ölçüde yön vermiştir. 1929'a gelindiğinde ise Dünya, başta Avrupa ülkeleri ve ABD olmak üzere Türkiye'nin de etkilendiği bir ekonomik buhrana sahne olmuştur.⁵⁹ Buhrana, altın standardına göre yürütülen para sistemi yerine farklı yöntemlerle para basmaya başlanması ve ekonomide bir devlet

⁵⁵ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 6. bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 42-43.

⁵⁶ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, 11.bs. (İstanbul, İletişim Yayınları, 2020), 191.

⁵⁷ Metin Kopar, *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımları (1927-1950)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009), 12.

⁵⁸ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 2. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 176-179.

⁵⁹ Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası Teori Ve Türkiye Uygulaması*, 26. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 251-252.

müdahalesinin, bankalar üzerinde de bir denetimin olmayışı sebep olmuş ve 24 Ekim 1929 tarihinde borsanın çöküşüyle Dünya, ekonomik buhran sürecine girmiştir.⁶⁰

Bu buhrana kadar olan süreçte kısmi toparlanma ile ekonomisini temellendiren Türkiye ise yaşanan gelişmeler ile korumacılık (devletçilik) uygulamalarına geçişi hızlandırmıştır. Türk ekonomisinin dışa kapanarak milli sanayileşme yoluna gitmesi ile devleti ekonomide yatırımcı ve üretici olarak öne çıkaran “Devletçiliği” iktisat politikası olarak belirlemiştir.⁶¹ 1929 Ekonomik Buhran ile birlikte liberal politikalara karşı planlamacı bir düzen uygulayan Sovyet Rusya’dan sonra planlı ekonomik politikası uygulayan ilk ülke Türkiye olmuştur. 1932 yılında Sovyetlerden davet edilen Profesör Orlof ve beraberindeki heyetin incelemeleri sonucunda hazırladıkları raporun İktisat Vekâletine sunulması ile birçok üretim alanını kapsayan “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” (BBSP) 17 Nisan 1934’te kabul edilip uygulanmaya başlanmıştır. Planın finansmanı ise belli oranlarla İş Bankası, Sümerbank ve Sovyetler’den alınan krediler ile sağlanmıştır. Türkiye, planlamacı-müdahaleci politikası ile Batıdan bağımsız kendi kaynaklarını kullanarak milli sanayileşme hamleleri yapıp modern işletmeler kurarak devlet öncülüğünde 1932-1939 yılları arasında “Devletçilik” ile gelişmeye ve kalkınmaya başlamıştır.⁶²

Kalkınma hamleleri ise Malatya, Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Bursa’da merinos dokuma fabrikaları. Gemlik’te ipek. Paşabahçe’de cam. Beykoz’da deri. İzmit’te kağıt. Karabük’te demir-çelik. Eskişehir’de şeker. Kayseri’de uçak fabrikalarının kurulması ile olmuştur. BBSP’nin uygulanması ve başarılı olmasıyla birlikte İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı da 1936 yılında hazırlanmaya başlanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi bu planın uygulanmasına fırsat vermemiştir.⁶³

1929 Ekonomik Buhranı’nın Türkiye’ye bir diğer etkisi de para sistemi üzerinde olmuştur. Türk parasının değerini yükseltmek ve korumak için bir dizi önlemler alınmıştır. Bunlar; 16 Mayıs 1929 tarihli “Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanunu”, 25 Şubat 1930 tarihli “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” ve

⁶⁰ Mahfi Eğilmez, *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*, 11. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 120-122.

⁶¹ Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, 2. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 58-59.

⁶² Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, 157-161.

⁶³ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 251.

nihayetinde 11 Haziran 1930 tarihli “Merkez Bankası Kanunu” olmuştur.⁶⁴ Merkez Bankası’nın kurulması, Türkiye’nin kendi parasını kendi bankası ile basması ve para politikalarını yine kendi oluşturduğu bir kurum ile yönetmesi açısından; Türk parasının Kıymetini Koruma Kanunu ise sabit döviz kuru rejimini benimseyerek, yabancı paralarla olan kur ilişkisini belirleme yönünden büyük bir öneme sahip olmuştur.⁶⁵

1939’da İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte ülkelerin hem siyaseti hem de ekonomisi derinden sarsılmıştır. Milyonlarca insanın can kaybı yanında bazı ülkelerin sınırları yeniden çizilmiş, şehirlerin yapıları bozulmuş, ulaşım ağları çökmüş, savunma harcamaları ise en üst seviyesine ulaşmıştır. Büyük yıkıma sebep olan savaş sonrası ise Avrupa ekonomisi önemli ölçüde çökmüş durumdaydı. Sınai ve zirai üretim en alt seviyelere gerilerken dış yatırımlar tasfiye edilmiş, ticaret filosu tahrip olmuş, mali piyasalar bozulmuş ve döneme derin bir yoksulluk hakim olmuştur.⁶⁶

Savaş koşullarında “Savaş Ekonomisi” uygulayan Türkiye ise müttefik ve mihver devletlerden gelen tehditler karşısında ordusunu silahlı tuttuğundan; genç nüfusun orduya alınması, tarım üretim aracı konumunda olan çift hayvanlarına ordunun el koyması ve bu ordunun beslenmesi için gerekli tüketim mallarına duyulan ihtiyaç, arz ve talep dengesizliklerine yol açarak gıda maddelerinde darlıkların oluşmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu gelişmeleri sıkı önlemler takip etmiştir.⁶⁷

18 Ocak 1940’ta kabul edilen “Milli Korunma Kanunu” ile hükümet, ekonominin her alanına müdahale edebiliyor ve savaş şartlarına göre gerekli düzenlemeleri yapabiliyordu. Ancak bu müdahalenin amacı salt bir müdahale değil savaş koşulları içinde piyasayı planlama ile yönetmek olduğundan, üretim-tüketim dengesinin sağlanması, dış ticaretin yapılandırılması gibi konularda Milli Korunma

⁶⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, 1. bs. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 57.

⁶⁵ Eğilmez, kumcu, *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, 253.

⁶⁶ Tefik Güran, *İktisat Tarihi*, (İstanbul: Damla Ofset, 1990), 169.

⁶⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, 4.bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 184-185.

Kanunu devlete, piyasada ortaya çıkan sorunlara müdahalede etkin rol vermiştir.⁶⁸ 11 Kasım 1942’de kabul edilen ve bir defaya mahsus alınması kararlaştırılan “Varlık Vergisi” ise mülk sahiplerinden, iş adamlarından ve büyük çiftlik sahiplerinden vergi almayı öngören aynı zamanda ödenmeyen borcu, kişinin dini ve milliyetine göre belirleyen bir kanundur.⁶⁹

Milli Korunma Kanunun uygulama alanlarından biri olan kırsal kesimde halka çeşitli iş kollarında çalışma, çeşitli vergilendirmeler ve parasal ödeme yükümlülüğü ile tarımsal ürünlerin belli kısmına el koyma şartları getirilmiştir.⁷⁰ Diğer çeşitli iş grupları işçileri üzerinde ise “1936 İş Kanunu” ile belirlenen sosyal haklar rafa kaldırılmış, işçilerin istifa hakkı ellerinden alınmış ve ek mesai getirilmiştir. Ayrıca savaşın getirdiği şartlarda silahaltına alınarak üretimden çekilen erkeklerin yeri ise kadın ve çocuk işçiler ile doldurmuş, üretimde aktif olarak yer almışlardır.⁷¹ Savaş sonrasında Türkiye’nin BM üyeliği, ABD ile siyasi yakınlığı ve oluşan liberal atmosferde savaş yıllarının ucuz emek işçileri olan kadın ve çocuk işçilerin haklarında da düzenlemeye gidilmiştir.⁷² 1927 ve 1945 savaş sonrası kadın iş gücünün sektörlere dağılımına bakıldığında genelde tarım ve tekstil, kimyevi ürünler, yiyecek ve içecek sektörlerinde yer almışlardır.⁷³

1929 yılından İkinci Dünya Savaşı’na kadar geçen süreçte Türkiye, dış ticareti üzerinde de çeşitli önlemler almış ve diğer ülkelerle ticaretini bu kanallarla sürdürmüştür. Bunlardan ilki 1 Haziran 1929 tarihinde çıkartılan Gümrük Tarifesi Kanunudur. Bu kanunla birlikte hükümet gümrük vergilerini arttırma, ithal yasağı koyma ve misilleme önlemleri alma yetkisine sahiptir. 22 Aralık 1930’da çıkarılan bir yasa ile hükümet geçici ticaret anlaşması imzalama yetkisine sahip olmuştur. 22 Temmuz 1931 tarihinde çıkartılan kanun ise kontenjan uygulayabilme yetkisi

⁶⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “II. Dünya Savaşında Milli Korunma Yasasının Uygulanmasında Yaşananlar”, Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2, ed. Rahmi Deniz Özbay, Fahri Solak, Yaşar Bülbül, Gülfettin Çelik, (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2010), 397-398.

⁶⁹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2000*, 8.bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2005), 85.

⁷⁰ Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, 188-190.

⁷¹ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, 1.bs. (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), 197-199.

⁷² Şerafettin Pektaş, *Menderesli Yıllar Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri*, 1.bs. (İstanbul: Fırat Yayınevi, 2012), 29.

⁷³ Donald Quataert, Erik Jan Zürcher, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*, çev. Cahide Ekiz, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2017), 161.

tanımıdır. 5 Haziran 1944 tarihli kanun ile de hükümete, geçici ticari anlaşmalar ve modüs vivendi⁷⁴ imzalama, gümrük vergilerinde değişiklik yapma ve anlaşmaya yanaşmayan devletlerden gelen mallara tedbir uygulama yetkileri verilmiştir. Aynı zamanda kriz ile birlikte gelen ödeme zorluklarına karşı ise devletler kambiyo⁷⁵ kontrolleri yerine kliring⁷⁶ yani takas anlaşmaları yapmaya başlamıştır. Türkiye, bu dönemlerde kanunlarla aldığı önlemler sayesinde dış ticaretini kontrol altında tutmuş ve büyük çoğunlukla dış ticaret fazlası vermiştir.⁷⁷

İkinci Dünya Savaşı'na uzanan süreçte Türkiye'nin ihracat hacmi, hem hasat mevsiminin verimli geçmesi hem de Almanya'nın tarım ürünleri ve maden maddelerine yoğun ilgi göstermesinden ötürü artış göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı ise Türkiye'nin ihracatında büyük bir azalmaya yol açmıştır. 1948 yılına oranla hesaplanan 1938 yılında 724 milyon TL'den, 1944 yılında 277 milyon TL'ye düşmüş ve ihracatın Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranı 1930'lu yıllarda 0,09 oranından savaş yıllarında 0,05'e gerilemiştir. Ancak 1945 sonrası ihracat hacmi yeniden genişlemeye başlamıştı. Savaş yıllarında ithalat hacminde de daralmalar yaşanmış ve 1948 yılına oranla 1938 yılında 850 milyon TL'den 1941 yılında 257 milyon TL'ye gerilemişti. İthalat hacminin GSMH' ya oranı ise 1948 yılına oranla 0,05 olarak belirtilmiş ve bu 1930'lu yılların oranının yarısı kadar olmuştur.⁷⁸

1937 yılında Türkiye, 5 Temmuz 1937 tarihinde kabul ettiği yeni Genel İthalat Rejimi ile hiçbir malın ithalatını yasaklamayıp, daha öncesinde oluşturulan yasaklı mal listelerinin de tamamını kaldırmıştır. Karşılıklılık şartı üzerinden ülkelere göre bir sınıflamaya gidilen yeni rejimde, Türkiye'nin ithalatına göre %20'den daha

⁷⁴ Modüs Vivendi: Uluslararası ilişkiler alanındaki tanımına göre çatışan devletler arasında uzlaşma sonucu varılan antlaşmadır. Cennet Uslu, "Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi", *Turkish Studies*, 9/2 (2014): 1544.

⁷⁵ Kambiyo: Yabancı bir ülkedeki bir alacağın tahsil edilmesi, bir borcun ödenmesi ya da bir yabancı ülkeden toplanan para ya da para yerine geçen taşınabilir değerlerin başka bir yere aktarılması için yapılan işlem. Kendime Yazılar Mahfi Eğilmez, "Kambiyo Rejimi ve Türkiye Uygulaması", erişim:2 Kasım 2022, <https://www.mahfiegilmez.com/2022/05/kambiyo-rejimi-ve-turkiye-uygulamas.html>.

⁷⁶ Kliring: İki veya daha fazla ülkenin takas anlaşması çerçevesinde satmakta veya tahsilinde zorlandıkları (ambargo, ürün yetersizliği döviz rezervleri yetersizliği gibi) malların karşılıklı takası işlemidir. Cüneyt Dirican, "Dış Ticarete Ulusal (Yerli) Para Cinsinden (Kliring) Takas ve Ödeme İşlemlerinin Uygulanabilirliği: Türkiye Uygulaması için Durum ve Gereksinimleri", *Special Issue*, 14, (2019): 50.

⁷⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 2.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 2: 209-211.

⁷⁸ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 135-138.

fazla ihracat yapmayı kabul edip kliring veya benzeri bir anlaşma yapmış olan ülkelerden -ki bu ülkelerden biri Belçika-Lüksemburg diğeri Yunanistan'dır- ithalat serbest olmuştur. Ancak %20'den daha az ihracat yapan ülkelerden -Çekoslovakya ve Finlandiya- ithalat, yapılan anlaşmalardaki kurallara göre serbest olmuştur.⁷⁹

1930'lu yılların planlamacı ekonomi politikaları ile sınai gelişmeler kaydeden Türkiye, henüz savaşın devam ettiği bir sırada savaş sonrası uygulanacak ekonomi politikalarının tasarlandığı bir plan hazırlığında olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin tarafından teknik yöntemi belirlenen ve ABD ile siyasi yakınlaşmaların yaşandığı dönemde ekonomik destek beklentisi ile hazırlanan "1946 İvedili Sanayi Planında", kullanılacak ana araçlar ve uygulama alanları ise elektrik enerji santralleri, kömür, dokuma ve demir sanayilerinin geliştirilmesi, yeni çimento, şeker, gübre, süt, konserve ve tek el fabrikalarının kurulması, yeni yol, köprü, şose ve limanların inşası ile tarımda makineleşme için yeni fabrikaların kurulması olmuştur.⁸⁰

1946 İvedili Sanayi Planı'nın Amerikalı yatırımcılara uymadığı gerekçesi ile reddedilmesi üzerine hazırlanan "1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı", dış kaynak ve özel sektöre dayalı, ayrıca sanayi yerine tarım kesimine ağırlık verilerek hazırlanmıştır. ABD'nin Marshall Planı çerçevesinde yapacağı mali yardımlardan faydalanmak için yine ABD'nin yönlendirmelerine göre hazırlanan planda, Türkiye'nin hammaddelerini dış pazara ulaştırmasında kolaylık sağlamak üzere ulaşım da büyük bir önem atfedilmektedir. Recep Peker, yeni kalkınma planını hazırlamak üzere bu görevi İktisat Vekaleti Baş Müşaviri Kemal Süleyman Vaner'e vermiştir. Vaner'in başkanlığını yaptığı heyetin diğer üyeleri ise büyük çoğunlukla liberal kesimin oluşturduğu Türk Ekonomi Kurumu'nun üyeleri idi.⁸¹

1945 sonrası ABD'nin kalkınma programları çerçevesinde hem siyasal hem ekonomi politikalarında dönüşüm yaşayan Türkiye'ye, 1946-1950 yılları arasında gelen ABD fonları GSMH'nin %3'üne eşitti ve savaş dönemine göre ithalatın %270

⁷⁹ Tekeli, İlkin, *İktisadi Politikaları Ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 212-213.

⁸⁰ Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, 1.bs. (İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974), 360-361.

⁸¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, 1. bs. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 7.

artmasına sebep olmuştur. En önemli artış ise ABD’li uzmanların Türkiye’nin hazırladığı ekonomik kalkınma planlarında da öncelik verilmesini istedikleri tarım makinalarında yaşanmıştı. Tarım makinalarının ithalatta ki payı %1’den %8’e yükselmiştir.⁸²

Ekonomik liberalizm, bir piyasa sistemi üretmek üzere yola çıkan bir toplumun düzenleyici ilkesiydi ve emek fiyatının piyasada belirlenmesi, paranın otomatik bir mekanizma ile yaratılması ve malların ülkelerarası özgürce hareketini temsil etmekteydi.⁸³ Türkiye ise ekonomi politikalarında liberalleşmeye gittiği bu dönemde dış ticaret politikaları için de dönüşüm sağlamıştır. 1930’lu yıllarda ticari anlaşmalar, modüs vivendi (geçici anlaşma) ve kliring (takas usulü) anlaşmaları ile sağlanırken, 1945 sonrası bu usullerin önemi azalmış ve dünya piyasasındaki fiyat yapıları önem kazanmaya başlamıştır.⁸⁴

Takip edilen bu eski sistemlerin yeni dış ticaret sistemine uymadığı, çözüme yeni dış ticaret sistemine ve para politikalarına uyumun sağlanmasıyla kavuşulacağını düşünen Recep Peker Hükümeti, 7 Eylül 1946 tarihinde toplanan CHP Meclis Grubunda devalüasyon kararını almış ve açıklamışlardır. Ülke içinde ve dışında bir fiyat belirlenmesi gereği ve yüksek fiyatlardan dolayı satılamayan ürünlerin ihracatının gerçekleştirilebileceği, buna karşın ithalatın da genişleme imkânına kavuşacağı belirtilerek devalüasyonun önemi ve sebebi vurgulanmıştır. Uygulamanın bir diğer sebebi ise IMF’ye katıldıktan sonra devalüasyon yapma yetkisinin kısıtlanacak olmasıydı. 7 Eylül 1946 tarihinde TL %115,4 oranında devalüe edilmiş ve 1 ABD doları, 1.30 TL’den 2.80 TL’ye çıkarılmıştır.⁸⁵

Savaş sonrası dünya ekonomisinin temellerinin atıldığı “Bretton Woods Konferansı” ise 44 ülkenin katılımıyla Temmuz 1944’te toplanmış, Dünya Bankası ve IMF serbest piyasa koşulları altında uluslararası ekonomik işbirliği ve istikrar sağlamayı amaç edinen BM’ye bağlı iki kuruluş olarak kurulmuştur. Konferans

⁸² Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet Ve Sınıflar*, 19.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 149-150.

⁸³ Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal Ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 196.

⁸⁴ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 219.

⁸⁵ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 12.bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001), 118.

sonrası yeni para sistemi kabul edilmiş ve ABD doları, altına konvertibilitesi⁸⁶ olan tek para olarak kalmıştır. 35 dolar 1 ons altına denkleştirilmiş ve ABD doları altın karşılığı basılmaya devam etmiştir.⁸⁷

Savaşın etkileri ile 1945’de dış ticarete bir gelişme olmadığı gibi 1944’e göre daralma yaşanmıştır.⁸⁸ 1946’da savaş şartlarının ithalat ve ihracata getirdiği sınırlamalar yavaş yavaş terk edilmiş ve Türk lirasının kıymetini korumak için bir dizi önlem alınmış ve hem ithalatta hem ihracatta savaş öncesi rakamlara yaklaşılmış, ihracattaki artış ithalattan fazla olmuştur.⁸⁹ 1947 yılında da rakamlar savaş öncesi döneme ulaşmasa da ithalatta ve ihracatta önceki yıla göre artış yaşanmış ve ithalatın % 4,92’si Çekoslovakya’dan, %3,13’ü Belçika’dan; ihracatın %5,63’ü Çekoslovakya’ya, %4,65’i Belçika’ya, %4,36’sı Yunanistan’a yapılmıştır.⁹⁰ Ödemede kliring sisteminden vazgeçilerek serbest döviz ödemeleri yaygınlaşmış, bu durum ithalattaki artışı da beraberinde getirmiştir. Savaş sonrası dönemde devam eden ihracat artışı, 1948 yılında ithalatın gerisinde kalmış ve ithalattaki artışın önüne geçilememiştir.⁹¹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı kararıyla 1949 yılında ithalat için birinci grupta üretim, bayındırlık, ulaşım ve sağlık alanlarında, ikinci grupta günlük ihtiyaçlara yönelik, üçüncü grupta ise izne tabi malların listesi hazırlanmış ve ödemelerin serbest dövizle yapılması yolu tutulmuştur. 1939’dan 1946’ya kadar dış

⁸⁶ Konvertibilite: milli paranın diğer paralara ve altına hiçbir sınırlamaya bağlı olmaksızın dönüştürülebilmesi işlemi. Serdar Özen, “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’deki Döviz Kuru Yönetimi”, *Vergi Raporu Makaleler*, 107 (Ağustos, 2008): 59.

⁸⁷ Sina Akşın, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 3.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 280.

⁸⁸ T.C. Merkez Bankası, 25 Nisan 1946 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna 1945 On Dördüncü Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi Raporu ve Denetçiler Raporu Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1946), 7.

⁸⁹ T.C. Merkez Bankası, 24 Nisan 1947 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna 1946 On Beşinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi Raporu ve Denetçiler Raporu Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1947), 27.

⁹⁰ T.C. Merkez Bankası, 29 Nisan 1948 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna Sunulan 1947 On Altıncı Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1948), 26-27.

⁹¹ T.C. Merkez Bankası, 28 Nisan 1949 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna Sunulan 1948 On Yedinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1949), 32.

ticaret fazlası verilirken 1947, 1948 ve 1949 yıllarında ithalat oranları artarak açık verilmiştir.⁹²

1947 yılında kurulan İstanbul Tüccar Derneği üyeleri tarafından “Türkiye İktisat Kongresi”, 1948 yılında Türkiye’deki mevcut ekonominin değerlendirmesi amacıyla tertip edilmiştir. Kongrenin toplanması ile devletçi uygulamaların etkileri, dış ticaret, vergi reformu ve sanayileşme konuları İzmir İktisat Kongresi’nde olduğu gibi her meslek grubunun üyelerinin katılımı ile değerlendirilmiştir. Kongrenin, İzmir İktisat Kongresi’nden tam 25 yıl sonra 22- 27 Kasım 1948 tarihleri arasında toplanması kararlaştırılmıştır.⁹³ Toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde Prof. Dr. Neşat Nalbantoğlu’nun da belirttiği üzere Türk ekonomisinin bünyesini oluşturan tarımın, dış ticaretin bilhassa ihracatın temelini oluşturduğu yönündedir. Buna göre 1923’den itibaren ihracatın ürün kalemlerine dağılışı oranların %30’luk payın tütünün, %20’lik payın kuru meyvelerin, % 15’lik payın ise hayvan mahsullerinin olduğu belirtilmektedir.⁹⁴

Toplanan İktisat Kongresinde dış ticaret incelemelerini gerçekleştirmek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon dış ticarete dair görüşmeler, tartışmalar yapmış ve bazı önlemlerin alınmasını kararlaştırmıştır. Kongrede ithalat ve ihracattaki imkânların gelişmesi, ihracattaki üretim kapasitesine bağlı görüldüğünden ihracatta üretimi artırılması, üretimin artırılması için ihraç ürünlerinin kalitesinin dünya piyasa şartlarına göre ayarlanarak tüketimine olan talebin artırılması hedeflenmiştir. Bu hedefler için ihraç ürünlerinin mümkün oldukça mamul veya yarı mamul olarak ihraç edilmesi önemsenmiştir. İthalatın ise ürünlerin lüzum sıralamasına göre planlanarak ülke ihtiyacına göre yapılmasına dikkat çekilmiştir. Mevcut Gümrük Tarifesinin günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi, dış ticarete de sürekli değişen sistemlerin belli bir düzene oturtulması ve tüccar ile

⁹² T.C. Merkez Bankası, 27 Nisan 1950 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna Sunulan 1949 On Sekizinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1950), 27.

⁹³ İzzet Akosman, “Tertip Komitesi Başkanı İzzet Akosman’ın Konuşması”, *Türkiye İktisat Kongresi*, (İstanbul, 22-27 Kasım 1948), 4.

⁹⁴ Neşat Nalbantoğlu, “Tütün Fiyatı ve Fiyat Teşekkülü”, *Türkiye İktisat Kongresi*, 352.

ticaretin gerekli makamlarda sözcülüğünü ve savunuculuğunu yapacak bir organizasyonun kurulması yapılan teklifler arasında yer almıştır.⁹⁵

⁹⁵ “1948 Türkiye İktisat Kongresinin Dış Ticaret Hakkındaki Rapor ve Kararı”, *Türkiye İktisat Kongresi*, 389-392.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET ANLAŞMALARI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ile Çekoslovakya'nın ticari ilişkileri incelenmiştir. Siyasi münasebetlerin başlangıcıyla 1950 yılına kadar iki ülkenin yaklaşmasına değinilmiştir. Buradan hareketle iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmalarının içeriği irdelenerek, yıllara göre ürünler, miktarlar ve tutarlar tablolar halinde sunulmuştur.

1.1.TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE ÇEKOSLOVAKYA SİYASİ İLİŞKİLERİ

Çekler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda giriştikleri bağımsızlık hareketinin zafer ile sonuçlanmasının ardından 28 Ekim 1918 tarihinde bağımsız Çekoslovakya Cumhuriyetini kurmuşlardır.⁹⁶ Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin de yıkılmasıyla Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Hem Birinci Dünya Savaşı sonrası ortamında imparatorluk topraklarında mücadele ile devletin kuruluşları, hem de kazanılan bir zafer neticesinde cumhuriyet rejimine geçişleri iki ülkenin ortak kaderi olmuştur. Bu kader ise iki ülkeyi başta dostluk olmak üzere birçok alanda ortak paydada buluşturmuştur.

Bu manada ilk somut adım, 11 Ekim 1924 tarihinde dostluk anlaşması imzalanması ile atılmıştır. 20 Nisan 1925 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan anlaşma,⁹⁷ Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti adına Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey ile Çekoslovak Delegatesi Doktor Mösyö Rodolf Svetlik tarafından iki nüsha olarak imzalanmıştır. Anlaşma dört maddeden ve Türkiye Hariciye Vekâletinden, Mösyö Svetlik'e gönderilen bir mektubun tercümesini içermektedir. Anlaşma ile samimi ve daimi dostluğun mevcudiyeti, diplomasiye uygun bir ilişkinin yürütüleceği ve ticari, konsolosluk, iskân, ikamet gibi konularda iki ülkede de

⁹⁶ Ali Servet Öncü, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9/2 (2014): 162.

⁹⁷ *Resmi Gazete*, (20 Nisan 1925, sayı: 95, no: 609.)

hukuka uygun hareket edileceği kararlaştırılmıştır. Çekoslovakya tarafına gönderilen mektupta ise konsolos tayininin uygulanma usulü hakkında görüşme sağlanmıştır.⁹⁸

Dostluk anlaşması imzalandıktan sonra eski Maarif Vekili Vasıf Efendi 16 Haziran 1925 tarihinde Prag'a Murahhas ve Orta Elçi olarak tayin edilirken, Prag'da Miloş Kobr'u olağanüstü temsilci ve Orta Elçi olarak Ankara'ya göndermiştir.⁹⁹ Türkiye, 18 Haziran 1929 tarihinde babası Sultan II. Abdülhamid'in Mabeyn Başkâtibi olan Ali Cevat Beyin oğlu Mehmed Cevat Açıkalın'ı Prag daimi Maslahatgüzarlığına atayarak Çekoslovakya ile yürüttüğü ilişkilere verdiği önemi göstermiştir.¹⁰⁰

İki ülke ilişkilerinde elçi atamaları haricinde Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Edouard Beneş ile Mustafa Kemal Atatürk arasında cumhuriyetin ilan edilişinin yıl dönümü kutlamaları, cumhurbaşkanlarının doğum gününü karşılıklı olarak kutlamaları, iki ülke milli bayramlarının kutlama mesajları ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tebrik mesajlarının yer aldığı diplomatik bir hareketlilik söz konusu olmuştur.¹⁰¹ Prag'a elçi olarak atanan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 27 Mart 1936 tarihinde Prag elçiliğinden Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiği mektupta, 17 Şubat'ta vardığı Çekoslovakya'da karşılanışı ve uygulanan protokollerden sonra verilen akşam yemeğinde Cumhurbaşkanı Beneş'in İsmet İnönü'nden büyük, zeki ve bilgisinden istifade edilmesi gereken bir devlet adamı olarak bahsederken; Atatürk'ten büyük şef diye bahsedip yaptığı işlerin hayranlıkla takip edildiği bildirmiştir.¹⁰²

Dostluk anlaşması sonrası siyasi ilişkilerin gelişmesi, iktisadi alana da yansımış ve ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Bir anlaşmaya varılincaya kadar ilk olarak geçici anlaşmalar (modüs-vivendi) ile yürütölmeye çalışılan ticari ilişkiler için ilk adım 21 Ağustos 1925 tarihinde atılmıştır. Sonrasında karşılıklı bir ticaret anlaşmasının imzalanması için iki ülke yetkilileri arasında görüşmeler devam

⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:17, (Ankara: TBMM Matbaası, 1976), 336-337.

⁹⁹ Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 1: 571-575.

¹⁰⁰ Recep Arslan, "Prag Maslahatgüzarı Mehmed Cevat Açıkalın'ın Raporu'na Göre Çekoslovakya Siyasi Partileri", *Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları*, ed. Mutlu Adak, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 383.

¹⁰¹ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 1: 580-590.

¹⁰² Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 1: 596-597.

etmiştir.¹⁰³ Ülkelere ait ithal ve ihraç ürün listelerini ve ticari usulün uygulanışını içeren ilki 1927 yılında imzalanan ticaret anlaşmaları, 1938 yılına kadar süresi bittikçe yenilenmiş veya dönem şartlarına göre yeniden görüşülüp imzalanmıştır.

Başta ticari alanda olmak üzere Türkiye ile Çekoslovakya arasındaki yakın ilişkiler Çekoslovakya'nın 15 Mart 1939 tarihinde Almanya tarafından işgal edilmesine kadar yoğun olarak devam etmiştir. İşgal öncesinde imzalanmış olan 7 Nisan 1938 tarihli ticaret anlaşmasının hükümleri işgal sebebi ile uygulanamamış ve yürürlükten kaldırılmıştır. Savaş sürecinde de askıya alınan ilişkiler, savaş sonrası yerini yeni ilişkilere ve ticaret anlaşmalarına bırakmıştır.¹⁰⁴ Doğu Avrupa ülkeleri arasında en gelişmiş ekonomiye sahip olan Çekoslovakya, İkinci Dünya Savaşı sonrası komünist yönetimle sanayi kuruluşlarını devletleştirmiş ve mülkiyet hakkı devletin elinde olmuştur. Beş yıllık planlarla yönetilen ülke ekonomisinde başlıca sanayi üretim alanları otomotiv, elektrik, elektronik, demir-çelik, kimya, porselen, ayakkabı, mobilyadır. Gelişmiş sanayiye karşın tarımda geri planda kalan ve yer altı madenleri bakımından fakir olan Çekoslovakya, bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla Türkiye ile ticaret yapmıştır.¹⁰⁵

Türkiye'nin Çekoslovakya'dan istifade ettiği bir diğer sanayi alanı ise 1945 öncesinde yoğun olarak ticareti sürdürülen savunma sanayidir. İki savaş arası oluşan güvensiz ortam, ülkelerin savunma harcamalarını arttırıp silahlanmaya önem verdiği bir dönem olmuştur. Türkiye de bu dönemde Çekoslovakya'da kurulan Skoda Silah Fabrikası'ndan savunma sanayini geliştirme, ordusunun donanımını sağlama ve artan tehditlere yönelik savunma malzemeleri ithal etmiştir. Bu ürünlerin ticaretinde 1934'ten itibaren Çekoslovakya'dan top ve top mühimmatı alınmıştır.¹⁰⁶ Türkiye, 1945 öncesindeki yoğunluğa sahip olmasa da 1945 savaş sonrası oluşan güvensiz ortamında, Çekoslovakya'dan silah ve mühimmat ticaretini sürdürmüştür. Buna göre 1948 ve 1950 yıllarında toplamda 2. 988 kilogram otomatik revolver tabanca ile 1950 yılında 46 kilogram nişan tüfeğinin ithalatını sağlamıştır.

¹⁰³ Öncü, "İki savaş Arası Dönemde Türkiye-Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış", 167.

¹⁰⁴ Recep Arslan, "Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri (1923-1940)", Tarih Araştırmaları II, ed. Aydın Efe (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020), 165-166.

¹⁰⁵ T. Sabri Erdil, "Çekoslovakya", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul, TDV Yayınları, 1993)8: 253.

¹⁰⁶ Ercan Haytoğlu, "Türkiye- Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)", *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, 6/AGP Özel Sayı (2018): 84.

İki ülke ilişkilerinin gelişimi çerçevesinde yalnızca ticaret anlaşmaları imzalanmamış, Çekoslovakya'dan ithal edilen ürünler üzerine alanında eğitimli kadrolarında yer alanların bilgi ve tecrübelerinden de faydalanılmıştır. Örneğin anlaşmada yer alan ihracat-ithalat listelerinde Türkiye, Çekoslovakya'dan 1949 yılında toplam 6.073.358 kg ağırlıklı lokomotif ithal etmiştir. Lokomotiflerin imalat ve yapımında kullanılan malzemelerin kontrolünün sağlanması ve teknik tecrübelerinden faydalanılması adına Devlet Demiryolları Eskişehir Cer Müfettişi Yüksek Mühendis Orhan Gümüş'ün Çekoslovakya'ya gönderilmesi, Türkiye'nin lokomotif alanında alacağı bilgilere ve ithal edilen malın ülke içinde kullanımı noktasında fayda sağlamıştır.¹⁰⁷

Yine ilişkilerin ticaret dışında gelişimine katkı sağlayan bir diğer gelişme ise Çekoslovakya'nın başkenti Prag'da yapılacak olan müzik şenliklerine Türkiye'den katılım olmasıdır. Çekoslovakya hükümeti, Devlet Konservatuarı piyano öğretmeni Ulvi Cemal Erkin'i, eseri olan senfoninin gösterisini idare etmek üzere Çekoslovakya'ya davet etmiştir. Şenlikler sonrası uluslararası kültür ilişkileri kurma ve geliştirmek üzere incelemelerde bulunacak Cemal Erkin'in Çekoslovakya'da kalması için gündelik ödenmesi de Milli Eğitim Bakanlığı'nın talebi ile bakanlar kurulunca kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Çekoslovak hükümetinin 1947 yılında yapılan müzik bestecileri ve tenkitçileri kongresine Türkiye'den davet ettiği bir diğer isim ise Gazi Terbiye Enstitüsü müzik Öğretmeni Halil Bedii Yönetken'dir. Milletler arası kültür münasebetlerini geliştirme amacıyla incelemelerde bulunması için onyedü gün süreyle Çekoslovakya'da kalması kararlaştırılan Halil Bedii için de bakanlar kurulunca gündelik ücret verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ BCA, 30-18-1-2/119-32-12, Tarih: 21.04.1949.

¹⁰⁸ BCA, 30-18-1-2/113-24-10, Tarih: 12.04.1947.

¹⁰⁹ BCA, 30-18-1-2/114-50-6, Tarih: 24.07.1947.

1945'ten sonra imzalanan ticaret anlaşmaları yanında iki ülke arasında 1945'e kadar beş ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1: Türkiye ile Çekoslovakya Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları

Anlaşma Tarihi	Anlaşmanın Konusu ve Yürürlük Süresi	Anlaşmanın İçeriği
31 Mayıs 1927	-Ticaret Mukavelenamesi	Ankara'da iki nüsha olarak, 31 Mayıs 1927 tarihinde imzalanmıştır. 13 maddeden ve imza mazbatasından oluşmaktadır. ¹¹⁰
17 Ocak 1931	-Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması -İmzalandığı tarihten 1 ay sonra yürürlüğe girerek 2 sene süresince yürürlükte kalacaktır.	Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak imzalanan 15 maddelik ticaret anlaşması ve ona ek imza protokolü ile ihraç malları listelerini içermektedir. ¹¹¹
12 Mayıs 1936	-Ticaret Anlaşması -1 Haziran 1936 tarihinde yürürlüğe girmiştir.	Prag'da imzalanmıştır. ¹¹²
18 Ocak 1938	-12 Mayıs 1936 Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol -İmza gününde yürürlüğe girmiştir.	Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan 4 maddelik protokol ile 12 Mayıs 1936 anlaşmasına bağlı ihraç malları listelerinde (liste1 – liste2) değişiklikler yapılmıştır. ¹¹³
7 Nisan 1938	-Ticaret anlaşması -1 Mayıs 1938 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.	Ankara'da imzalanan anlaşma, ek protokol ve mektup anlaşmalarından oluşmaktadır. ¹¹⁴

1.2. 22 HAZİRAN 1945 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam eden Türkiye ile Çekoslovakya arasındaki ticari ilişkilerde, savaş öncesi imzalanan 7 Nisan 1938 tarihli anlaşmanın günün şartlarına uymaması nedeni ile geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine 30 Nisan 1934'te imzalanan Modüs Vivendi'yi uygulayarak iki ülke yeni bir anlaşma sağlamışlardır. Ankara'da iki nüsha olarak Fransızca kaleme alınan anlaşma, TBMM'de oylamaya sunulurken 455 üye arasından 1 açık milletvekili ve 121 üyenin

¹¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:2, (Ankara: TBMM Matbaası, ty), 42, 43-45.

¹¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:26, (Ankara: TBMM Matbaası, 1931), 122-124, 156-158.

¹¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:16, (Ankara: TBMM Matbaası, 1937), 128, 145-148.

¹¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:24, (Ankara: TBMM Matbaası, 1938), 71-72, 79-82.

¹¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:26, (Ankara: TBMM Matbaası, 1938), 141-142, 176-178.

oynamaya katılmamasına karşın 333 üyenin onayı ile kabul edilmiştir.¹¹⁵ 22 Haziran 1945 tarihli anlaşmanın 10 Temmuz 1945 tarihinde yürürlüğe girmesi Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.¹¹⁶

Türk hükümeti adına Ticari ve Mali Anlaşmalar Müzakere Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus ile Çekoslovakya hükümeti adına Richard Pech tarafından imzalanan anlaşmada iki ülke, ticari ilişkilerinde en fazla izne tabii millet olarak kabul edilmiştir. Anlaşmanın özel takas usulü ile uygulanması kararlaştırılmıştır.¹¹⁷ Savaş ile birlikte üretim imkânını önemli ölçüde kaybeden Çekoslovakya'dan Türkiye'ye mamul mal ihracı hemen sağlanamasa da savaştan önce yapılan ticaretten kalan bloke paralarla Türkiye'den Çekoslovakya'ya hammadde ihracı sağlanabilmiştir. Anlaşmadan bir süre sonra Çekoslovakya'dan ucuz fiyata şeker ithal etme imkânı doğabilecek ve bu durumda memleket içinde de şeker fiyatlarında indirim sağlanabilecekti. Ayrıca Çekoslovakya'dan sınai mamuller, makine ve teknik parçaların ithali de mümkün olacaktı.¹¹⁸

1.3. 7 HAZİRAN 1946 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TAKAS ANLAŞMASI

Ticari faaliyetleri arttırmak amacıyla Türkiye ile Çekoslovakya arasında mektuplaşmak suretiyle 7 Haziran 1946'da genel ticaret rejimine uygun özel takas usulü ile anlaşma sağlanmıştır.¹¹⁹ Bu anlaşmaya göre Türkiye, 8 milyon liralık tütün ve 1 milyon liralık kuru meyve ihraç edecekken, karşılığında mamul ve ağır sanayi maddeleri ithal edecektir.¹²⁰ Çekoslovakya'nın 24 Temmuz 1945 tarihinde Türk hükümetinden agreman¹²¹ istediği ekonomik ve tarım endüstrisi alanında tanınmış Jindrich Kolovrat Krakowsky, 7 Haziran 1946'da Çekoslovakya'nın Türk

¹¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, (Ankara: TBMM Basımevi, 1946), 51, 56-59.

¹¹⁶ BCA, 30-18-1-2/109-51-3. Tarih: 12.07.1945.

¹¹⁷ *Cumhuriyet*, “Dış Ticaretimiz, Çekoslovakya ile Bir Anlaşma İmzalandı”, (24 Haziran 1945), Sayı:7489, 1.

¹¹⁸ *Son Posta* “Çekoslovakya'dan Şeker İthal Etmek Üzereyiz”, (25 Haziran 1945), No: 5348, 2.

¹¹⁹ *Ulus*, “Çekoslovakya ile Bir Tütün Anlaşması Oldu”, (12 Haziran 1946), 2.

¹²⁰ BCA, 30-18-1-2/111-45-10. Tarih: 22.06.1946.

¹²¹ Agreman: Bir elçi tayin edilirken elçinin gideceği ülkenin izninin alınması. Kubbealtı Lugatı, “Agreman”, <http://www.lugatim.com/s/AGREMAN>. Erişim: 2 Kasım 2022.

hükümetine, bazı şartlar dahilinde takas ile bir anlaşmaya varmak istediğini bildirmiştir.¹²²

Bu şartlara göre, Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihraç edeceği mallar için lisans vermeyi, aynı şekilde Çekoslovakya'nın da yetkili makamlarından ihraç malları için lisans verilmesini taahhüt etmesi ve Türkiye'ye ihraç edilecek mamullerin tutarının T.C. Merkez Bankası'nda bulunan "Çekoslovakya Tütün Takası" hesabına yatırılması gerekiyordu. Anlaşma mallarının ise dört ay içinde teslim edilmesi ile beraber Çekoslovakya mamulleri için belirtilen para miktarının taraflar arasında anlaşma ile yükseltip düşürülebileceğini bildirip, anlaşmanın 7 Haziran 1946 itibarıyla beş ay yürürlükte kalmasını Türk hükümetine teklif etmişlerdir.¹²³

Çekoslovakya yetkilisinin mektubunun Türkiye'ye ulaşması ile mektuba cevap veren Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Çekoslovakya'nın anlaşma maddelerini kabul etmiştir. Anlaşma gereğince Çekoslovakya'dan alınacak ağır sanayi maddeleri; maden ve ağaç işlemek için makinalar, torna tezgâhları, bergman boruları, testere ve delme makinaları, otomatik telefon santralleri, sıhhi su ve hava gazı tesisleri, elektrik malzemeleri, yük el arabaları, beton demiri, kimyevi maddeler gibi sanayi ve teknoloji malzemeleriydi. Hasan Saka'nın Çekoslovakya'ya cevabının ardından Çek elçisi, yeni mektubunu göndererek bu mektupta hükümetin Türkiye'den 1 milyon Türk lirası kadar kuru meyve ve sair maddeleri ithal etmek istediklerini, ihraç olunacak malların bedelinin ise Çekoslovakya ağır sanayi özel hesabı adı altında T.C. Merkez Bankası'nda açılacak bir hesaba yatırılacak olan avanslardan ödeneceğini bildirmiştir. Hasan Saka, ihraç edilmek istenilen malları talep edilen meblağ ile ve gerekli ithalat lisansları ile ihraç etmeyi kabul etmişlerdir. Çekoslovakya'nın Türkiye'den ihraç ettiği mallar ise kuru incir, kuru üzüm, fındık, bağırsak debagat maddeleri, küçükbaş hayvan derileri şeklindedir. Çekoslovakya elçiliği ile alınıp verilen 9 milyon liralık Takas Anlaşmasına dair gönderilen mektuplar, TBMM'de 465 üye arasından 289 üyenin kabul oyu ile kanun kabul edilmiştir.¹²⁴

¹²² BCA, 30-10-0-0/ 131-940-21, Tarih: 24.07.1945.

¹²³ TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, (Ankara: TBMM Basımevi, 1947), 187-188, 209-212

¹²⁴ TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, 187-188, 209-212.

1.4. 5 ARALIK 1946 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI İLE MODÜS VİVENDİ'YE EK ANLAŞMA

Ticarî ilişkileri geliştirmek amacı ile 30 Nisan 1934'te imzalanan modüs vivendi esaslarına dayanarak 5 Aralık 1946 tarihinde Ankara'da Türkiye ve Çekoslovakya arasında yeni bir ticaret anlaşması imzalanmıştır.¹²⁵ Bu anlaşma ile ithalat ve ihracat her iki ülkenin politikalarına uygun olarak yapılacakken, ödemelerin ise aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşması gereğince düzenlenmesi planlanmıştır. Bu anlaşmaya göre ihracatçı ülkenin, ihraç ettiği malın menşei belirlen belgenin de söz konusu ihraç ürünü beraberinde gönderilmesi şart koşulmuştur. Fakat belirlenen para miktarını aşmayan ihracatlar da söz konusu belge istenmemektedir. Ayrıca anlaşmanın sona erdiği tarihte hâlen devam eden işlemler varsa bu işlemlerin onanması her iki ülkenin yürürlükte olan genel politikalarına göre belirlenecektir. Anlaşmanın takibi, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin düzeni ile ilişkilerin geliştirilmesi noktasında iki ülke yetkililerinden oluşan bir karma komisyonun kurulmasını öngörülmüştür. Kurulacak komisyonda Türk hükümeti adına Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkan Yardımcısı Sedat Ezdinli başkanlığında, Maliye Bakanlığında Nail Gidel, Ticaret Bakanlığı Müşavirlerinden Aziz Aksüyek ve Dışişleri Bakanlığında Mahmut Dikerdem'in yer aldığı karma bir komisyonun kurulması bakanlar kurulunca kararlaştırılmıştır.¹²⁶

Ticaret anlaşmasını kolaylaştırmak için aynı gün bir de ödeme anlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Çekoslovakya'dan Türkiye'ye yapılacak her türlü ödeme Çekoslovakya Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan faizsiz bir Çekoslovak hesabına para yatırılması suretiyle yapılacaktır. Aynı şekilde Türkiye'den de Çekoslovakya'ya yapılacak diğer her türlü ödeme, faizsiz Çekoslovak hesabının zimmeti ile yapılacaktır. Bu hükümlerle anlaşma sağlayan iki ülke de hak sahiplerine ödemelerin yapılmasını sağlamak için T.C. Merkez Bankası ve Çekoslovakya Milli Bankası ödeme emirlerini günü gününe karşılıklı olarak birbirlerine bildireceklerdi. Aynı gün yapılan ticaret anlaşması yenilenmediği takdirde, anlaşmanın yürürlük süresi içinde onanmış olan işlemlere ait ödemeleri de

¹²⁵ BCA, 30-10-0-0/163-142-1. Tarih:14.12.1946.

¹²⁶ BCA, 30-18-1-2/114-46-15, Tarih: 30.06.1947.

ödeme hükümlerine göre yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Anlaşma, tarafları 30 Nisan 1934 tarihinde Çekoslovakya ile Türkiye arasında imzalanan modüs vivendi esaslarına dayanan anlaşmanın bazı maddelerinin kaldırılması hususunda da ortak bir kararda birleştirmiş ve maddeler kaldırılmıştır.¹²⁷

Burhan Zihni Sanus ile Stanislav Minovsky, anlaşmanın imzalandığı gün ödeme anlaşmasının 8. ve 6. maddelerinin uygulanması hususunu da mektuplaşmak suretiyle kararlaştırmışlardır. Buna göre; Çekoslovakya hükümeti, 8. maddenin uygulanması üzere Çekoslovak korununun altına nazaran kıymetinin 1 ABD dolarının resmî ortalama kambiyo kurundaki karşılığının 50 Çekoslovak korunu olduğunu ve ABD hazinesince uygulanan 1 ons altının 35 ABD doları esası üzerinden hesap edilerek 1 kilogram saf altının 56.263.77 Çekoslovak korunu olarak tespit edildiğini Türk hükümetine bildirmiştir. Türk hükümeti ise konu hakkındaki mutabakatlarını cevabi mektup ile aynı tarihte bildirmiştir. (8. Madde: Eğer Çekoslovakya korununun kıymeti altına nispetle değişecek olursa, Çekoslovakya Millî Bankası, 1. maddede derpiş edilen hesabın işbu değişme gününde mevcut olan alacaklı veya borçlu bakiyesini vuku bulan bu değişme nispetinde ayarlayacaktır.) (1. maddede belirtilen hesap “Çekoslovakya Millî Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan faizsiz bir Çekoslovak korunu hesabı”).¹²⁸

Bir diğeri ise 6. maddenin uygulanmasıdır. Buna göre; Çekoslovakya hükümetinin görüşmeler sırasında konuşulanlara atfen ödeme anlaşmasının 6. maddesinde belirtilen 150 milyon Çekoslovak korununun kullanılmasına başlanırken bu miktarın en az 100 milyon kilogramını Türk tütünü satın almaya ayırdıklarını taahhüt ettiği, Türk hükümetine bildirdiği 6 Aralık 1946 tarihli mektuptur. Türk hükümeti ise yine Burhan Zihni Sanus aracılığı ile ilettiği cevabi mektupta konu hakkındaki mutabakatını bildirmiştir. Böylece 7 maddesi ticaret, 14 maddesi ödeme anlaşması, modüs vivendiye ek anlaşma ve anlaşmaya bağlı mektuplar ile 5 Aralık 1946 anlaşması, TBMM’nin 48. birleşiminde milletvekillerinin oylamasına sunulmuş ve 174 üyenin oylamaya katılmamasına karşın 282 üye oyuyla kabul edilmiştir.¹²⁹

¹²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:4, (Ankara: TBMM Basımevi, ty), 387-394, 411-414.

¹²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:4, 387-394, 411-414.

¹²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:4, 387-394, 411-414.

5 Aralık 1946 tarihinde Dışışleri Bakanlığı Ticari ve Malî Müzakereler Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus ve Çekoslovak yetkilisi Stanislav Minovsky'in imzaladığı ticaret ve ödeme anlaşması ile ekleri, 15 Aralık'ta yürürlüğe girerek 1 Nisan 1948'e kadar yürürlükte kalacaktı. Sürenin bitiminden iki ay önce taraflardan biri feshetmediği sürece anlaşma kendiliğinden yenilenecekti. Takas usulünü önlemek amacıyla ödeme mekanizması geliştirilen anlaşmada, her iki ülkenin de ihtiyaçlarına göre belirlenen malların ticaret usulü ise ülkelerde yürürlükte olan genel ithalat-ihracat rejimlerine göre yapılması kararlaştırılmıştır.¹³⁰

1.4.1. 5 Aralık 1946 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması

5 Aralık 1946 tarihinde imzalanan anlaşmanın geçerlilik süresi 31 Mart 1949 tarihinde sona ereceğinden iki ülke yetkilileri görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler sonucunda anlaşma üzerinde yeni düzenlemeler yapabilmelerine olanak sağlanabilmesi açısından 30 Nisan 1949'a kadar uzatılmasına,¹³¹ Çekoslovakya Dışışleri Bakanı Vlado Clementis ile Türkiye Maslahatgüzarı Rıfat Ayanlar arasında mektuplaşmak suretiyle karar verilmiştir.¹³² Yapılan birinci uzatma sonrası anlaşma ve eklerinin yürürlük süresinin 31 Mayıs 1949'a kadar bir ay daha uzatılması için¹³³ yine Çekoslovakya Dışışleri Bakanlığı ile Türkiye'nin Prag Elçiliği arasında mektuplaşmak suretiyle bir anlaşma yapılmış ve kabul edilmiştir.¹³⁴ Söz konusu anlaşma üzerinde üçüncü bir uzatma da 30 Haziran 1949'a kadar yine bir aylık¹³⁵ olmak suretiyle mektup anlaşması ile görüşülüp kabul edilmiştir.¹³⁶

1.5. 9 TEMMUZ 1949 TARİHLİ TÜRKİYE-ÇEKOSLOVAKYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

30 Nisan 1934 tarihinde imzalanan modüs vivendi esaslarına dayanarak Türkiye ile Çekoslovakya arasında 9 Temmuz 1949 tarihinde Prag'da yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Ticaret ve ödeme anlaşması ile iki ülke arasında yapılacak

¹³⁰ *Ulus*, "Çekler'le Ticaret Anlaşması Dün İmza Edildi", (6 Aralık 1946), 1.

¹³¹ BCA, 30-18-1-2/119-31-18. Tarih: 18.04.1949.

¹³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950), 335, 401-404.

¹³³ BCA, 30-18-1-2/119-31-19. Tarih: 18.04.1949.

¹³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 335-336, 405-408.

¹³⁵ BCA, 30-18-1-2/119-31-20. Tarih: 18.04.1949.

¹³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 336, 409-412.

ticaretin, iki tarafta yürürlükte bulunan ithalat ve ihracat genel politikalarına göre yapılması kararlaştırılmıştır. Anlaşma yapıldıktan sonra onanmış işlemlere ait ödemeler ise aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşması kurallarına göre düzenlenmiştir. 5 Aralık 1946 anlaşmasında olduğu gibi ihraç edilen mal için ihracatı yapan tarafın menşe şahadetnamesi¹³⁷ de ihraç malı beraberinde gönderilmesi kararlaştırılmıştır. 7 Haziran 1946'da imzalanan uzlaşma ve Çekoslovak ağır sanayi mamulleri teslimatına ait mektup hükümleri gereğince iki ülke yetkili makamları tarafından onanmış işlemler, iki ülke ithalat ve ihracatçılar arasında imzalanan anlaşmalara göre düzenlenmiştir.¹³⁸

Anlaşmanın imzalanmasından önce yapılan özel takas ve serbest dövizli işlemler ise onandığı anda her iki ülkede de yürürlükte bulunan genel rejime göre yapılacaktır. Anlaşma yürürlükteyken yetkili makamlardan onanan ancak anlaşma sona erdiği zaman henüz devam eden işlemlerin onanması anında her iki ülkenin yürürlükte bulunan genel ticari rejim hükümlerine göre tasfiye olunacak ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek aynı zamanda düzenlemek için de Türk ve Çekoslovak temsilcilerden oluşan bir karma komisyon kurulacaktır. 30 Haziran 1950 tarihine kadar yürürlükte olacak olan anlaşma taraflardan birinin feshetmemesi halinde kendiliğinden yenilenecektir.¹³⁹

Anlaşmaya bağlı mektup anlaşması ise Türk Heyeti Başkanı Rifat Ayanlar ile Çekoslovak Heyeti Başkanı Josef Vejvara arasında ticaret ve ödeme anlaşması ile aynı gün imzalanmıştır. İki yetkili arasında gerçekleştirilen mektup görüşmesinde ödeme anlaşmasının 8. maddesinin uygulanabilmesi için (8. madde: Eğer Çekoslovakya korununun kıymeti altına nispetle değişecek olursa, Çekoslovakya Milli Bankası, 1. maddede derpiş edilen hesabın işbu değişme gününde mevcut olan alacaklı veya borçlu bakiyesini gerçekleştiren bu değişme nispetinde ayarlayacaktır.) (1. madde: Çekoslovakya Millî Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan faizsiz bir Çekoslovak korunu hesabına) Çekoslovak korununun kıymetinin 1 ABD doları karşısında 50 korun, 1 ons altının 35 ABD doları esaslı üzerinden ise 1

¹³⁷ İhracatçı ülkenin yetkili makamları tarafından verilen, ihraç malının menşei beliren onaylı belge.

¹³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950), 12, 26-29.

¹³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, 12, 26-29.

kilogram saf altının 56.263.77 Çekoslovak korunu olarak belirlendiğini birinci mektupta görüşmüşlerdir.¹⁴⁰

Aynı tarihli ikinci mektupta ise 5 Aralık 1946 ödeme anlaşmasında Çekoslovakya Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın kapatılarak, kalan bakiyesinin 9 Temmuz ödeme anlaşması hükümleri uyarınca açılacak yeni bir hesaba aktarılması görüşülmüştür. Ayrıca 5 Aralık anlaşması ile başlamış ancak anlaşmanın bitiş tarihine kadar tamamlanamamış ticari uygulamalardan doğan ödeme ile anlaşmanın bitiş tarihine kadar yapılması planlanan ancak yapılamayan ödeme emirlerinin de 9 Temmuz ödeme anlaşması ile açılması planlanan banka hesabından yapılması müzakere edilmiştir.

9 Temmuz 1949 tarihinde Prag'da ticaret anlaşmasının imzalandığı aynı gün beraberinde yürürlüğe giren ödeme anlaşması ile de ödemelerin kolaylaştırılması hedeflenmiştir.¹⁴¹ 6'sı ticaret, 14'ü ödeme maddelerinden oluşan, Çekoslovakya hükümeti adına Josef Vejvara'nın Türk hükümeti adına ise Rıfat Ayanlar'ın imzaladığı anlaşma, 4 Ocak 1950'de TBMM'de 204 üyenin oylamaya katılmamasına karşın 255 üyenin onayı ile kabul edilmiştir.¹⁴² 9 Temmuz 1949 tarihinde Türkiye ile Çekoslovakya arasında yapılan ticaret ve ödeme anlaşmasına bağlı mektuptaki listenin değiştirilmesi hakkında Çekoslovakya elçiliği ile mektuplaşmak suretiyle yapılan anlaşmada 31 Aralık 1949'da kabul edilmiştir.¹⁴³

1.6. 10 KASIM 1950 TARİHLİ TÜTÜN SATIŞ PROTOKOLÜ

9 Temmuz 1949 tarihli ticaret anlaşması ile Çekoslovakya'ya ihraç edilen tütüne karşın ithal edilecek mallar ile 30 Haziran 1951'e kadar satılacak olan tütünün ve ödeme şeklinin belirlendiği 10 Kasım 1950 protokolü, 9 Temmuz anlaşmasında iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini takip etmek ve yönetmek üzere kurulan karma komisyonun çalışmaları sonucunda imzalanmıştır. Protokol anlaşmasında, 9 Temmuz 1949 anlaşmasına göre Türkiye 220 milyon korun değerinde tütünü Çekoslovakya'ya ihraç ederken, 150 milyon koruna tekabül eden

¹⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, 12, 26-29.

¹⁴¹ Zafer, "Türkiye-Çekoslovakya Arasında Yeni Ticaret Anlaşması İmzalandı", (12 Temmuz 1949), No:74, 2.

¹⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, 12, 26-29.

¹⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:25, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950), 18, 102-105.

Çekoslovak ürününün ithali için lisans verildiğini ve kalan 70 milyon korunun ise tasfiyesinin şartları belirlenmiştir.¹⁴⁴

Buna göre, kalan bakiyenin %50'si karşılığında yani 22 milyon korun kıymetinde otomobil ve Türk dış ticaret genel ithalât listelerindeki mallar; geri kalan %50'nin karşılığında ise 5 milyon korun değerinde mektuba ilişik olan ithal listesindeki “deri ve kösele mamulâtı, tekstil malzemeleri, plastik ve cam malzemelerden çeşitli eşyalar, petrol, elektrik, teshin sobaları, müzik aletleri” gibi Çekoslovak malları anlaşma gününden itibaren ithal edilebilmiştir. 9 Temmuz 1949 tarihli mektup gereğince satın alınmış olmakla beraber 70 milyon korun bakiyeye dâhil olmayan tütünler için de tasfiye anlaşması hükümleri uygulanmıştır. Çekoslovakya mallarının ithali için verilen lisanslar, ilk olarak önceki yılın bakiyesinin tasfiyesinde kullanılmıştır. Bu anlaşmanın yürürlüğü sonunda kalan herhangi bir bakiye, 9 Temmuz 1949 ödeme anlaşması hükümlerine göre tasfiye edilmiştir.¹⁴⁵

Protokol anlaşmasında 1950-1951 mevsimine ait tütünün satış şartları da belirlenmiştir. Buna göre; Türkiye, Çekoslovakya'nın tütün satın almasını sağlamak için anlaşmaya ilişik verilen listede ve yukarıda sayılan Çekoslovak ürün gruplarından 1000-1500 ton arasındaki ilk kısım için tütün kıymetinin % 25'inin, 1500- 3000 ton arasındaki kısım için tütün kıymetinin % 33'ünün, 3000 tonu aşan kısmı için tütün kıymetinin % 40'ının ithaline izin vermiştir. Bu ithaller ise Çekoslovakya tarafından alınan tütünün bedellerinin hesaba yatırılması ölçüsünde olmuştur. Tütüne karşılık gerçekleştirilen ithaller, ithal izinleri dahilinde yapılmış; protokolde belirlenen şartlar haricinde ise yapılan ticarete, her iki ülkenin limanlarında teslim fiyatı esas alınmıştır. 10 Kasım 1950 tarihinde Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak Çekoslovakya adına Hanus Hermann ile Türkiye Cumhuriyeti adına Rıfkı R. Pasin tarafından imzalanan anlaşmanın 30 Haziran 1951'e kadar yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁶

¹⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:8, (Ankara: TBMM Basımevi, 1951), 273, 292-295.

¹⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:8, 273, 292-295.

¹⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:8, 273, 292-295.

Çekoslovakya bir tarım ülkesi olmadığından ham maddeleri ithal ederken, mamul mallarının ihracatını gerçekleştirmek için bir pazar arayışında olmuştur. Bu noktada Türkiye ile etkili bir ticaret gerçekleştirip ham maddeleri ithal mamul malları ihraç etmiştir¹⁴⁷ Buna göre 1945-1950 yılları arasında Türkiye ile Çekoslovakya arasında yapılan ticaret anlaşmalarında yer alan ihracat ürünleri listeleri incelendiğinde, bu ürünlerinin hangi kalemlerden oluştuğu aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir. Üç kategoride toplanan ürünler gıda, tekstil ve sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

Tablo 2: 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Gıda Ürünleri İhracatı

Ürün	1945		1946 ¹⁴⁸		1947 ¹⁴⁹		1948 ¹⁵⁰		1949 ¹⁵¹		1950 ¹⁵²	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Deniz mahsulleri ve mamullatları			124.293	289.715	493.347	1.096.966	88.113	285.062	14.467	42.511		
Hububat ve baklagiller							2.549.843	1.173.962	3.742.612	834.510		
Meyveler (kuru)			449.502	125.818	1.042.848	374.324	8.302	9.971	1.688.130	2.228.134	151.214	180.996
Kuru yemişler			405.836	669.431	911.198	1.773.972					566.215	1.913.320
Tohumlar			41.214	38.400	30.000	51.240	17.651.432	9.997.227	20.858.711	10.995.272	1.927.870	820.050
Ayçiçek yağı							393.486	546.202	211.233	534.012		
Diğer yiyecek içecek maddeleri (zeytin, yumurta, defne)			24.865	19.301	159.000	192.590			1.131.752	538.463		

¹⁴⁷ Öncü, “İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış”, 162.

¹⁴⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Ankara: Akın Matbaası, 1946), 11, 78, 80, 81, 87, 88, 92, 105.

¹⁴⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Ankara:1948), 9, 11, 69, 72, 77, 80, 91.

¹⁵⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1948), 401, 405, 416, 418, 424, 440, 441, 443.

¹⁵¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1950), 2-7, 11.

¹⁵² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1950), 192, 194, 195, 199.

Gıda ürünlerini ham ve mamul mallar olarak ayırınca hammaddeler arasında hububat ve baklagiller, balıklar ve bazı kuru yemişler (kabuklu ceviz, badem, fındık) sayılabilir. Mamul mallar ise (minimum ve maksimum düzeyde işlenmiş) kuru meyveler, tohumlar, balık konserve ve ezmeleri, ayçiçek yağı ve zeytindir. 1945 yılında Türkiye'nin gıda ürününe dair ihraç verilerine rastlanmamakla birlikte 1946'dan 1950'ye kadar yıl bazlı ihraç istikrarını koruyan ürünlerin başında meyveler ve tohumlar gelmektedir. Bu ürünleri sırasıyla deniz mahsulleri ve mamullatları, kuruyemişler ile diğer yiyecek ve içecek maddeleri, hububat-baklagiller, ayçiçeği yağı takip etmektedir. Miktar olarak en çok ihraç edilen ürün ise 1946-1950 yılları arasında 40.509.227 kilogram ihraç edilen tohumlardır. Bunu, 1948-1949 yılları arasında 6.292.455 kilogram ile hububat ve baklagiller, 1946-1950 yılları arasındaysa 3.339.996 kilogram ihraç edilen meyveler takip etmiştir.

Tohumlar içerisinde kenevir tohumunun ihracatının 1946-1948 yılları arasında toplam miktarı 131.214 kilogram olurken, keten tohumunun 1948 ve 1950 yıllarında toplam ihracatı 11.009.079 kilogramdır. Yalnızca 1948 yılında ihraç edilen ayçiçeği, kolza ve soya tohumları arasında keten tohumundan sonra en çok ihraç edilen tohum ise 6.724.171 kilogram ile ayçiçeği tohumudur. Yıllara göre dağılımında en çok tohum ihracatı 20.858.711 kilogram ile 1949 yılında yapılmıştır.

Hububat ve baklagiller mısır, darı, fiğ, fasulye, bezelye, mercimek ve baklayı içermektedir. En çok ihraç edilen ürün 1948-1950 yıllarında 2.765.779 kilogram ile darı ve mısırdır. 1948 yılında 1.976.676 kilogram ile fiğ ve 1949 yılında 1.550.000 kilogram fasulye, bezelye, mercimek bu rakamları takip etmektedir. En çok hububat ve baklagiller ise 3.742.612 kilogram ile 1949 yılında ihraç edilmiştir. Meyvelerde ise ürünler genellikle kuru olarak tercih edilmiştir. Kuru üzüm, 1946-1948 yılları arası ve 1950'de toplam 312.814 kilogram ihraç edilirken, kuru incir 1946-1947 yıllarında 1.339.052 kilogram ihraç edilmiştir.

Tablo 3: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Tekstil Ürünleri İhracatı

Ürün	1945		1946 ¹⁵³		1947 ¹⁵⁴		1948 ¹⁵⁵		1949 ¹⁵⁶		1950 ¹⁵⁷	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler ve diğer hayvan kılları					16.000	25.021	12.188	17.289	28.000	78.485	25.462	140.840
Postlar (tavşan-sansar)					14.503	187.731	55.071	761.023	51.268	635.861	17.584	167.891
Pamuk (ham)							2.589.278	5.553.110	6.296.898	16.331.849	4.062.614	12.426.526
Anadolu halısı (yerli halı)			1.698	36.014	2.120	45.065						

Tekstil ürünleri daha çok hammadde halindeyken ihraç edilmiştir. Bu kategoride ilgili 6 yıl süresince yıl bazlı ihraç ürünleri yünler ve diğer hayvan kılları, postlar, pamuk ve Anadolu halısı olarak sıralanabilir. Miktar olarak en çok ihraç edilen ürün ise 1948-1950 yılları arasında 12.948.790 kilogram ile pamuk olmuştur. Bilhassa kürk imali için ihraç edilen tavşan ve sansar postları ise 1947-1950 yılları arasında 138.426 kilogram ihraç edilmiştir. Kışlık giysi, Çeklerin geleneksel kıyafetlerinin yapımında ve ev tekstil ürünleri yapımında kullanıldığı bilinen yünler ve diğer hayvan kılları 1947-1950 yılları arasında 81.650 kilogram ihraç edilirken, Anadolu'da büyük öneme ve geleneksel çizgilere sahip, ev tekstil ürünü olan Anadolu halısı ise 3.818 adet ile 1946-1947 yıllarında ihraç ürünleri arasında yerini almıştır.

1945-1950 yılları arasında Çekoslovakya'ya 12.948.790 kilogram ile Yunanistan, Belçika ve Finlandiya'ya yapılan ihracattan daha fazla ihracat rakamına sahip olan pamuğun üretimi; başta Adana olmak üzere Mersin, Antalya, Manisa, Aydın, Balıkesir, Antep, Maraş gibi illerde sağlanmıştır. Başta tekstil üretimi olmak

¹⁵³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat., 560.

¹⁵⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 36, 41. 468.

¹⁵⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 410, 411, 413, 462, 463.

¹⁵⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 8, 9.

¹⁵⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 187, 188, 209,

üzere çeşitli kullanım alanlarına sahip olan, ticari değeriyle ülkeye döviz girdisi sağlayan pamuğun 1940'lı yıllarda Ege Bölgesi'nde rekoltesi 50.000 balya iken, 1947 yılında sulu pamuk tarımının yaygınlaşmaya başlaması ile 1947 yılında rakamlar 125.000 balyayı, 1950 yılında ise 150.000 balyayı aşmıştır.¹⁵⁸ Pamuk ihracatını ham formda sağlayan Türkiye, sulu pamuk tarımının yaygınlaşmaya başladığı 1947 yıllarını takiben 1949 yılında ise miktarca en çok pamuğu 6.296.898 kilogram ile Çekoslovakya'ya ihraç etmiştir. 1949 yılında ihracatta %14,3'lük dilimde ABD, %12,3'lük dilimde ise İngiltere gibi büyük devletler pay sahibiyken %8'lik paya da Çekoslovakya sahiptir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Nadir Yurtoğlu, “İnönü Döneminde Türkiye’de Pamuk Üretimi Ve Pamuk Politikası (1938-1950)”, *Belgi Dergisi*, 2/19 (Kış 2020): 1835.

¹⁵⁹ T.C. Merkez Bankası, 27 Nisan 1950 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna sunulan 1949 On Sekizinci Hesap Yılı Hakkında İdareler Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (Ankara: 1950), 30.

Tablo 4: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Sanayi Ürünleri İhracatı

Ürün	1945 ¹⁶⁰		1946 ¹⁶¹		1947 ¹⁶²		1948 ¹⁶³		1949 ¹⁶⁴		1950 ¹⁶⁵	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Hayvan ve balık yağları (sanayide kullanılan)									787.965	977.970		
Debagatta kullanılan bitkisel maddeler	217.386	122.480	2.670.934	1.253.984	1.174.270	782.899	2.535.800	1.251.766	1.381.400	899.761		
Balmumu (külçe-yaprak)			17.996	57.588	24.765	93.722	11.650	43.272	210.833	194.197		
Deriler (ham, yaş-kuru)			149.380	287.107	1.251.886	3.788.812	630.247	1.748.344	796.954	2.700.545	364.868	1.591.033
Hayvansal maddeler (kemik döküntüleri, sakatatlar)			3.698	41.250	47.020	602.434	15.370	254.369	68.987	617.777	1.282.884	366.588
Tekel ürünleri (tütün)	140.660	419.167	507.579	1.910.243	4.921.058	21.625.234	2.122.184	9.635.017	3.280.364	12.187.825	2.184.421	8.896.932
Küspeler, tortular, posalar, hayvan yemleri ve kepek					13.016.119	4.024.667	13.673.724	3.484.200	1.929.683	4.105.627		
Reçine ve zamlar (afyon, kitre)					10.400	76.513					9.995	45.218
Kereste											247.488	278.804
Taşlar, topraklar,					37.100	3.770	51.000	6.984	4.546	5.455		

¹⁶⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1945), 128, 140, 141.

¹⁶¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 16,18, 22, 24, 25, 115, 126, 127.

¹⁶² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 17, 18, 22-25, 101, 105, 106, 112, 114, 115, 143, 218, 220, 223, 289, 316, 468.

¹⁶³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 404, 405, 407, 408, 446, 448-452, 466, 467, 472, 473.

¹⁶⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 9, 10, 12, 13, 15-17, 25, 34, 35.

¹⁶⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 184-186, 202, 203, 205, 206, 212, 213.

yapı malzemeleri												
Kimyasal maddeler					140.204	80.402	12.975	7.913	7.000	15.008		
Metalik madenler ve alaşımları					460.000	487.229	940.000	86.856	6.441.500	1.188.711	7.342.850	2.130.228
Mamul mallar (kağıt ve mukavva hurdaları, ip, halat)					10.000	10.265			1.330	--		
Müzik aleti (darbe ile çalınan)							80	3.472	107	3.139		
Şemsiye (Sapı ağaçtan veya kamıştan)					54	541						

Çeşitli ürünleri kapsayan sanayi ürünleri ihracatında 1945-1950 yılları arasında yıl bazlı ihracat istikrarı yönünden en çok ihracatı sağlanan ürün, tekel ürünleri olurken bunu beş yıl süreyle ihraç edilen debagatta kullanılan bitkisel maddeler, deri ve postlar ile hayvansal maddeler takip etmiştir. Balmumu ile metalik maden ve alaşımları, küşpe-tortu-posa ve hayvan yemleri ile yapı malzemeleri ve kimyasal maddeler, müzik aletleri ile mamul mallar, reçine ve zamklar, şemsiye, kereste ve hayvan ve balık yağları yıllara göre ihraç edilen diğer ürünler olmuştur. Ürün çatıları altında miktar olarak en çok ihraç edilen ürün ise, 1947-1949 yılları arasında 28.619.526 kilogram ile küşpe, tortu, posa ve hayvan yemleri olmuştur. Bunu 1947-1950 yılları arası 15.184.350 kilogram ile metalik madenler ve alaşımları ve 1945-1950 yılları arası 13.156.266 kilogram ihraç edilen tekel ürünleri takip etmiştir.

Genellikle hayvan yemi olarak kullanılan küşpe, tortu, posalar içerik olarak susam, çığit, haşhaş küspeleri ile fabrika ve imbiklerde oluşan bitkisel küşpe, posa ve tortulardan oluşmaktadır. Bunlar arasında ise en fazla ihracatı sağlanan 1947-1948 yıllarında 11.970.883 kilogram ile bitki küspesi, tortu ve posası olmuştur. Devamında 10.878.010 kilogram ile 1947-1948 yıllarında çığit (pamuk tohumu küspesi) gelmektedir. 1949 yılı ise ürünleri ayırmadan kepek ve emsali hayvan yemlerini 1.250.000 kilogram ve 210.000 lira olarak göstermiştir. Toplamda en yüksek küşpe, tortu ve posa rakamına sahip ihracat yılı 13.673.724 kilogram ile 1948 yılı olmuştur.

Küspelerden sonra en çok ihraç edilen metalik maden ve alaşımları; bakır, manganez ve kromu kapsamaktadır. Demir-çelik sanayinde kullanılan manganez 1949 ve 1950 yılları arasında cevher formunda 12.169.350 kilogram ihraç edilirken, fiziksel ve kimyasal özellikleri ile pek çok alanda kullanılan bakır külçe halinde 1947 ve 1949 ile 1950 yılları arasında 1.815.000 kilogram ihraç edilmiştir. Bir diğer metalik maden alaşımı olan ve döküm, metal-çelik sanayi, otomotiv ve çeşitli endüstri alanlarında kullanılan krom ise 1948-1949 yılları arasında 1.190.000 kilogram ihraç edilmiştir.

Tekel ürünleri çatısında toplanan tütün, 1945'ten 1947 yılına kadar artarak, 1948'den 1950'ye kadar ise miktar ve fiyat olarak değişkenlik göstererek ihraç edilmiştir. Buna göre, 1945-1950 yılları arasında toplamda 13.156.258 kilogram tütünün ihracatı Çekoslovakya'ya yapılmıştır. Miktar bazında en fazla ihracatın yapıldığı 1947 yılında ise rakamlar 4.921.055 kilograama ulaşmıştır.

Atatürk döneminden itibaren uygulanan tütün politikaları çerçevesinde tütün tohumunun korunup, ekiminin yaygınlaştırılması; İsmet İnönü döneminden itibaren de Karadeniz, Marmara, Ege ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bazı şehirlerinde yaygınlaşan tütün tarımı ile 1944'de 61.000.000. kilogram olan tütün üretimi, 1945 yılında 69.000.000. kilograama 1946 yılında ise 97.000.000. kilograama ulaşmıştı. 1946 yılındaki bu rekor üretimin etkisi ise 1945-1950 yılları arasında Çekoslovakya'ya 1947 yılında miktarca en çok ihraç edilişine etki etmiştir.¹⁶⁶

Türkiye ile Çekoslovakya arasında imzalanan ticaret anlaşmaları incelendiğinde ihracat listeleri yanı sıra bir de ithalat listeleri bulunmaktadır. Bu listede yer alan ürünler de üç ana kategoride incelenmiştir. Bunlar tekstil, sanayi ve makinadır. Çekoslovakya'dan gıda maddesi olarak ise yalnızca peynir üretiminin yapı taşı olan peynir mayası 1950 yılında 2.546 kilogram olarak ithal edilmiştir.

¹⁶⁶ Nadir Yurtoğlu, "İnönü Döneminde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950), *Belgi Dergisi*, 21 (Kış 2021/1), 143.

Tablo 5: 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Tekstil Ürünleri İthalatı

Ürün	1945		1946 ¹⁶⁷		1947 ¹⁶⁸		1948 ¹⁶⁹		1949 ¹⁷⁰		1950 ¹⁷¹	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler ve diğer hayvan kolları									2.130	33.465		
Yünden ve diğer hayvan kollarından iplikler							41.735	654.249	50.531	1.069.318	36.180	586.384
Yün mensucat					15.927	449.934	35.251	1.251.178	125.263	1.975.854	104.057	1.109.826
Yün, keçe ve kıl mamulâtı							239	27.892			2.734	33.444
Pamuk iplikleri					2.854	29.133	18.761	226.078	70.752	903.160	141.611	1.440.924
Pamuklu mensucatlar					39.613	660.270	990.415	18.436.783	1.141.050	16.535.714	1.135.545	14.176.743
Pamuklu mensucattan mamulât					1.341	57.024	10.979	224.769	7.495	326.57-	22.055	782.636
Ketenden, kendirden ve jütten mensucatlar ve mamulâtlar					2.741	69.054	25.924	277.448	31.266	392.308	75.493	987.590
Fötr şapkalar ve şapka taslağı					285	4.798	8.495	87.511	22.060	224.911	14.175	127.077
İpek iplik, kumaş ve mamulâtı			17.836	156004	13.202	113.226	8.060	77.986	280	8-6		
Diğer her türlü mensucat									28.408	284.211		

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihraç ettiği tekstil ürünleri genellikle hammadde halindeyken ithal ettiği ürünler mamul mallardan oluşmaktadır. Hammaddesini yün, pamuk, keten ve ipeğin oluşturduğu ve yıllara göre ithalat istikrarı bakımından en fazla ithal edilen ürünler 1947-1950 yılları arasında ithal edilen yün mensucat, pamuk iplikleri, pamuklu mensucatlar, pamuklu mensucattan

¹⁶⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 60.

¹⁶⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 45, 46, 52-54, 178, 182-194, 196, 202-204, 206.

¹⁶⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 19, 26-35, 38, 39, 97, 100, 104, 106-130, 134-137.

¹⁷⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 7, 18-20, 21,

¹⁷¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 11-14, 42-59.

mamulatlar, ketenden, kendirden ve jütten mensucatlar ve mamulatlar, Türkiye'nin yakın geçmişinde kültür politikaları kapsamında gerçekleştirilen şapka inkılabı ile ülke içindeki ihtiyacı karşılama ve üretimini sağlama noktasında fötr şapkalar ve şapka taslağı. 1946-1949 yılları arasında ipek ipliği, kumaşı ve mamulatlarıdır. 1948-1950 yılları arasında yünden ve diğer hayvan kıllarından iplikler, 1948 ve 1950 yıllarında yün, keçe ve kıl mamulati, 1949 yılında ise yünler ve diğer hayvan kılları ile diğer her türlü mensucatlardır.

Miktar olarak en çok ithal edilen tekstil ürünleri ise; 1947-1950 yılları arası 3.306.623 kilogram ile pamuklu mensucatlar olmuştur. İçerik olarak boyalı, kareli, kasarlı-kasarsız¹⁷² özelliklere sahip ürünlerden oluşan mensucatlar belirli gram aralıklarında ve mensucatların iplik numaralarına göre sınıflandırılarak ithal edilmiştir (örneğin 100-150 grama kadar 51-70 iplik). Yine 1947-1950 yılları arası en çok ithal edilen diğer ürünlerden ikisi, 280.498 kilogram ile yün mensucatlar ve 233.978 kilogram ile pamuk iplikleri olmuştur. İplikler de kendi içlerinde İngiliz numaralarına¹⁷³ göre belirlenip kasarlı, glase veya merserize, boyalı, tek telli ve bükülmüş olarak sınıflandırılıp satışa hazır hale getirilip ithal edilmiştir.

¹⁷² Kasar, beyaz olarak kullanılacak malları apreye, boyanacak veya basılacak malları boyama ve baskı işlemine hazırlayan pişirme ve ağartma adımlarından oluşan bir terbiye işlemidir.

¹⁷³ Belirli bir ağırlığa düşen uzunluk miktarı ile hesaplanan numaralandırma şekli olan uzunluk numaralandırması; Metrik Numara (Nm), **İngiliz Pamuk İpliği** (Ne), Fransız Numaralandırma Sistemi (Nf) İngiliz Keten İpliği (Ne L), İngiliz Kamgarn İpliği (Ne K), İngiliz Straygarn İpliği (Ne W) sistemlerine göre yapılmaktadır.

Tablo 6: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Sanayi Ürünleri İthalat

Ürün	1945 ¹⁷⁴		1946 ¹⁷⁵		1947 ¹⁷⁶		1948 ¹⁷⁷		1949 ¹⁷⁸		1950 ¹⁷⁹	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Ömür otu (bira çiçeği)			6.720	33.910	5.280	33.910	51.588	393.624	41.279	361.393	6.750	54.424
Hayvansal maddeler (inci sedefi, sakatatlar, jelatin)			2.306	37.500	2.799	58.715	158	14.666	222	5.240	689	37.798
Selüloit ve Plastik maddelerden mamulat			71	560	2.504	51.187	3.018	157.170	27.977	106.695	71.378	199.248
Orman ürünleri			10	75	17.404	50.830	5.296.492	1.008.356	5.841.496	1.392.879	2.212.935	742.096
Mantar ve mamulâtı	10.973	12.672			19	10					110.751	160.789
Fırça ve süpürgeler					37	365	304	11.232			3.599	71.613
Selüloz, kağıt, kağıt ve mukavva mamulâtı	460.526	98.199	536.618	131.155	1.139.014	791.345	736.952	830.877	490.099	476.132	2.066.503	889.865
Deri ve kösele mamulâtı			2	150	-	10	929	9.715			94.386	278.347
Kauçuk, muşamba ve mamulâtı			27.233	235.555	79.365	297.828	108.927	505.838	328.280	1.391.739	427.843	1.553.700
Çimento, yapı malzemeleri ve	1.528	144			99.944	81.660	4.604	16.477	992.939	123.332	2.192.281	259.542

¹⁷⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 171, 182, 184, 284, 287, 374, 450, 508, 518, 555.

¹⁷⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 17, 38, 114, 125, 136, 166-168, 175, 177, 240, 241, 262, 264-266, 278-282, 297, 299, 304, 307, 309, 311, 313, 317-320, 328, 329, 331, 332, 340, 347, 348, 357, 367, 371, 375, 391. 445-447, 533.

¹⁷⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 15, 17, 19, 33, 100, 110, 120, 124, 134, 135, 136, 138, 144-146, 148, 149, 151-153, 162, 168, 208-212, 222, 224-230, 235, 237, 238-246, 249, 250, 252, 254, 256, 257-260, 262, 263-270, 272-283, 285-289, 295, 296, 298, 299, 302-308, 310, 314, 318, 320- 322, 324-327, 332, 333, 339, 376, 384, 385, 387, 390, 413, 430, 441, 448, 462, 463.

¹⁷⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 5, 7, 18, 20, 49, 54, 60, 62, 66-69, 71-75, 77, 78, 81, 83-89, 91-93, 140-145, 154, 158-167, 169-177, 179, 180, 183, 184, 186, 188-191, 193-201, 203-216, 218-220, 225, 226, 228, 230, 231, 233, 234-237, 240-241, 247, 249-256, 263, 266, 309, 314, 316-318, 320, 323, 359, 363, 364, 369, 390, 393.

¹⁷⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, , 10, 12, 14, 15, 17, 21- 30, 33, 34, 35,

¹⁷⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 4, 8, 9, 21, 23, 25-41, 61-71, 72-78, 81-106, 108-114, 116, 144-150, 152, 154, 158, 161, 163-166, 169, 171, 172, 177-179.

endüstri hammaddeleri												
Çini ve porselen mamulâtı			729.421	896.288	1.445.384	3.058.523	1.520.184	3.251.371	753.041	3.122.000	1.685.807	1.971.830
Cam ve cam mamulâtı			877	3.750	1.429.192	1.263.762	3.729.766	2.551.918	-91.906	533.197	2.795.259	2.902.754
Züccaciye eşyası			118.329	359.145	163.101	612.132	114.425	580.440			149.869	790.382
Metalik madenler, alaşımları ve mamulleri	173.532	142.571	413.637	702.155	12.191.105	5.308.268	2.301.431	4.467.277	1.750.668	3.542.101	2.272.567	2.726.717
Ziraat aletleri ve diğer el aletleri			12.820	128.380	912.866	776.927	552.451	579.519	549.219	634.736	651.849	646.532
Saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler			2.448	25.013	11.295	191.207	22.737	323.278	47.753	672.620	65.172	1.142.897
Müzik aletleri, parçaları, gramafon iğneleri					2.328	7.088	640	5.394	310	18.075	926	30.014
Fotoğraf cihazı, dürbün, gözlük, sinematograf, projeksiyon			236	4.100	1.431	35.168	1.057	19.077			947	28.353
Cerrahi ve dişçilikte kullanılan ameliyathane eşyası (masa, sandalye)					162	949	1.088	8.943			7.270	28.615
Ateşli silahlar, fişek					1	6	240	13.259			2.794	164.876
Kurşun ve kömür kalemi, matbaa mürekkebi					75.729	733.532	18.068	191.717			43.673	308.323
Boyalar, vernikler, cilalar, linyit kömürü, naftalin, makine ve sanayide kullanılan yağ ve katran,	145.687	60.881	70.978	46.195	398.764	330.077	261.272	267.586	306.763	411.601	332.649	270.742
Kimyasal maddeler	86.100	48.725	4.899	17.228	411.995	141.995	14.347	18.965	85.588	78.106	1.114.130	207.909
Serum, aşılar ve hazır ilaçlar					7.923	259.638					2.004	11.385
Çocuk oyuncakları									540	5.488	68.460	97.125
Şemsiye							87	473			1.754	10.652
Diğer tüm hammaddeler ve yarı mamuller									2.183.529	425.228		

Ülkenin kurucuları olan Thomas Masaryk ile Edouard Beneş'in izlediği ekonomik politikalar ile Çekoslovakya bir endüstri ülkesi haline gelmişti.¹⁸⁰ Türkiye'nin Çekoslovakya ile belirlenen yıllarda yapmış olduğu ithalatta geniş ürün yelpazesi ile en fazla ürün de sanayi alanında. Büyük oranda kullanıma hazır halde ithal edilen ürünler, ithal istikrarı bakımından yıl bazlı olarak en fazla şu ürünler ile yapılmıştır 1945-1950 yılları arası altı yıl boyunca selüloz, kâğıt, kâğıt ve mukavva mamulâtı, metalik madenler ve alaşımları, boyalar-vernükler-cilalar-linyit kömürü-naftalin-makine ve sanayide kullanılan yağ ve katran, kimyasal maddeler.

1946-1950 yılları arasındaki beş yıl boyunca ömür otu, hayvansal maddeler, selüloit ve plastik maddelerden mamulat, orman ürünleri, kauçuk, muşamba ve mamulatları, çini ve porselen mamulatı, cam ve cam mamulatı, ziraat aletleri ve diğer el aletleri, saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler ile 1945 ve 1947-1950 yılları arası çimento, yapı malzemeleri ve endüstri hammaddeleri ithal etmiştir. 1946-1948 ve 1950 yılları arasında dört yıl boyunca deri ve kösele mamulatı, züccaciye eşyaları, kültür politikaları kapsamında yaygınlaşan sinema, tiyatro gibi sanat dallarının faaliyetlerine yardımcı fotoğraf cihazı, dürbün, gözlük, sinematograf, projeksiyon ile milli müziğin yanında Batı müziğinin de orijinal hali ile yurda alındığı 1947-1950 yıllarında bu müziğin enstrümanlarından olan çeşitli müzik aletleri, parçaları ve gramofon iğneleri ithal edilmiştir. Üç yıl mantar ve mamulatı, fırça ve süpürgeler, cerrahi ve dişçilikte kullanılan ameliyathane eşyası, ateşli silahlar, kurşun ve kömür kalemi ile matbaa mürekkebi. İki yıl süresince 1947 ve 1950 yıllarında serum ve aşılar, 1948 ve 1950 yıllarında şemsiyeler, 1949-1950 yılları arası çocuk oyuncakları. 1949 yılında ise diğer tüm hammaddeler ve yarı mamuller ithal edilmiştir.

Ürünlerin yıllara göre ithal çokluğu, miktar bakımından da çokluğunu karşılamamaktadır. Miktar olarak en fazla ithal edilen ürünler ilk olarak, içerisinde demir, çelik, bakır, alüminyum, pirinç, kurşun, çinko, malzemelerinden mamul malları barındıran 1945-1950 yılları arasında 19.102.940 kilogram ithal edilen metalik madenler ve alaşımları olmuştur. Bu ürünler, adı geçen malzemelerden sac

¹⁸⁰ Arslan, "Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri (1923-1940), 152.

levhaları, telleri, kabloları, zincirleri, çilingir, hırdavatçı ve bıçakçı eşyalarını, mutfak gereçlerini, gaz tenekelerini, sobaları ve her nevi mamul eşyaları içermektedir.

Miktar bazında en fazla ithal edilen bir diğer ürün 1946-1950 yılları arası 13.368.337 kilogram ithal edilen orman ürünleridir. Yarı işlenmiş ve mamul ürünlerden oluşan bu kategoride ağaçların türlerini meşe, çam, köknar, ladin; formlarını daire, biçilmiş veya yarılmış olarak ithal ederken, mamul malları kontrplâk tahtası, ağaçtan sandıkçı mamulâtı, kasnak ve fıçı çemberleri, ağaçtan dokumacı silindiri, tarağı, iği, masurası, mekiği, dokumacı tezgâhı, çıkırığı ve makara, amelelere özel el aletlerinin sapları, ağaçtan kaşık, çatal, tepsi, ağaçtan aleti fenniye ürünleri olarak ithal etmişlerdir.

En çok ithal edilen ürünlerden bir diğeri de 8.047.000 kilogram ile cam ve cam mamulâtı olmuştur. 1946-1950 yılları arasında ithal edilen cam ürünler, çubuk ve boru formunda, cam damacana, şişe, kavanoz olarak, pencere camı için farklı ebatlarda ve kalınlıklarda, ayna ve mağaza camları, ampul, gözlük camları, camdan lamba karpuzu ve abajurları, düğme, boncuk, tespih boncukları, suni göz ve dişler olarak ithal edilmiştir.

Tablo 7: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya İle Makina İthalatı

Ürün	1945		1946 ¹⁸¹		1947 ¹⁸²		1948 ¹⁸³		1949 ¹⁸⁴		1950 ¹⁸⁵	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Telli-telsiz telefon makinesi ve parçaları					4.808	61.191	22.068	320.275			37.113	456.589
Bilim dallarına ilişkin cihaz ve aletler (fen, arazi, tıp)					8	1.251	522	22.440			18.726	169.780
Süpürge makinesi (elektrikli-elektriksiz)					789	18.610	239	5.254				
Petrol ve benzin ile işleyen motorlar					75.271	293.431	186.694	838.697			92.943	410.511
Elektrik aletleri ve parçaları			8.346	22.960	57.427	168.786	92.295	215.885			28.298	53.344
Elektrik makineleri ve elektro teknik mamulâtı			25.336	80.937	85.306	443.771	184.808	901.224	303.887	1.639.137	287.961	1.069.804
Mensucat (dokuma) makineleri							33.346	52.849	217.450	253.029	15.255	51.094
Diğer her çeşit makineler					25.650	75.156	21.627	68.846	369.406	1.415.373	9.141	40.675
Torna ve tesviye makineleri			58.349	191.700	61.529	190.671	50.800	229.093			227.136	673.481
İmalat makinaları (cam, ayakkabı, örgü, dikiş ve matbaa makineleri ile malzemeleri)					7.269	27.851	37.235	184.016			29.786	137.601
Ziraat makineleri ve parçaları			505.558	426.312	787.582	976.132	736.611	924.807	583.155	1.473.770	451.557	607.522
Gıda sanayi ve soğutucu makinaları							424	67			32.857	95.230

¹⁸¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 397-399, 402, 408-410, 414, 420, 428, 435, 437.

¹⁸² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 329, 330, 332, 341-348, 350-367, 369-371, 375-377.

¹⁸³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 69, 258, 259, 260,-262, 266, 272-276, 278-291, 295-304, 306-310.

¹⁸⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 30-33.

¹⁸⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 72, 114-116, 120-144.

Tahmil, tahliye, makine ve teçhizatı											1.463	6.495
Makine aletleri, makine ve cihazların mekanik parçaları			3.184	15.474	5.082	11.766	45.934	139.226	70.999	288.850	34.230	239.963
Motorlu nakil vasıtaları ve yedek parçaları					2.046	45.604	17.169	298.263	231.344	1.042.530	287.556	873.137
Bisiklet (velespit, adet), çocuk arabaları			1.335	90.680	2.935	180.662	1.500	103.573	4.950	8.672	278	16.117
Lokomotifler, vagonlar,			600.750	577.500	13.201.385	15.751.934	1.232.070	3.953.387	6.073.358	17.010.000	8.055	12.915

Üç başlık altında incelenen ithalat kalemlerinden sonuncusu olan makinalar, basit ve bileşik makinaları içermektedir. Buna göre yıl bazlı en çok ithal edilen makinalar, 1946-1950 yılları arası elektrik makinaları, ziraat makine ve parçaları, makine aletleri ve cihazların mekanik parçaları, bisiklet ve çocuk arabaları, lokomotifler ve vagonlardır. Devamında elektrik aletleri ve parçaları, telli-telsiz telefon makinası ve parçaları, tıpta ve veterinerlikte kullanılan elektrikli alet ve cihazların, röntgen cihazının, otoklavın, laboratuvar ve bakteriyoloji etütlerinin yer aldığı bilim dallarına ilişkin cihaz ve aletlerdir. Diğer her çeşit makinalar, motorlu nakil vasıtaları ve yedek parçaları, torna ve tesviye makineleri, petrol ve benzin ile işleyen motorlar, dokuma makinası ve imalat makinaları, gıda sanayi ve soğutucu makinaları, süpürge makinesi ve tahmil, tahliye, makine ve teçhizatı ithal edilen makine çeşitleri olmuştur.

Yıllar içerisinde miktar bakımından en çok ithal edilen makinalardan ilki buhar lokomotifleri ve furgonları, yolcu vagonlarını ve demiryolu vagonlarını (yük, atölye, vinçli vagon) içeren, 1946-1950 yılları arası 21.115.618 kilogram ile lokomotifler ve vagonlar olmuştur. 13.201.385 kilogram ile 1947 yılı en fazla ithal oranına sahip yıl olmuştur. Çekoslovakya'dan ithal edilen demiryolu malzemelerinin ülke içindeki faydası ve kullanımı, Türkiye'nin ABD tarafından 1947'de hazırlanan "Marshall Planı'na" "1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı" ile dahil olarak tarımın yanında gelişimine önem verdiği demiryolu ulaşımına katkı sağlaması noktasında olmuştur.

Tablo içerisindeki bir diğer yüksek ithalat oranına sahip olan makineler ise ziraat makina ve parçalarıdır. 1946-1950 yılları arasında 3.064.463 kilogram ithal

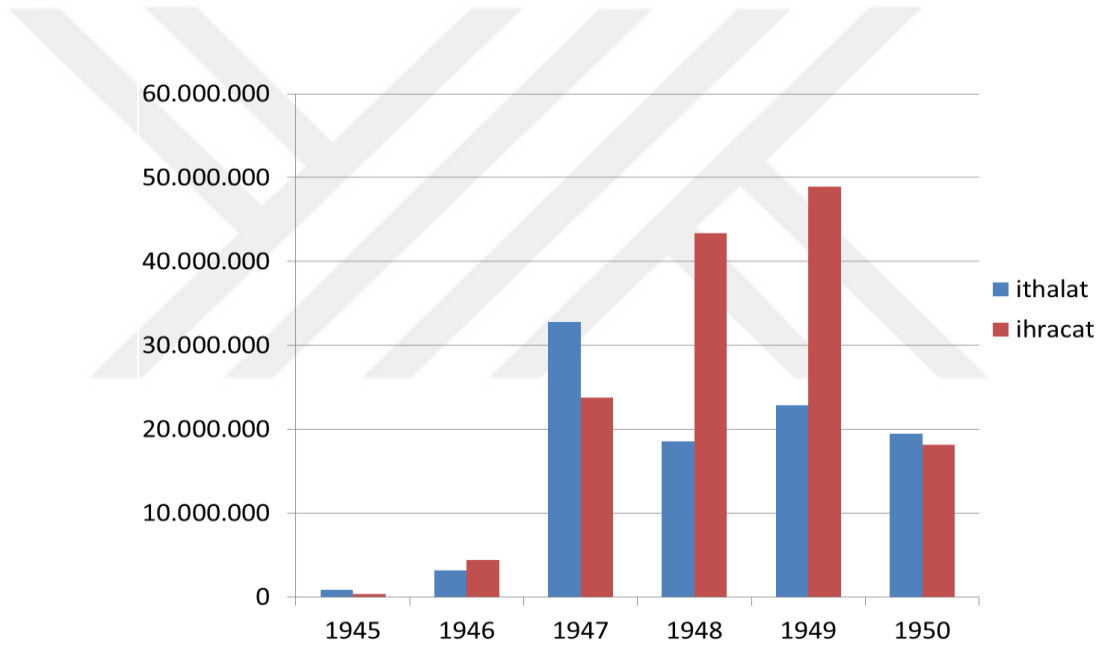
edilen ziraat makinaları; pulluk uç demiri, hafriyat aletleri, tarla tırmıkları, traktör (16-30 beygir kuvvetinde), orak makinesi (biçer, bağlar, çayır biçmeye mahsus), el orağı, kalbur makineleri, tokum eken ve diken makineler, tırpan, tulumbar (pompa), ziraat aletleri yedek parçaları, traktörlerin yedek parçaları, el ile çalışan dışındaki makinalar ve diğer ziraat aletlerinden oluşmaktadır. 1945 yılına ait ziraat makinaları verilerine rastlanmamakla birlikte, 1946 yılından itibaren farklı rakamlara sahip olmaya başlayan bu kategoride yıllara göre hem fiyat hem miktar oranlarındaki hareketlilik tabloda gösterilmektedir. İçerik olarak ise 1946 yılından 1950'ye ürün çeşitliliğinde bir artış yaşanmış ancak bu artış önceki yıllara nazaran 1950 yılına ait miktar rakamlarında belirgin bir fark yaratmamıştır. Bunun sebebinin, çeşitliliğin artıp talep edilen miktarın artmamasının ya da 1945-1949 yıllarında ithal edilmeyen makinanın belirlenen yıllarda ilk kez 1950 yılında ithal edilmesinden kaynaklanıyor olması muhtemeldir.

1950 yılına yaklaştıkça tarımsal faaliyetlerde artan makineleşme ve makine çeşitliliği ile birlikte 1947 yılında temel geçim kaynağının tarımsal üretim olduğu ve nüfusunun 3 milyonunun çiftçilikle uğraştığı ülkede, 400.000 çeşitli pulluk, 2,5 milyon karabasanın bulunduğu belirtilmiştir. Tarımda ekip, biçme ve tarımsal ürünün taşımacılığında önemli bir yere sahip olan traktör ise 1948 yılında 3.000, 1949 yılında 3.500, 1950 yılında ise bu sayı 6.000'e ulaşmıştır.¹⁸⁶ Diğer ülkelerden ithal edilenin yanında Çekoslovakya'dan ithal edilen ziraat makinaları verilerinden 1945 yılına ait pulluk verisine rastlanmamakla birlikte 1946-1948 ve 1950 yıllarında 1.892.421 kilogram pulluk ve uç demiri; 1948 ve 1950 yıllarında ise toplamda 51.550 kilogram traktör verisi tespit edilmiştir. Çekoslovakya'dan ithal edilen çeşitli tarımsal makinaların ülke içindeki fayda ve kullanımı ise yine 1947 yılında ABD'nin hazırladığı Marshall Planı'na Türkiye'nin de tarımsal üretime öncelik verdiği "1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı " ile katılarak tarımsal faaliyetlerine makineleşmeyle hız vermesi ve tarımsal üretimini arttırması bakımından olmuştur.

¹⁸⁶ Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişimler (1923-1950)", *Kesit Akdemi Dergisi*, 4/14 (Haziran 2018): 11.

1945-1950 yılları arası ithalat miktarı bakımından en çok ithal edilen bir diğer makine ise elektrik enerjisini mekanik enerjiye çeviren elektrik makinalarıdır. 887.298 kilogram ile 1946-1950 yılları arası ithal edilen elektrik makinaları; dinamo, elektrik motoru, manyeto, transformatör, rezistans, buji, bobin, konvertisör, komütatör, distribütör, akümülatör ve yedek plakları, elektrot ve elektroteknik mamulâtından oluşmaktadır.

Şekil 1: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya ile Ticaretinin Sütun Grafiği

Türkiye ile Çekoslovakya'nın 1945-1950 yılları arası yapmış olduğu ticaret birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin 1945, 1947 ve 1950'de ihracatta ithalatın gerisinde kaldığı; 1946, 1948 ve 1949'da ise ihracatta ithalattan önde geldiği görülmektedir. İthalatta 1947'deki atılımı sağlayan ürünler Marshall Planı ile önem atfedilen ulaşım ağında kullanılmak üzere demiryolu malzemeleri ile sanayi üretim ve tüketim maddeleri olan metalik madenler ve alaşımları olmuştur. 1948 ve 1949 yılı ihracat artışını sağlayan ürün ise tütün, tohumlar ve hububatlardan oluşan tarım ürünleri olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-YUNANİSTAN TİCARET ANLAŞMALARI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ve Yunanistan'ın ilişkileri incelenmiştir. Siyasi münasebetlerin başlangıcıyla 1950 yılına kadar iki ülkenin yakınlaşmasına değinilmiştir. Buradan hareketle iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmalarının içeriği irdelenerek, yıllara göre ürünler, miktarlar ve tutarlar tablolar halinde sunulmuştur.

2.1. TÜRKİYESİCUMHURİYETİ İLE YUNANİSTAN'IN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde başlayan Türk-Yunan (Rum) ilişkileri, Yunanların bağımsızlık isyanlarını başlatmalarına kadar 400 yıldan fazla Türk idaresi altında yaşamaları ile devam etmiştir.¹⁸⁷ Türkiye ile Yunanistan “Megali İdea” fikri etrafında gelişen sorunlar, yabancı devletlerin Türkiye aleyhine giriştikleri birtakım propagandalar sebebi ve Milli Mücadele döneminde cephede karşı karşıya gelmişlerdir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ise Yunanistan ile Türk ve Rum nüfusu konusunda karşı karşıya kalan Türkiye, 30 Ocak 1923'te Türk topraklarında olan Yunan halkın, Yunan topraklarında yerleşik Müslüman Türk halkın zorunlu göçünü öngören “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” anlaşmasını imzalamış ancak sorun çözüme kavuşmamıştır.¹⁸⁸

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sürecinde diplomatik ilişkileri kesintiye uğrayan Türkiye ile Yunanistan'ın diplomatik ilişkilerini resmi olarak yeniden tesis etmesi Mustafa Kemal'in Yunanistan Cumhurbaşkanı Amiral Pol Kunduriotis'e Cevat Bey'i Murahhas ve Orta Elçi olarak tayin ettiğini bildirdiği 7 Nisan 1925 tarihli mektubu göndermesi ile başlamıştır.¹⁸⁹ Diplomatik ilişkilerini başlatmış olan Türkiye ile Yunanistan “Etabli Sorunu” yanında mübadeleye tabii kitlelerin mal varlığının taksim usulü ve patrikhane kriziyle de yoğun gündeme sahipti ve bir çözüme vararak bölge siyasetinde bir an önce istikrarı sağlayıp aynı

¹⁸⁷ Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, “Türk-Yunan İlişkileri (1878-1952)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1/3, (2018): 37.

¹⁸⁸ Kayıran Metintaş, “Türk-Yunan İlişkileri (1878-1952)”, 60.

¹⁸⁹ Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), 4: 368.

istikrarı ekonomik alanda da yakalamak amacıyla 21 Haziran 1925 tarihinde Ankara Anlaşması'nı imzalamışlardır.¹⁹⁰ İmzalanan anlaşma sonrası Türkiye'nin elçi atamasına karşın Yunanistan da Mösyö Argyropoulos'u Türkiye'ye elçi olarak atamıştır. Mösyö Argyropoulos Mustafa Kemal'e sunduğu 6 Ağustos 1925 tarihli güven mektubunda iki ülke dostluğunun yeniden tesisi için memur kılındığı bu görevde barışa katkı sağlayarak görevini layıkıyla yerine getireceğini belirtmiştir.¹⁹¹ Anlaşma sonrası sorunun çözüme kavuşması ile iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşama dönemine girmiş ancak Yunanistan'da General Theodoros Pangalos'un gerçekleştirdiği darbe ile henüz kurulmuş iyi ilişkilerde kısa sürmüştür. Eleftherios Venizelos'un Yunanistan'da iş başına gelmesi ile ilişkilerde yeni bir dönem başlamış ve başta mübadele sorunu olmak üzere diğer tüm sorunların çözümü için Türkiye ile müzakerelere hazır olduğunu belirtmiş ve somut adımlar atmıştır.¹⁹²

Atılan somut adımlar doğrultusunda yeniden görüşmeler sağlanmış ve ahali değişimini yeni esaslara göre düzenleyen 10 Haziran 1930 tarihli anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasıyla Türk-Yunan münasebetlerinde yeni dönem başlamıştır. İsmet İnönü'nün Yunan Başbakanı Venizelos'u Ankara'ya davet etmesiyle de bu ziyaret birtakım anlaşmaların imzalanmasına vesile olmuştur. Uzun yıllar boyunca fikri ve fiili mücadeleler çerçevesinde süren ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra dostluk ve karşılıklı menfaatlerin gözetilmesiyle sürmüştür. Bu noktada Türkiye ile Yunanistan arasında 28 madde ve 1 protokolden oluşan 30 Ekim 1930 tarihli dostluk, tarafsızlık, uzlaşma ve hakem muahedenamesi imzalanmıştır. Dostluk anlaşmasının imzalandığı aynı gün bir de ikamet, ticaret ve seyrüseferin anlaşması ve deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin protokol imzalanmıştır. Barışı temin etmek arzusunda olan Türkiye, Başvekil ve Malatya Mebusu İsmet Paşa ile Hariciye Vekili, İzmir Mebusu Tevfik Rüştü Bey'i; Yunanistan ise Başvekil Eleftherios Venizelos ile Başvekil Yardımcısı, Hariciye Nazırı Andre Michalakopoulos'u bu hususta görevlendirmişlerdir.¹⁹³

¹⁹⁰ Erdi İnan, Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945 (Yüksek lisans Tezi, Trakya üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 44.

¹⁹¹ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 4: 372.

¹⁹² Bestami S. Bilgiç, "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31/91 (Mayıs 2015): 11-14.

¹⁹³ Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, 5.bs. (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 300-301.

12 Şubat 1931’de anlaşmanın milletvekillerinin oylamasına sunulduğu günde Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey konu hakkında şu sözleri söylemiştir; *“Arkadaşlarım! Bu gün kabulü temennisi ile huzurunuzda arz edilen kanun lâyihası komşumuz Yunanistan ile aramızda Ankara’da imza edilmiş olan dostluk, bitaraflık uzlaşma ve hakem muahedenamesi ile merbutu olan iki taraf deniz kuvvetleri hususunda bir anlaşma protokolünün tasdiki hakkındadır. Bu dostluk ve bitaraflık, uzlaşma ve hakem muahedesini şimdiye kadar tıpkılarını tasdik buyurduğunuz diğer komşularımızla akdedilen muahedeler esasındadır. Ancak bu muahedenin Türkiye, Yunanistan için olduğu kadar Balkanlar ve Akdeniz ve hatta bütün Avrupa için hususî bir ehemmiyeti vardır. Herkes ile iyi geçinme siyasetimizin yeni ve kuvvetli bir eseri olan bu muahedenin bir hususiyeti de şudur ki senelerden ve senelerden beri münasebatımız birçok anlaşmazlık ve zaman zaman hafif veya ağır itilâflarla geçen bir devletle geçmişteki maceraları her iki taraf hükümetinin eski şekli gibi arkamıza atarak ve artık Millî hükümetlerini yapmış olan iki komşu devletin bu günkü ve istikbale ait hakikî menfaatlerinden ilham alarak ve birbirimize samimî dostluk elini uzatarak yapılmış olmasıdır”*. İki ülke arasında, bölge ve dünya barışına katkı sağlayacağı noktasında önemli bir yere sahip olan anlaşma TBMM’de oylamaya sunulmuş ve 187 üyenin onay oyu ile kabul ve tasdik edilmiştir.¹⁹⁴

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’ın 26 Eylül 1933 tarihli notunda aktardığına göre imzalanan dostluk anlaşmasından sonra iki ülke görüşmelerinin zeminini “Balkan Antlaşması” oluşturmuştur. Bu hususta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile M. Venizelos görüşme sağlamış bu görüşmede iki ülke yetkilileri de beş Balkan devletinin barışı temin ederek sınırların koruması ve güvenlik altına alınması noktasında fikir birliğinde olmuşlardır. Mustafa Kemal bu konuda Sovyetlerin de rızasının alınması gerektiğini belirtmiş, coğrafi konum itibarıyla İtalya’nın da görüşlerinin göz önünde bulunmasını gerekliliğine dikkat çekmiştir. Venizelos ise İtalya’nın bu birliğin kurulmasına bir itirazı olmayacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal ile Venizelos görüşmesinden sonra bir görüşme de İsmet Paşa, Tevfik Rüştü Aras ile Venizelos arasında Pera Palas otelinde yapılmıştır. Bu görüşmede Tevfik Rüştü konunun zamana yayılarak acele edilmemesi taraftarı iken İsmet Paşa emin ve

¹⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:25, (Ankara: TBMM Matbaası, 1931), 35-37, 45-47.

ölçülü davranmaktan yana olmuştur. Venizelos ise her iki Türk yetkilisini yüreklendirici bir tavır sergilemiştir. Tevfik Rüştü Aras'ın belirttiğine göre sonuç olarak İsmet Paşa'nın emin ve dikkatli adımlarla konu hakkında gerekli yerlerle görüşmeler sağlanması yolu Türk Dışişleri Bakanlığına direktif olarak verilmiştir.¹⁹⁵

Dostluk anlaşmasının imzalanmasından İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Türkiye ile Yunanistan'ın yakın ilişkileri, Balkan coğrafyasındaki barışı da sağlama çabası ile sürmüştür. "Balkan Birliği" kurulması fikri oluşmuş ve bu fikrin gerçekleşmesi için Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın katıldığı, ilki 5 Ekim 1930'da Atina'da yapılan dört ayrı konferans düzenlenmiştir. Balkan Konferansları sürecinde, ülkeler arası geçmişte yaşanan ve çözümünde halen anlaşmazlıkların yaşandığı konuların görüşülmesi ve gelecekte yapılması planlanan işbirlikleri için sağlam temellerin atılması hedeflenmiştir. Görüşmeler sonucunda Yunanistan Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos tarafından hazırlanıp Türkiye'nin onayından geçen "Balkan Antantı", ülkelere yüklediği sorumluluk ile birlikte 9 Şubat 1934'te Atina'da katılımcı devletlerin Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır.¹⁹⁶ Atina Elçiliğinden Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilen 19 Haziran 1935 tarihli mektupta, elçinin aktardığına göre Yunan Cumhurbaşkanı M. Zaimis Atatürk'ü Balkan siyasetinin ve antlaşmasının babası olarak tanımlamış, paktın bölge barışına ve Türk-Yunan dostluğuna katkılarını överek pakta olan güvenini, Türk devletine olan sevgisini belirtmiştir.¹⁹⁷

Gelişen olaylar karşısında Balkan Antantı'na benzer politikalar izleyen Türkiye ile Yunanistan, imzalanan Balkan Antantı ile de İkinci Dünya Savaşı sürecinde ilişkilerini dostane bir şekilde devam ettirmiş ve antantın 1940 yılından itibaren 7 yıl daha yürürlükte kalması 20-22 Şubat 1939 tarihleri arasında Bükreş'te üye devletler arasında yapılan toplantıda kararlaştırılmıştır.¹⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise Türkiye-Yunanistan ilişkileri "Balkan Paktı" ile işbirliği çerçevesinde gelişmiş, savaş sonrası Türkiye ile Yunanistan

¹⁹⁵ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 4: 407-408.

¹⁹⁶ İnan, *Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945*, 79-81.

¹⁹⁷ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 4: 414-415.

¹⁹⁸ Ayzin Ergüç, *1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 68-69.

üzerindeki Sovyet tehdidi her iki ülkeyi de ABD ile yakınlaştırmış ve ABD yardımlarından aynı tarihlerde yararlanmışlardır. Truman Doktrini çerçevesinde yardım alıp, NATO'ya Türkiye ile birlikte katılan Yunanistan, savaş sonrası 12 ada ve Rodos'un da kendisine bırakılmasıyla konumunu Türkiye karşısında daha da güçlendirmiştir. Kıbrıs sorununun da başlaması ile birlikte Türkiye ile Yunanistan'ın dostluk ilişkileri bozulmaya başlamıştır.¹⁹⁹ Ancak ticari ilişkiler İkinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi savaş sonrası da devam etmiştir.

Türk-Yunan ilişkileri, bazen dostluk bazen de düşmanca tavırlar ile ilerlemiş ancak çoğu zaman coğrafi konumları dolayısıyla birbirinin yardımına ihtiyaç duyduklarından çıkarları çerçevesinde gelişme göstermiştir. Devlet eli ile kurulan bu ilişkilerin yanında bir de iki ülke dostluğuna katkı sağlayan özel girişimler olmuştur. Bunlardan biri de Temmuz 1947'de Türkiye'nin Atina Büyükelçiliğinden bildirilen, farklı Türk-Yunan dostluk kuruluşlarının Başkan Yardımcısı ve Ticaret Bakanı Sofoklis Venizelos'un başkanlığında ortak bir birliğin kurulduğu haberi idi. Bu kuruluş için "Türk-Yunan Birliği", "Türk-Yunan Ticaret Birliği", "Pire Türk-Yunan Birliği", "Türk-Yunan Gençler Birliği" ve "Türk-Yunan Dostluk Kongresi" bir birleşme protokolü, "Türk-Yunan Dostluk Derneklerinin" koordinasyonu için yönetmelik ve merkez heyeti üyelerinin isimlerinin yer aldığı "Commission Centrale De Collaboration Gréco-Turque" (Türk-Yunan İşbirliği Merkez Komisyonu) adlı raporu Türk Büyükelçiliğine sunmuşlardır.²⁰⁰

Akdeniz iklimine sahip olan Yunanistan'da yeryüzü şeklinin dağlık ve yazları kurak geçmesi sebebi ile tarımsal alanlar dar ve tarım üretimine elverişsizdir. Ekilebilir alanlarda sulu tarımsal faaliyet ile tahıl üretimi yapılmış ancak ihtiyacı karşılamadığından bu alanda ithalat yapılmıştır. Zeytinyağı üretiminde dünyada üçüncü olan Yunanistan, arazinin elverişsiz koşulları sebebiyle hayvancılıkta da üretim sağlayamadığından içteki talebi yine ithalatla karşılamıştır. Yunanistan'ın bazı tüketim mallarına duyduğu ihtiyaç ise Türkiye ile ticaretini geliştirmesine olanak sağlamıştır.²⁰¹

¹⁹⁹ Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, 304.

²⁰⁰ BCA, 30-10-0-0/256-725-24, Tarih: 01.08.1947.

²⁰¹ Halil Kurt, "Yunanistan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 583.

1945'ten sonra imzalanan ticaret anlaşmaları yanında iki ülke arasında 1945'e kadar üç ticaret anlaşması ile iki ülke diplomatik ilişkilerine katkı sağlayacak iki dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 8: Türkiye ile Yunanistan Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları

Anlaşma Tarihi	Anlaşmanın Konusu ve Yürürlük Süresi	Anlaşmanın İçeriği
30 Ekim 1930	-İkamet, Ticaret ve Seyrüseferin Anlaşması -İmzalandıktan 1 ay sonra yürürlüğe girerek 2 sene süreyle yürürlükte kalacaktır.	Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak imzalanan anlaşma, 36 madde, anlaşmaya bağlı imza protokolü ve ihraç malları listelerini içermektedir. (A listesi-B listesi). ²⁰²
30 Ekim 1930	-Dostluk, bitarflık, uzlaşma ve hakem muahedenamesi ile bahrî kuvvetlerin tahdidine mütedair protokol	Anlaşma 28 maddeden ve bir protokolden oluşmaktadır. Yürürlüğe girdikten sonra beş sene süre ile yürürlükte kalacaktır. ²⁰³
14 Eylül 1933	-Samimî anlaşma misakı - 10 sene süre ile tanzim olunmuştur.	Ankara'da imzalanan anlaşma, 5 maddeden oluşmaktadır. Anlaşma ve dostluk siyasetlerine bağlı kalan ve bağlılıklarını devam ettirmek gayesi ile imzalamışlardır. ²⁰⁴
26 Eylül 1935	-Kliring Anlaşması -1 Ekim 1935'te yürürlüğe girerek 6 ay süre ile yürürlükte kalacaktır. Taraflardan biri bir ay öncesinden feshetmediği takdirde yürürlükte kalmaya devam edecektir.	Atina'da iki nüsha olarak imzalanan anlaşma 13 maddeden, anlaşmaya bağlı ihraç malları listelerinden ve anlaşmaya ek mektuptan oluşmaktadır. ²⁰⁵
15 Aralık 1938	-26 Eylül 1935 Kliring Anlaşmasına Ek Protokol. -1 Ocak 1939 tarihinde yürürlüğe girecek 1 sene süreyle yürürlükte kalacaktır. Sürenin bitiminden iki ay önce feshedilmediği takdirde kendiliğinden senelik olarak yenilenecektir.	Atina'da iki nüsha olarak imzalanan anlaşma, 9 maddeden oluşmakta ve 26 Eylül 1935 tarihinde imzalanan kliring anlaşmasına ek olarak hazırlanmıştır. ²⁰⁶
29 Aralık 1939	-26 Eylül 1935 Kliring Anlaşmasının yürürlük süresinin uzatılması. -Kliring anlaşmasının 20 Mart 1940 tarihine kadar 2 ay 20 gün süre ile uzatılması kararlaştırılmıştır.	31 Aralık 1939 tarihinde bitecek olan 26 Eylül 1935 Kliring Anlaşmasının süresinin uzatılması için Yunanistan Büyükelçisi Bay R. Raphael ile Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu mektuplaşmak suretiyle anlaşmaya varmışlardır. ²⁰⁷
11 Mart 1940	-Ticaret ve Tediye Anlaşması -20 Mart 1940 tarihinde yürürlüğe girecek olan anlaşma 1 sene süresince yürürlükte kalacaktır.	Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak imzalanan anlaşma, 13 maddeden ve anlaşmaya ek 2 maddelik münzam protokolden oluşmaktaydı. ²⁰⁸

²⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:26, 15-18, 19- 21.

²⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:25, 37, 45-47.

²⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:4, Cilt:20, (Ankara: TBMM Matbaası, ty), 18-19, 26-28.

²⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:18, (Ankara: TBMM Matbaası, 1941), 46-49, 56-59.

²⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:3, (Ankara, TBMM Matbaası, 1939), 21-22, 61-64.

²⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:18, 46-49, 60-63.

²⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:15, (Ankara: TBMM Matbaası, 1941), 217-218, 263-267.

2.2. 1 HAZİRAN 1945 TARİHLİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

Siyasi anlamda devam eden dostluğu, ticari ilişkileri geliştirme noktasında da sürdürmek niyetinde olan Türkiye ile Yunanistan, 30 Ekim 1930 tarihinde imzalanan ve anlaşma imzalandığı dönemde halen yürürlükte olan ticaret ve seyrüseferin anlaşma maddeleri esasına göre 1 Haziran 1945'te 10 maddelik ticaret ve ödeme anlaşması imzalamışlardır. İki ülke arasında yapılan anlaşmalar yetkili makamların seçimi ile takas usulü gereğince veya ihracatçı ülkenin belirleyeceği döviz ile ödeme suretiyle yapılacaktır. Anlaşma hükümlerine göre anlaşma konusu olan mallar, FOB²⁰⁹ veya sınırda teslim kıymetleri esaslı üzerinden mübadele edilecektir. İki ülkenin takas ettiği emtianın CIF²¹⁰ ve FOB bedelleri arasındaki fark her iki tarafça İngiliz lirasıyla ödenecektir.²¹¹

Bir takas anlaşmasında ihraç edilmiş emtianın ihraç tarihinden itibaren üç ay içerisinde karşılığını vermediği takdirde ithalatçı ülke hükümeti söz konusu emtianın bedellerini, ihracatçı ülkenin para ihraç müessesesinin seçeceği bir dövizle ödemeyi taahhüt etmiştir. Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra her iki ülkenin ihraç mallarına, yetkili makamlarca menşe şahadetnamesi verilecektir. İki ülke arasında yapılan dergi ve gazete mübadelesinin ödemesi, gümrüklenmesi veya satılmadığı takdirde geri iadesi konusunda da her türlü kolaylık sağlamak için gerekli işlemler yapılacaktır. İki hükümet de Türkiye'de hammadde halinde olan malın Yunanistan'a sevk edilip orada mamul hale getirilip tekrar Türkiye'ye ihraç edilmesi konusunda anlaşmışlardır. Yunanistan'dan ihraç edilecek maddelerin imali için gerekli teknik ihtiyaçlar olup Türkiye'den sevk edilen bu hammaddeler, Yunanistan'a geçici kabul rejimine göre ithal edilecektir. Mamul maddelerin imal masrafı ve fiyatı Türk menşeli mallar gönderilmek suretiyle ödenecektir. Anlaşma yürürlükte olduğu sürece

²⁰⁹ FOB Bedeli (Free On Board): Alıcının belirlediği malların yükleneceği liman ve gemiye kadar satıcının her türlü masrafa katlanıp, mallar gemiye yüklendikten sonra bütün hasar ve masraf sorumluluğunun alıcıya geçtiği teslim şeklidir. Sadık Özgür Başlangıç, Uluslararası Lojistik Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi, (Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 67.

²¹⁰ CIF Bedeli (Cost Insurance and Freight): Satıcının malları gemide teslim etmesi ile mallara ilişkin hasar ve masrafların mallar gemide bulunduğu anda alıcıya geçmesi. Satıcının hasarı ve masrafları kendisine ait olmak üzere malların ihracı için gerekli her türlü ihraç izni ve resmi izinleri alıp gerekli gümrük işlemlerini tamamladığı teslim şeklidir. Başlangıç, Uluslararası Lojistik Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi, 71-72.

²¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, 52, 66-69

iki ülke yetkili makamları tarafından tamamlanmamış olan takas hususları söz konusu ticaret anlaşması hükümlerine göre tasfiye edilecektir. Ancak anlaşma yürürlüğe girmeden önce Türkiye'deki genel ticaret usulüne göre başlanmış olan takas görüşmeleri bunlara ilişkin sözleşmelere göre tasfiye olunacaktır.²¹²

Aynı gün belirlenen ödeme anlaşmasına gelince, 11 Mart 1940 tarihli ticaret ve ödeme anlaşmasına göre T.C. Merkez Bankası ve Yunanistan Bankasında tutulan hesaplar kapatılıp bu hesaplar söz konusu 1 Haziran 1945 tarihli ticaret anlaşması ile belirtilen ödeme anlaşması esaslarına göre tasfiye edilecektir. Buna göre; iki ülkeden biri lehine hesabında kalacak bakiye, borçlu ülkede genel rejime göre ihracına müsaade edilen malların harcamasında kullanılacaktır. Borçlu ülkenin yetkili makamları, alacaklı ülkenin yetkili makamlarınca verilmiş bir ithal izni kendilerine gösterilmedikçe, hesabındaki bakiyenin tasfiyesine yarayacak emtianın ihracına izin vermeyecektir.²¹³

Söz konusu anlaşmanın takibi, yeni anlaşmaların imzalanmasına olanak sağlanması ve Türk-Yunan ticari ilişkilerini geliştirme noktasında ise iki ülke yetkililerinden oluşan bir komisyon kurulacaktır. 1 Haziran 1945 tarihli ticaret ve ödeme anlaşmasına bağlı olarak munzam protokol ile iki ülke bazı hususları kararlaştırarak protokolün anlaşma ile aynı süre boyunca yürürlükte kalacağını tanzim etmişlerdir.

1 Haziran 1945 tarihinde imzalanıp 20 Haziran 1945 tarihinde yürürlüğe giren anlaşma, Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak imzalanmış, 16 Ocak 1946 tarihinde ise TBMM'de milletvekillerinin oylamasına sunulmuştur. Oylama sonucu 455 üye arasından 334 üyenin onay oyu ile onanmıştır.²¹⁴ Anlaşmayı Türk hükümeti adına Dışişleri Bakanlığı Ticari ve Mali Anlaşmalar Müzakere Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus ile Yunan Başkan P. Economou Gouras imzalanmıştır.²¹⁵ Zihni Sanus'un Yunan heyetine anlaşma münasebetiyle Karpıç'te verdiği öğlen yemeğinde, savaş şartları dolayısıyla kesintiye uğrayan Türk-Yunan ticari ilişkilerinin

²¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, 52, 66-69

²¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, 52, 66-69.

²¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, 52, 66-69.

²¹⁵ *Son Posta*, "Yunan Ticaret Heyeti ile Anlaşma İmza Edildi", (2 Haziran 1945). No: 5325, 1, 7.

yeniden canlandırılması görüşülmüştür.²¹⁶ Bu görüşmeye Yunan Büyükelçisi Raphael katılmış ve Yunan heyeti anlaşmanın imzalandığı günün akşamı memleketlerine dönmek üzere İstanbul'a hareket etmiştir.²¹⁷

2.2.1. 1 Haziran 1945 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması

1 Haziran 1945 tarihinde imzalanan ticaret anlaşmasının geçerlilik süresi 20 Aralık 1945 tarihinde sona ereceğinden, 14 Ocak 1946 tarihli ve 3/3564 sayılı kararla verilen yetkiye dayanılarak Türkiye'nin Yunanistan Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ile Yunanistan'ın Türkiye Büyükelçisi R. Raphael arasında mektuplaşmak suretiyle 20 Mart 1946 tarihine kadar üç ay uzatılması konusunda iki ülke de anlaşmaya varmışlardır.²¹⁸ Dışişleri Bakanlığı'nın 11 Şubat 1946 tarihli ve 34953-28 sayılı yazısı üzerine, 4582 sayılı kanunun birinci maddesine göre bakanlar kurulunca 14 Şubat 1946 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzası ile kararlaştırılmıştır.²¹⁹

20 Mart 1946 tarihine kadar üç ay süreyle uzatılan 1 Haziran anlaşması için ikinci süre uzatması ise Dışişleri Bakanlığına yetki verilmesi ve bakanlığın 19 Mart 1946 tarihli ve 38781/54 sayılı yazısı üzerine,²²⁰ altı ay süreyle 20 Eylül 1946'ya kadar uzatılması iki ülke Büyükelçilerinin Feridun Cemal Erkin ve Pericles Skeferis'in mektup anlaşması, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de imzası ile kabul edilmiştir.²²¹

20 Eylül 1946 tarihine kadar altı ay uzatılmış olan Türk-Yunan ticaret ve ödeme anlaşması süresinin sona ermesiyle 20 Aralık 1946'ya kadar ekleriyle birlikte üç ay daha uzatılması için Yunan elçiliği ile mektuplaşmak suretiyle anlaşmaya varılmıştır. Ticaret Bakanın imzasıyla genelge gereğinin yapılması adına: İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına, Ticaret Odalarına, Bölge Ticaret Müdürlüklerine, Bakanlık Müracaat Bürolarına. Usulen: Bakanlık İç ve Dış Teşkilatına. Bilgi vermek üzere: Başbakanlık Koordinasyon

²¹⁶ *Akşam*, "Türk-Yunan Ticaret Anlaşması", (2 Haziran 1945), No: 9563, 2.

²¹⁷ *Cumhuriyet*, "Yunanistan ile Ticaretimiz", (2 Haziran 1945), Sayı: 7467, 1.

²¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt: 23, (Ankara: TBMM Basımevi, 1946), 121, 137-140.

²¹⁹ BCA, 30-18-1-2/110-14-2, Tarih:14.02.1946.

²²⁰ BCA, 30-18-1-2/110-21-4, Tarih:20.03.1946.

²²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt: 23, 201, 206-209.

Bürosuna, Bakanlıklara, Toprak ve Petrol Ofislerine, Tekel Genel Müdürlüklerine, Bankalara, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine ve Tütün şirketlerine bildirilmiştir.²²²

Söz konusu ticaret anlaşmasının 20 Mart 1947 tarihine kadar üç ay süreyle dördüncü kez²²³ uzatılmasına Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile Yunan Büyükelçisi Pericles Skeferis arasında yine mektuplaşmak suretiyle karar verilmiştir.²²⁴ 20 Haziran 1947 tarihine kadar üç ay süreyle tekrar ve beşinci kere uzatılan anlaşmanın mektup ile haberleşmesini²²⁵ ise Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile Yunanistan Büyükelçisi Alexandre Contoumas gerçekleştirmiş ve kabul etmişlerdir.²²⁶ 20 Eylül 1947 tarihine kadar yine üç ay uzatılmak istenen anlaşmanın²²⁷ mektuplaşması ise Türk Dışişleri Bakanlığı Ticari ve Mali Anlaşmalar Müzakere Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanüs ile Yunanistan Büyükelçisi Pericles Skeferis arasında görüşülmüş ve TBMM’de oylamaya sunulan anlaşmanın uzatma süreleri kabul edilmiştir.²²⁸

2.3. 2 NİSAN 1949 TARİHLİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN ÖDEME ANLAŞMASI

Türkiye ile Yunanistan arasında 9 maddeden oluşan ödeme anlaşması ve buna ek protokoller 2 Nisan 1949 tarihinde imzalanmıştır.²²⁹ Bu ödeme anlaşmasına göre; Türkiye’nin, Yunanistan’dan ithal ettiği veya edeceği malların ödemelerini ve diğer her türlü ödemesini T.C. Merkez Bankası’nda Yunanistan Bankası adına açmış olduğu faizsiz bir ABD doları hesabına yatırması kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde Yunanistan’a ithal edilen Türk mallarının da ödemeleri söz konusu faizsiz hesap zimmetinden yapılacaktır.²³⁰

Yetkili makamlara veya hak sahiplerine ödemelerin eksiksiz yapılması için T.C. Merkez Bankası ile Yunan Bankası yapacakları bütün tahsilatı günü gününe

²²² BCA, 30-10-0-0/163-141-15, Tarih:14.10.1946.

²²³ BCA, 30-10-0-0/163-142-2, Tarih: 24.12.1946.

²²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:4, 387-388, 415-417,418-421.

²²⁵ BCA, 30-18-1-2/113-25-16, Tarih: 17.04.1947.

²²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:6, (Ankara: TBMM Basımevi, 1947), 422-423, 485-488.

²²⁷ BCA, 30-18-1-2/115-79-7, Tarih: 17.12.1947.

²²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:12, (Ankara: TBMM Basımevi, 1948), 306-307, 323-326.

²²⁹ BCA, 30-18-1-2/119-35-12, Tarih: 28.04.1949.

²³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950), 333, 381-384.

birbirlerine bildireceklerdir. Yunanistan adına açılmış olan faizsiz hesabın alacak veya verecek bakiyesi 700 bin ABD dolarını aşmadığı sürece yapılacak ödemeler için iki taraf arasında sözleşme yapılmasına gerek kalmayacaktır. Ancak, belirtilen miktarı aştığı takdirde alacaklı tarafın isteği üzerine ister ABD doları ile veya iki bankanın anlaştıkları bir para birimi ile ödemeler yapılacaktır.²³¹

Türkiye ve Yunanistan'ın kendi paralarını dolara çevirme işlemleri kendi banka kuruna göre yapılacaktır. Buna göre Türk lirasının dolara, doların Türk lirasına ve drahmilerin dolara, doların ise drahmilere çevrilmesi resmi kur üzerinden gerçekleştirilecektir. Bir başka husus ise döviz alım satımında sertifika rejimi uygulandığı sürece Yunan Bankasının resmi kuru işlem gördüğü günün sertifika kuru nispetinde arttırılmasıydı. T.C. Merkez Bankası ile Yunan Bankası faizsiz dolar hesabı yerine önceden anlaşmak şartıyla başka bir para birimi tayin edebileceklerdir. Paranın değişimi ile gerekli değişimlerde kendiliğinden olgunlaşacaktır. T.C. Merkez Bankası ile Yunan Bankası, yapılan anlaşmanın iyi ve doğru işlemesi için alınacak tedbirler üzerinde anlaşacaklardı. Anlaşmanın sona erdiği tarihten bir ay sonra faizsiz dolar hesabı iki ülkeden biri lehine bir bakiye gösterirse bu bakiye borçlu tarafça ABD doları veya iki bankanın önceden anlaştıkları bir para ile tasfiye edilecektir.²³²

İmzalanan ödeme anlaşmasının ayrılmaz bir bölümü olarak aynı süre boyunca yürürlükte kalması kararlaştırılan birinci protokol ile 16 Ekim 1948 tarihli Paris'te imzalanan Avrupa ülkeleri arasında ödeme ve takas anlaşmasının tiraj haklarına yönelik maddeleri göz önünde tutarak Türkiye ile Yunanistan; Türkiye tarafından Yunanistan lehine tayin edilmiş bulunan 13 milyon ABD dolarlık tiraj hakkının kullanılabilir bakiyesi 700 bin doları aştığı müddetçe, bu bakiyenin tutarı Yunanistan için imzalanan ödeme anlaşmasının 4. maddesinde belirlenen sınırın yerini alacaktır. (4. madde: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde Yunanistan Bankası adına açılan faizsiz bir ABD doları hesabının zimmet veya matlûp bakiyesi 700 000 ABD dolarını aşmadığı müddetçe evvelki maddeler hükümleri gereğince, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Yunanistan Bankası tarafından yapılacak ödemeler iki akid taraf arasında döviz transferine mahal vermeyecektir. Mezkûr hesabın

²³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333, 381-384.

²³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333, 381-384.

zimmet veya matlûp bakiyesi 700 000 ABD dolarını aştığı takdirde, bu rakamı aşan miktarlar alacaklı tarafa isteği üzerine, ABD doları ile veya yukarda anılan iki bankanın evvela mutabık kalacakları başka bir para ile ödenecektir.) Ancak bahsi geçen had (700 bin) 13 milyon doların tamamen tükenmesinden sonra kullanılabileceği konusunda iki ülke de mutabık kalmıştır.²³³

İkinci protokol ile birlikte ise Türk ile Yunan hükümeti, söz konusu anlaşmadaki ihraç mallarının karşılıklı olarak ihraç edilmesine, bu protokolün hükümlerinin Türkiye’de yürürlükte bulunan genel ihracat rejimince müsaade edilen diğer Türk mallarının Yunanistan’a ihracına mani olacak şekilde anlaşılmamasına ve gerekli ithal lisanslarının yürürlükte bulunan genel rejime uygun olarak Yunan hükümeti tarafından verilmesine karar vermişlerdir. Anlaşmaya göre Yunanistan’a ihraç edilecek Türk malları sığır, manda, koyun, keçi, oğlak, kuzu gibi canlı hayvanlar. Taze, salamura veya kurutulmuş balık. Fasulye, bakla, nohut, mercimek, keten tohumu, pamuk tohumu, ayçiçeği tohumu, haşhaş tohumu, fındık, yumurta, darı, palamut, pamuk kepek gibi maddeler iken, Yunanistan’ın Türkiye’ye ihraç edeceği mallar kolofan (çam sakızından oluşan sarı renkli reçine), terebentin, çimento, saban ve bazı zirai aletler, karbon sülfürü, sülüğen, mürdesenk, pencere camı gibi sanayi maddeleridir.²³⁴

Protokollerin ardından Türk ile Yunan hükümeti karşılıklı olarak ihraç edilecek malların listede belirtilen miktarın taraflar arasında anlaşarak arttırılabileceği konusunda anlaşma sağlamışlardı. Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan ithalat ve ihracat mallarının bedellerine ait ödemeler ise, maaşlar, ücretler, idare ve geçinme masrafları, seyahat ve tahsil masrafları, vergi, ceza ve adliye masrafları, havayolları ve demiryollarının idarelerinin hasılat masraf ve borçları, ilan masrafları, konsolosluk hasılatı, gazete ve dergi abonmanları, gibi alanları kapsamıştır.²³⁵

Ankara’da 2 Nisan 1949 tarihinde iki ülkenin ihraç listelerini içeren protokolden oluşan ve Türkiye tarafından Yunanistan’a tanınan 13 milyon dolarlık

²³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333, 381-384

²³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333, 381-384

²³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333, 381-384

tiraj hakkının kullanımını sağlamak ve ödemeleri kolaylaştırmak üzere Fransızca iki nüsha olarak Türk hükümeti adına Ticaret Heyeti Başkanı Fuat Carım, Yunan hükümeti adına ise Pericles Skefesis tarafından imzalanmıştır.²³⁶ İmzalanan anlaşma bir senelik olup sürenin bitiminden önce taraflardan birinin feshetmemesi halinde kendiliğinden yenilenmesi şeklinde kararlaştırılmıştır. 21 Aralık 1949 tarihinde TBMM’de milletvekillerinin oylamasına sunulan 2 Nisan 1949 tarihli Türkiye-Yunanistan ödeme anlaşması ve eklerinin onanması 465 üye arasından 286 üyenin onayı ile kabul edilmiş ve yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir.²³⁷

2.4. 21 TEMMUZ 1949 TARİHLİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN TİCARET ANLAŞMASI

2 Nisan 1949 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan ödeme anlaşmasının ardından 21 Temmuz 1949 tarihinde ticari ilişkileri geliştirmek bağlamında bir de ticaret anlaşması imzalanmıştır.²³⁸ Türk hükümeti adına Faik Zihni Akdur Yunan hükümeti adına ise Pericles Skeferis tarafından Fransızca iki nüsha olarak imzalanan ve 2 Nisan 1949 tarihli ödeme anlaşması ile aynı süre boyunca yürürlükte kalacak olan anlaşmaya göre Türkiye ile Yunanistan arasındaki ticari alışverişler iki ülkede yürürlükte bulunan ithalat-ihracat genel politikalarına göre yapılacaktır. İthalat ve ihracata ilişkin ödemeler ise 2 Nisan 1949 tarihinde yapılan ödeme anlaşması esaslarına göre uygulanacaktır.²³⁹

Türkiye’de hammadde halinde bulunan maddelerin Yunanistan’a sevk edilip Yunanistan’da işlendikten sonra Türkiye’ye tekrar ihraç edilmesi hususunda anlaşmışlardır. Yunanistan’dan tekrar Türkiye’ye ihraç edilecek işlenmiş maddelerin üretimi için teknik gereklilikler de olup Türkiye’den sevk edilen bu hammaddeler Yunanistan’a geçici kabul rejimine göre ithal edilecektir. Yunanistan’dan gelen işlenmiş maddelerin imal masrafları ve fiyatı, imal için gerekli hammaddelerden eklenen bir miktar veya Türk menşeli malların gönderilmesiyle ödenecektir.²⁴⁰

²³⁶ *Ulus*, “Türk-Yunan Ticaret Anlaşması Dün İmzalandı”, (3 Nisan 1949), No: 9966, 2.

²³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333, 381-384.

²³⁸ BCA, 30-18-1-2/120-71-12, Tarih:22.09.1949.

²³⁹ *Zafer*, “Türk-Yunan Ticaret Anlaşması Dün İmzalandı”, (22 Temmuz 1949), No: 84, 2.

²⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392

İlgili makamlar arasında tahvil işlemleri için yapılan sözleşmeler iki ülkedeki yetkili makamların önceden onaylanmasına tabi tutulacaktır. Bedeli 100 Türk lirasını aşan mallara, anlaşma yürürlüğe girdikten sonra ihraç eden tarafın yetkili makamlarından verilmiş menşe şahadetnamesi de beraberinde verilecektir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce başlatılan özel takas işlemleri veya serbest dövizli işlemler, yetkili makamlar tarafından onanması anında her iki ülkede yürürlükte bulunan genel rejim hükümlerine göre tasfiye olunacaktır. Anlaşma yürürlükte bulunduğu sırada iki ülke yetkili makamları tarafından onanan ancak anlaşma sona erdiği tarihte henüz bitirilmemiş olan işlemler ise yapılan anlaşma hükümlerine göre tasfiye olacaktır.²⁴¹

Yapılan anlaşmanın eksiksiz uygulanması ve çıkabilecek sorunların onarılması için Türk ve Yunan yetkilileri tarafından bir karma komisyon kurulacaktı. 8 madde olarak imzalanan ticaret anlaşmasına ek 5 maddeden oluşan bir tasfiye protokolü de tasfiye edilmemiş eski Türk ve Yunan alacaklarının tasfiyesini kolaylaştırmak amacı ile hazırlanmış ve imzalanmıştır.

Protokolün yürürlüğe girişinden itibaren T.C. Merkez Bankası nezdinde Yunan Bankası adına Türk lirası olarak bir tasfiye hesabı açılacaktı. Bu hesaba; Türkiye ile Yunanistan arasındaki 11 Mart 1940 tarihli ticaret ve ödeme anlaşması gereğince açılıp 1 Haziran 1945 tarihli Türk-Yunan ticaret ve ödeme anlaşmasının 8. maddesi hükümlerine göre bugüne kadar tasfiye edilmemiş bulunan hesabın bakiyeleri eklendi. Ayrıca 11 Mart 1949 tarihli anlaşmanın uygulanması neticesinde ödenmesi gereken bütün meblağlar, 11 Mart 1940 tarihli Türk-Yunan anlaşması çerçevesinde yapılan ticari muamelelere ait CİF-FOB farkları, T.C. Merkez Bankası ile Yunan Bankasının önceden anlaşmasıyla, anlaşma metninde belirtilmeyen bütün alacaklar da dâhildi. Türkiye ile Yunanistan'dan transit olarak geçen malların savaş sırasında tasfiyesinden doğan alacaklar, savaş sırasında Yunanistan'da el konulan mallardan doğan Türk vatandaşlarının alacakları ile savaş sırasında Türkiye'de el konulan mallardan doğan Yunan vatandaşlarının alacakları, 1 Haziran 1945'ten önce başlayıp o güne kadar sonuçlanmamış bulunan özel takas işlemlerinden doğan

²⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

alacaklar, söz konusu hesaba yatırılacaktır. Sözleşme yapmış olan iki ülke de bu alacakların tasfiyesi konusunda mutabık kalmışlardır.²⁴²

Türk borçlular borcunu T.C. Merkez Bankası'na Türk lirası olarak ödeyecek, Yunan borçlular ise Merkez Bankasında uygulanan resmi dolar kuru ile Yunan Bankasında uygulanan resmi dolar kuru ve borcun yatırıldığı gün kambiyo sertifikası kuru üzerinden hesaplanan Türk lirasının karşılığını drahmi olarak Yunan Bankasına ödeyecektir. Protokol yürürlüğe girdiği gün itibariyle üçüncü ayın sonunda 1. maddede belirtilen tasfiye hesabının bakiyesi 2 Nisan 1949 tarihli ödeme anlaşmasıyla açılan ahdi hesaba nakledilecektir. Türk ve Yunan ticari alacaklılardan oluşan ödemeler 2 Nisan 1949 tarihli ödeme anlaşması gereğince Yunan Bankası adına açılan ahdi hesaptan yapılacaktır.²⁴³

1 Haziran 1945 tarihli anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra başlayan ticari ilişkiler, bunların yetkili makamlarca karşılıklı olarak onanması anında her iki memlekette yürürlükte bulunan genel rejim hükümlerine uygun olarak tasfiye edilecektir. 21 Temmuz 1949 tarihinde Fransızca olarak yapılan bu protokol, 2 Nisan 1949 tarihli Türk-Yunan ödeme anlaşmasının ayrılmaz bir parçası olarak imzalandığı günden on gün sonra yürürlüğe girecektir. Tasfiyelerin tayini için yapılan protokolün ardından bir de gayri ticari alacakların tasfiyesi için aynı tarihte Fransızca olarak ve yine aynı yetkili kişiler olan Faik Zihni Akdur ile P. Skeferis arasında imzalandıktan on beş gün sonra yürürlüğe girecek ve bir sene süreyle yürürlükte kalacak altı maddelik bir protokol imzalanmıştır.²⁴⁴

2 Nisan 1949 tarihli ödeme anlaşmasının hükümlerinde belirtilmeyen karşılıklı alacaklar için iki hükümet arasında hazırlanan bu protokole göre T.C. Merkez Bankası, “Çeşitli Yunan Alacakları” adıyla bir faizsiz Türk lirası hesabı açacaktı. Bu hesap ise ticari olmayan her çeşit alacaklardan ve bu anlaşmada belirtilmeyen kambiyo denetimi konusundaki Türk mevzuatının serbest döviz olarak transferine izin vermediği alacaklardan beslenecekti. Yunan Bankası da “Çeşitli Türk Alacaklar” adıyla faizsiz bir drahmi hesabı açacak ve bu hesap da her çeşit

²⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

²⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

²⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

alacaklardan ve Yunan mevzuatının serbest döviz olarak transferine izin vermediği alacaklardan beslenecekti.²⁴⁵

Bahsedilen Türk-Yunan alacakları, aralarında takas muamelelerine konu olacaklardır. Merkez Bankası ile Yunan Bankası, belirtilen yatırımlar yapıldıkça iki banka tarafından birbirine bildirilecek tahsil ihbarnameleri ile tespit edilecek olan karşılıklı alacaklar arasında kendiliğinden ve tarih sırasıyla günlük takas muamelelerine gireceklerdi ve aralarında takas yapılan meblağlardan iki banka birbirini haberdar edecektir.²⁴⁶

Söz konusu takaslar için Türk lirasının drahmiye ve drahminin Türk lirasına çevrilmesi hem Merkez Bankasında uygulanan ABD dolarının resmi kuru hem de Yunan Bankasında uygulanan kur esas alınarak T.C. Merkez Bankası ile Yunan Bankası arasında kararlaştırılacak bir kur üzerinden yapılacaktır. İki ülke bankasında açılan faizsiz hesaplardaki mevcut para miktarı ülkelerden biri lehine 50 bin Türk lirasını veya bunun drahmi olarak çevrildiği zaman dengini aştığı surette, aşan miktar borçlu memleketin kambiyo denetimi konusundaki mevzuatının izin verdiği malların ilgililer tarafından satın alınmasında kullanılabilir.²⁴⁷

Faik Zihni Akdur ve Yunan yetkili Skeferis dışında imza merasimine pek çok bürokrat katılmıştır. Dışişleri Bakanlığı İktisat ve Ticaret Dairesi Umum Müdürü Fatin Rüştü Zorlu. Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Başkan Muavini Fuat İnal. Merkez Bankası Umum Müdürü Muavini Reşat Aksan. Dışişleri Bakanlığı ticaret dairesi Umum Müdürlerinden Oğuz Gökmen imza merasiminde hazır bulunanlardan olmuştur.²⁴⁸ 2 Nisan 1949 ödeme anlaşmasına bağlı olarak imzalanan 21 Temmuz 1949 tarihli ticaret anlaşması ve ekleri 21 Aralık 1949 tarihinde TBMM’de yapılan oylama sonucu 465 üye arasından 275 üyenin onay oyu ile kabul edilmiş ve onanmıştır.²⁴⁹

²⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

²⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

²⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

²⁴⁸ *Akşam*, “Türk-Yunan Yeni Ticaret Anlaşması Ankara’da İmzalandı”, (22 Temmuz 1949), No: 11056, 2.

²⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, 333-334, 389-392.

1945-1950 yılları arasında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan ticaret anlaşmaları incelendiğinde, anlaşma içerisinde yer alan ihraç ürünleri listesi üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar gıda, tekstil ve sanayidir

Tablo 9: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Gıda Ürünleri İhracatı

Ürün	1945 ²⁵⁰		1946 ²⁵¹		1947 ²⁵²		1948 ²⁵³		1949 ²⁵⁴		1950 ²⁵⁵	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Kısrak, eşek ve domuz			46	5.317			274	26.657	90	8.960	478	274.270
Büyükbaş hayvanlar			28.930	7.592.886	3.960	1.392.033	11.676	3.858.445	26.991	7.618.213	32.620	8.109.829
Küçükbaş ve diğer canlı hayvanlar	3.753	139.546	78.294	2.171.144	302.955	9.058.679	168.182	5.388.840	345.111	14.957.534	107.500	4.319.347
Şarküteri Ürünleri (peynir-et)	48.976	52.372	719.371	1.943.290	199.095	568.364	1.521.966	3.782.761	915.847	2.891.176	287.857	821.119
Yumurta (çiğ-pişmiş)	2.492	3.677	463.730	920.967	1.581.941	2.314.648	3.427.898	5.218.393	4.548.888	6.501.950	4.841.470	6.888.371
Deniz canlıları	1.542.425	991.195	4.763.582	3.136.044	2.441.616	1.161.074	3.090.937	3.122.333	2.388.480	2.593.061	1.020.489	843.539
Deniz canlıları ürünleri (havyar, konserve)			13.619	11.203	350	254	3.000	5.500			6.093	9.145
Hububat, baklagiller ve un	12.199.528	4.513.827	31.674263	13.708.64	16.489.927	6.747.142	6.282.790	3.278.540	12.741.938	5.323.262	3.609.732	2.297.162
Meyveler (yaş-kuru)	11.495	7.909	47.990	5.898					617.861	1.054.834		
Kuru yemişler	9.971	10.300	29.898	29.342	125.517	163.100	385.368	371.764			309.779	329.507

²⁵⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 2, 4, 9-11, 78-85, 90, 92, 95, 100, 101, 104, 105, 113-115.

²⁵¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 2-6, 8-12, 68, 70-74, 77, 79, 85-87, 90, 92, 97, 104, 105, 113.

²⁵² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 2, 6, 9-11, 60-62, 64-66, 68, 75-77, 79, 85, 91, 92, 97-100.

²⁵³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 395-402, 417, 420-423, 428, 429, 432, 437, 440-442, 445, 446.

²⁵⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 1-5, 7, 11.

²⁵⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 181-184, 189-191, 194-195, 198,202, 205.

Taze sebzeler ve konservele ri	79.150	28.923									21.	5.775
Şeker ve şeker tortusu			8.229.168	6.784.394	480.220	196.840	738.727	74.228	1.253.874	126.983	50.000	4.200
Baharatlar , bitkiler			1.000	1.968	40.056	74.095	45.000	57.360			30.923	40.145
Diğer yiyecek ve içecek maddeleri (makarna, salep, zeytin)	46.766	37.134	1.049	12.093	2.000	33.067	129.360	95.830	97.676	35.576		
Yağlı ve yağsız tohumlar (pamuk, keten, kenevir, ayçiçek)	6.024.167	2.046.362	1.460.976	572.857	643.131	702.619	1.713.776	1.194.909	16.608.293	6.322.664	9.477.402	2.289.365

Gıda ürünleri çatısı, canlı hayvanlardan tahıllara, baharatlardan hazır gıdalara pek çok ham ve mamul ürünü kapsamaktadır. Bu ürünler ihraç istikrarı bakımından sırasıyla şunlardır; 1945-1950 yılları arası küçükbaş ve diğer canlı hayvanlar, şarküteri ürünleri, yumurta, deniz canlıları, hububat ve baklagiller, tohumlar. Beş yıl süreyle; şeker ve tortusu, kuruyemişler, büyükbaş hayvanlar, diğer yiyecek-içecek maddeleri. Dört yıl süreyle; kısırak, eşek ve domuz, deniz canlıları ürünleri ve baharatlar. Devamında üç yıl süre ile meyveler, 1945 ve 1950 yılında iki yıl taze sebze ve konservele ri ihraç edilmiştir.

Tabloda yer alan bu ürünlerden miktar olarak en fazla ihraç edilen ise öncelikle 1945-1950 yılları arasında 82.998.178 kilogram ile hububat ve baklagiller olmuştur. İçeriğinde sert buğday, yumuşak buğday, mısır-darı, kuşyemi, arpa, yulaf, susam, pirinç, nohut, fasulye, bezelye, mercimek, bakla, börülce ve buğday unu gibi pek çok ürün barındırmaktadır. Bu ürünler arasında en çok ihraç edilen 37.286.647 kilogram ile fasulye, bakla, mercimek grubu olmuştur. Bunu 30.348.691 kilogram ile sert buğday takip ederken bir diğer en çok ihraç edilen ürün 5.478.402 kilogram ile arpa olmuştur. Toplam da ise en çok ihracat 31.674.263 kilogram ile 1946 yılında yapılmıştır. Diğer yıllarda bu rakamlar artış ve azalışlar göstermektedir.

En çok ihracat rakamına sahip olan diğer ürün 1945-1950 yılları arasında 35.927.745 kilogram ile tohumlar olmuştur. Tohumlar içerisinde ise 7.207.167 kilogram ile pamuk tohumu en çok ihraç edilen tohum çeşididir. 5.500.000 kilogram

ile ayçiçeği tohumu ve 2.883.510 kilogram ile de keten tohumu bu rakamları takip etmektedir. Yine genel tablo içerisinde en yüksek ihracat rakamı 16.608.293 kilogram ile 1949 yılına aittir ancak bu rakam içerisinde her bir ürünün kendine ait olan rakamı, 1949 yılının bütün ürünlerin miktar ve fiyatını ayrıştırmaksızın verdiğinden saptanamamaktadır.

Sıralanan ürünlerden sonra üçüncü en çok ihraç edilen ürün ise deniz canlılarıdır. Bu kategoride ana ürün balıklar, tür olarak ise uskumru ve palamut olmuştur. Bunun yanında diğer balıklar diye belirtilen grup içerisinde hangi tür balıkların yer aldığı saptanamamıştır. Balıklar, kurutulmuş-salamuralı ve taze olarak ön plana çıkarken taze balıklar 8.309.017 kilogram ile 4.162.602 kilogram kurutulmuş-salamuralı balıklara göre daha fazla tercih ve ihraç edilmiştir. Bu rakamlara 1949 rakamları, tıpkı tohumlarda belirtilen sebepten dolayı dahil olmamıştır. Toplamda ise en çok deniz canlıları (balıklar) ihracatı 4.763.582 kilogram ile 1946 yılında yapılmıştır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye, ilk balık ihracatını 1925 yılında Yunanistan'a yapmıştır.²⁵⁶

Türüne göre yetiştiği denizden avlanan balıklar, çeşitli liman ve rıhtımlardan gemilerle, savaş süresince trenlerle ve bazen de Yunanistan ve balıkları ithal eden diğer ülkelerin kendi balıkçı gemileri tarafından teslim alınarak ihraç edilmiştir. Besin değeri bakımından oldukça yüksek olan palamut,²⁵⁷ 1945-1950 yılları arasında taze ve kurutulmuş formda 1949 yılının palamuda özel verileri haricinde toplamda 7.140.158. kilogram ihraç edilmiştir.

²⁵⁶ Nadir Yurtoğlu, “Erken Cumhuriyet Dönemi Ve Sonrasında Türkiye’de Balıkçılık Faaliyetleri (1923-1960)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32/1 (2017): 235.

²⁵⁷ Yurtoğlu, “Erken Cumhuriyet Dönemi Ve Sonrasında Türkiye’de Balıkçılık Faaliyetleri (1923-1960)”, 238-239.

Tablo 10: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Tekstil Ürünleri İhracatı

Ürün	1945 ²⁵⁸		1946 ²⁵⁹		1947		1948		1949 ²⁶⁰		1950 ²⁶¹	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler, hayvan kılırları ve yün mensucat			5.448	41.443					40.467	127.900	15.128	88.237
Pamuk (ham)	70.000	56.000							1.260.356	8.420.061		
Pamuk mensucat	792	10.020										
Kendir	12.000	22.000										

Tekstil ürünleri ihracatında ürünler fazla çeşitlilik göstermemekle birlikte, hem miktar hem de ihracat istikrarı bakımından Çekoslovakya'ya ihraç edildiğinden daha az ihraç edilmiştir. Yünler ve diğer hayvan kılırları Çekoslovakya'ya dört yılda 81.650 kilogram ihraç edilirken, Yunanistan'a üç yıl süreyle 61.043 kilogram, pamuk ise Çekoslovakya'ya üç yılda 12.948.790 kilogram ihraç edilirken, Yunanistan'a iki yılda 1.330.356 kilogram ihraç edilmiştir. Tablo genelinde ise de en fazla ihracatın yapıldığı yıl 1.260.356 kilogram pamuk ile 1949 yılında yapılmıştır.

²⁵⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 210, 221, 257.

²⁵⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 44, 48, 49

²⁶⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 8.

²⁶¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 186, 188.

Tablo 11: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Sanayi Ürünleri İhracatı

Ürün	1945 ²⁶²		1946 ²⁶³		1947 ²⁶⁴		1948 ²⁶⁵		1949 ²⁶⁶		1950 ²⁶⁷	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Tekel ürünleri (alkol)	4.222	3.476	600	192								
Bitkisel boyalar	3.670	1.468	5.000	3.670							4.500	3.640
Debağatta kullanılan bitkisel maddeler			4.970	4.352	2.247.111	330.441	9.556.154	702.565	640.887	118.528	3.955.769	629.154
Deriler			12.590	27.333	2.480	6.200					173.165	384.083
Sakatatlar			14.008	44.451	2.840	5.131						
Reçineler, zamlar (kitre, zamk arabi, afyon, balmumu)	115.664	298.090	87.121	230.458	75.633	274087	83.296	290.729				
Çöven, misvak, lif			23.812	30.194	46.000	45.920	49.300	54.561			51.068	47.292
Orman ürünleri (ağaçlar) ve mamulleri	1.594.918	588.838	1.224.659	438.253	1.592.278	335.862	70.223	12.840	57.000	--	659.964	220.236
Bitki küspeleri, posa ve tortuları, saman, kepek	465.000	38.800	1.782.000	111.231	11.063.817	2.313.058	3.505.619	633.429	2.868.966	479.622	818.750	127.627
Kitap ve süreli yayın	524	1.523			4.257	13.975	550	2.846	1.120	5.640	879	5.640
Ham maddeler ve yarı mamul maddeler									8.477.678	701.254		
Taşlar,			204.950	4.186	936.300	124.151			340.000	25.697	820.030	25.858

²⁶² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Ayı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 20, 112, 122, 134, 138, 145, 156-158, 200, 325, 604.

²⁶³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Ayı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 16, 18, 24, 25, 75, 103, 117, 119, 120, 124, 127, 141, 142, 146-148, 159, 248, 254, 285.

²⁶⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Ayı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 17, 18, 24, 25, 66, 103, 105, 111, 122, 124, 126, 128, 129, 133, 138, 156, 216, 217, 225, 247, 264, 328, 380, 424, 441.

²⁶⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Ayı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 404, 405, 448, 449, 451-453, 459, 462, 473, 475, 476.

²⁶⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 10, 12, 13, 15, 22-24, 30, 36.

²⁶⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 186, 191, 203, 204, 207-215.

topraklar ve yapı malzemeleri												
Çini ve porselenden ürünler									35	505	100.000	1.960
Balık yağları (tıpta ve sanayide kullanılan)			54.989	91.682					16.670	19.758		
Metalik madenler, alaşımları ve mamuller	74.322	10.755	150.000	20.604	307.770	66.519			950	5.256	1.097.033	99.276
Sinematograf filmi (dolu)			55	908	60	1.128	116	4.830	339	17.543	78	4.822
Maden kömürü					5.769.570	259.662	300.000	22.008				
Madeni yağlar (mazot ve makine yağları)											722	205
Kimyasal maddeler	10.160	12.192			250.150	61.879	1.376	9.650				
Sular (kar ve buz, tabii, suni)											40	3

İhracat kalemlerinden sonuncusu olan sanayi ürünleri de çeşitli alanlardan ürünleri ham ve mamul olarak içermektedir. Bu ürünler yıl bazlı en çok ihraç edilişlerine göre şunlardır; 1945-1950 yılları arası altı yıl sürede orman ürünleri ve bitki küspeleri, posa, tortuları, saman ve kepek. Beş yılda debağatta kullanılan maddeler, kitap ve süreli yayın, metalik maden ve alaşımları, sinematograf filmi. Dört yıl süresince reçine ve zamklar, çöven, misvak ve lif, taş-toprak ve yapı malzemeleri. Üç yıl bitkisel boyalar, hayvan derileri ve kimyasal maddeler. İki yılda tek el ürünleri, sakatatlar, balık yağı ve maden kömürü. Son olarak 1949 ve 1950 yıllarında hammaddeler ve yarı mamul maddeler, madeni yağlar ile sular ihraç edilmiştir.

İhracat oranında miktar olarak ilk olarak 1945-1950 yılları arasında 20.504.152 kilogram ile bitki küspeleri, posa ve tortuları, saman ve kepek en çok ihraç edilen kalem olmuştur. Hayvancılık alanında kullanılan kepek, saman ve bitki küspelerinden oluşan maddeler arasında kepek 1946-1950 yılları arasında 18.773.152 kilogram ile en çok ihraç edilen hayvan yemi olmuştur. Bunu 1.355.000 kilogram ile küspeler ve 376 bin kilogram ile saman takip etmiştir. Toplamda en çok küspe ve hayvan yemi ürünlerinin ihraç edildiği yıl 11.063.817 kilogram ile 1947 yılı olmuştur.

Tabloda miktar olarak ikinci en çok ihraç edilen ürün ise 1946-1950 yılları arasında 16.404.891 kilogram ile debağatta kullanılan bitkisel maddeler olmuştur. Bu maddeler, yaprakları kaynatılarak yeşil rengin elde edilmesinden dolayı boyacılıkta ve deri hastalıklarının tedavisinde kullanılan mazı ile sepicilikte (debagat) ve boya sanayiinde kullanıldığı bilinen meşe ağacının meyvesi olan palamut ve palamut tırnağından oluşmaktadır. Bunlar arasında miktar olarak en çok ihraç edilen 12.995.694 kilogram ile palamut olmuştur. 2.763.340 kilogram ile palamut tırnağı ve 4.970 kilogram mazı bu oranları takip etmektedir. Genel tablo içerisinde ise en yüksek ihracat rakamı 9.556.154 ile 1948 yılına aittir.

Sanayi ihracatı ürünleri içerisinde en yüksek ihracat rakamına sahip bir diğer ürün ise 1949'da 8.477.678 kilogram ile hammaddeler ve yarı mamul maddeleridir. Ancak 1949 yılı verileri, ihracatta da ithalatta da ürün çatılarına ait rakamları genel olarak verip, bunların alt ürünlerine ait rakamları, miktarları ve hatta ham ve mamul maddeleri özelde hangi ürünler olduğunu belirtmemiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan ticari anlaşmalar incelendiğinde ihrac ürünleri listeleri yanı sıra bir de ithalat ürünlerinin yer aldığı listeler incelenmiş ve dört ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar gıda, tekstil, sanayi ve makinadan oluşmaktadır.

Tablo 12: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Gıda Ürünleri İthalatı

Ürün	1945 ²⁶⁸		1946 ²⁶⁹		1947 ²⁷⁰		1948 ²⁷¹		1949		1950 ²⁷²	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Küçükbaş hayvanlar					8	80					1	5
Deniz canlıları											9	18
Şarküteri ürünleri			2.000	3.010								
Hububat											8	8
Kuruyemişler			6	6							10	9
Bitkisel mayalar					2.300	7.839	6.758	--				
Terebentin yağı	364.844	409.734	129.560	139.852	250.700	259.710	186.726	128.921			140.887	88.480
Mamul yiyecek, içecek maddeleri	14	12	140.512	150.292							26	40

Gıda ürünleri canlı hayvanlar, ham ve mamul emtiadan oluşmaktadır. Bu ürünler yıl bazlı en fazla ithal ediliş sırasına göre şunlardır; 1945-1948 ve 1950 yılları arasında beş yıl süre ile terebentin yağı, üç yıl süre ile mamul yiyecek-içecek maddeleri, iki yıl süresince ise bitkisel mayalar, kuruyemişler, küçükbaş hayvanlar, deniz canlıları, şarküteri ürünleri ve hububattır.

Yunanistan'a yapılan ihracattaki kadar yıl ve miktar istikrarına, ürün çeşitliliğine sahip olmayan gıda ithalatında yıllar içerisinde en çok ithal edilen

²⁶⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 117, 120,

²⁶⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 5, 88, 107, 108,

²⁷⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 4, 67, 94,

²⁷¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 40, 46.

²⁷² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 2, 3, 16, 17, 19, 20, 21,

ürünlerden ilki terebentin yağı olmuştur. 1945-1948 yılları arası ve 1950 de toplamda 1.072.717 kilogram ithal edilen terebentin yağı, gıdadan sağlığa ve ilaca kadar pek çok kullanım alanına sahiptir. Terebentin yağı, çam ağaçlarının bal ya da reçine olarak anılan kısmından elde edilen doğal bir üründür.

Miktar olarak ikinci en çok ithal edilen ürün, 1947 ve 1948 yıllarında 9.058 kilogram ithal edilen bitkisel mayalardır. Bir diğer ürün ise mamul yiyecek içecek maddeleridir. İçerik olarak zeytin, zeytinyağı, kimyon ve meyve ve çiçek konservelerinden oluşan ürün grubu 1945-1946 ve 1950 yıllarında 140.552 kilogram ithal edilmiştir. Yıllar içerisinde en yüksek ithalat miktarına sahip yıl ise 364.844 kilogram terebentin yağı ithali ile 1945 yılı olmuştur.

Tablo 13: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Tekstil Ürünleri İthalatı

Ürün	1945 ²⁷³		1946 ²⁷⁴		1947 ²⁷⁵		1948 ²⁷⁶		1949 ²⁷⁷		1950 ²⁷⁸	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünden iplikler							465	9.522	411	22.495		
Yünden mensucatlar			2	25			481	16.210	7.296	81.166	1.052	31.428
Pamuk iplikleri							61.021	280.578	49.876	314.110		
Pamuklu mensucatlar							6.752	61.305	11.498	104.488		
Fötr şapkalar									3.783	77.522		
Pamuktan, ketenden ve jütten mamul eşyalar	3.811	1.695	57	202	158	1.190	310	318			49	417
Diğer her tür mensucatlar									6.286	69.395		

²⁷³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 259, 262,

²⁷⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 45, 231

²⁷⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 192.

²⁷⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 27, 29, 37, 94, 95, 97, 99, 100, 109, 120, 125, 134.

²⁷⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 18-21.

²⁷⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 12,

Mamul olarak ithal edilen tekstil ürünlerinde yıl olarak en fazla ithal edilen ürün ilk olarak 1945-1948 ve 1950 yılında ithal edilen pamuktan, ketenden ve jütten mamul eşyalar olmuştur. Dört yıl süre ile yün mensucat, 1948-1949'da iki yıl süre ile yünden iplik, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat. 1949 yılında fôtr şapkalar ve diğer her türlü mensucatlar bu ürünleri takiben ithal edilmişlerdir.

Miktar olarak ise pamuk ipliği 1948-1949 yılları arasında 110.897 kilogram ile en çok ithal edilen ürün olmuştur. Bu ürün glase veya merserize, kasarsız, bükülmüş formda ve ağaç makaraya sarılı yumak olarak ithal edilmişlerdir. En çok pamuk ipliği ithalatı ise 61.021 kilogram ile 1948 yılında yapılmıştır. İkinci en çok ithal edilen ürün ise 1948-1949 yılında 18.250 kilogram ile boyalı ve basma formda olan pamuklu mensucatlar olmuştur. 11.498 kilogram ile en fazla ithalatı 1949 yılında gerçekleşmiştir. Tabloda yer alan ürünler arasında en çok ithal edilen üçüncü ürün 1946 ve 1948-1950 yılları arasında 8.831 kilogram ithal edilen, içeriğinde yünden ve diğer hayvan kıllarından, safi yünden ve kadife, pelüş, kadifeli ve havlı kumaşlardan oluşan yünlü mensucatlar olmuştur. En çok yünlü mensucatlar ithal miktarı rakamına sahip yıl ise 7.296 kilogram ile 1949 yılı olmuştur. Toplamda en çok ithalat miktarı rakamına sahip tekstil ürünü ve yılı, 1948 yılında 61.021 kilogram ile pamuklu iplikler olmuştur.

Tablo 14: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Sanayi Ürünleri İthalatı

Ürün	1945 ²⁷⁹		1946 ²⁸⁰		1947 ²⁸¹		1948 ²⁸²		1949 ²⁸³		1950 ²⁸⁴	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Tekel ürünleri											2	9
Sanayide kullanılan hayvansal yağlar ve tutkal	1.173	1.592									10.189	11.182
Hububat Sapları, süpürge otu	63.679	28.656	71.888	22.472								
Deri ve Kösele mamulâtı	4	8							8	693		
Reçine ve zamlar	384.972	498.017	126.911	205.410	11.429	192.499	574.099	930.592	74.155	--	837.315	446.393
Selüloit ve plastik maddeler	8	461							77	2.586		
Orman ürünleri (ağaç ve mamulâtı)			1.918	11.363	480	50	9.735	20	1.922	--		
Kağıt ve mamulâtı, kitaplar	147	817	269	1.912	65	1.068	119	1.935	2.683	6.2-5	18.891	52.009
Kauçuk mamulat	23	25	151	408								
Taşlar, kumlar ve yapı malzemeleri (çimento)	159.524	90.130	172.360	61.161	447.366	149.243	20.613.412	1.618.996	7.766.259	538.347	7.231.774	975.325
Züccaciye eşyaları	1.735	10.34									899	9.033
Cam ve cam eşyalar	643.482	413.009	131.308	100.217					47.402	48.841		

²⁷⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 7, 40, 41, 67, 131, 144, 146, 151, 200, 275, 286, 289, 299, 300, 307, 309, 314, 319, 341, 342, 348, 353, 358, 369, 373, 374, 377, 380, 385, 386, 400, 402, 405-407, 434, 493, 509, 590-592, 594.

²⁸⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 117, 130, 131, 146, 151, 179, 183, 238, 244, 249, 272, 309, 332, 370, 378, 381, 383, 442, 451, 454, 465, 510, 513, 514.

²⁸¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 114, 124, 159, 216, 217, 219, 285, 289, 311, 295, 325, 381, 433.

²⁸² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat 56, 57, 63, 68, 91, 149, 151, 195, 197, 207, 216, 218-220, 226, 234, 238, 254, 317, 321, 324.

²⁸³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 13-15, 18-26, 28-30, 34, 35.

²⁸⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 5, 23, 24, 39-41, 55, 65, 66, 70, 87, 94, 104, 113, 117, 150,

Ziraat ve diğer el aletleri	8	1.090					32	392	1.436	7.728		
Metalik madenler, alaşımları ve mamulleri	4.317	3.788	2.533	48.010	5.082	24.931	253.761	322.510	85.662	156.568	87.792	162.548
Saatler (mekanik ölçüm aletleri)			5	5					5.617	141.651		
Gramofon iğneleri (sairleri)					112	4.851	461	7.508			29	2.468
Sinematograf filmi, dürbün, gözlük	2	485	66	5.460					58	4.906		
Kimyevi ilaçlar, boyalar, vernik, cilalar ve makine yağları (mazot), Türk kırmızısı yağı	1.141	1.701	14.025	4.945	800	128	220.888	257.761	54.814	79.759	4.185	4.498
Kimyasal maddeler	354.518	154.847	396.854	234.760	917.518	237.024			209.265	153.742		
Diğer mamul maddeler (çakmak, misina)	1	763							316.961	155.730	-	10

Sanayi ürünleri ithalatında ürünler genellikle mamul halde ithal edilmiştir. Farklı sanayi kollarından ürünleri içeren bu ürünler, ithal istikrarı bakımından yıllar içerisinde en fazla ithal ediliş sırasına göre şunlardır: İlk olarak 1945-1950 yılları arasında her yıl belli miktarlarda ithal edilen taşlar, kumlar ve yapı malzemeleri, kâğıt ve mamulâtı, kitaplar, metalik madenler ve alaşımları, boyalar-vernükler-cilalar ve makine yağları, reçine ve zamlar. 1946-1949 yılları arasında dört yıl süreyle orman ürünleri, 1945-1947 ve 1950 yıllarında da kimyasal maddeler. Üç yıl süreyle cam ve cam mamulâtı, ziraat ve diğer el aletleri, gramofon iğneleri, sinematograf filmi ve diğer mamul maddeler. İki yıl da sanayide kullanılan hayvansal yağlar ve tutkal, hububat sapları ve süpürge otu, deri ve kösele mamulâtı, selüloit ve plastik maddeler, kauçuk mamulâtı, züccaciye eşyası, saatler ve ölçüm aletleri, 1950’de bir yıl süreliğine ise tekel ürünleri ithal edilen ürünler olmuştur.

Tablo içerisinde yer alan yirmi bir ürün grubu arasında miktar olarak en çok ithal edilenler ise öncelikle 1945-1950 yılları arasında toplamda 36.390.695 kilogram ithal edilen taşlar, topraklar ve yapı malzemeleri olmuştur. Bu ürün grubu; değirmen taşı, bileği taşı (işlenmemiş), çimento (suni-tabi-portland), pozzolana taşları, çark, bileği, ege ve diğer türden taşlar ve topraklardan oluşmaktadır. Aralarından en fazla ithal rakamına sahip olan ürün, 35.237.854 kilogram ile çimentodur. Temel bir

bağlayıcı olduğundan yapı malzemelerinin başında gelen çimento, 18.553.847 kilogram ile en fazla ithalat rakamına 1948 yılında ulaşmıştır. Yunanistan'dan ithal edilen bu malzemelerin Türkiye'deki kullanımı, şehirleşme ile başlayan yapılaşmaya ve Marshall Planı çerçevesinde önem verilen demiryolunun yanı sıra karayolu ulaşım ağının geliştirilmesi yönünde olmuştur.

Bir diğer ürün 1945-1950 yılları arasında 2.00.881 kilogram ithal edilen reçine ve zamklardır. Kitre, sakız (gom mastik) ve kolofandan oluşan bu ürünler arasından çam sakızının damıtılmasıyla oluşan kolofan reçine dört yılda 1.785.325 kilogram ithal edilmiştir. En çok kolofan ithalatı 808.835 kilogram ile 1950 yılında olmuştur.

Miktar olarak bütün ürünler arasında en fazla ithal edilen üçüncü ürün ise kimyasal maddelerdir. 1945-1947 ve 1949 yılları arasında dört yılda toplam 1.878.155 kilogram kimyasal madde ithal edilmiştir. Gübre, patlayıcı madde, ilaçlama, boyama maddesi olarak kullanılan sülfürik ve sülfürik asit. Temizlik malzemesi endüstrisinde kullanılan sülfat ve klor hidrik. Gıda sanayinde, fotoğrafçılıkta ve bazı alkollerin mayalanmasında kullanılan tartarik. Gübre sanayinde kullanılan potasyum maddelerinden oluşan kimyasal maddeler grubu içerisinde ise en çok ithal edilen 1.395.999 kilogram ile sülfürik olmuştur. Farklı kullanım alanlarına sahip kimyasal maddeler içerisinde en çok ithalat 917.518 kilogram ile 1947 yılında yapılmıştır.

Tablo 15: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan İle Makina İthalatı

Ürün	1945 ²⁸⁵		1946 ²⁸⁶		1947 ²⁸⁷		1948 ²⁸⁸		1949 ²⁸⁹		1950 ²⁹⁰	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Bilim dallarına ilişkin aletler (fen, arazi, tıp)			14	40								
Petrol ve benzin ile işleyen motorlar	2. 371	1.200					1.000	1.000				
Ziraat makineleri ve yedek parçaları			60	100			13.460	14.430	12.771	16.270	353	461
Dokuma makineleri											3.600	13. 598
Ezme ve kırma makineleri					6.270	18 099						
Elektrik makineleri ve elektroteknik mamulâtı	4.808	9.249	4.780	9.085			4.859	11.919	6.562	20.197	21.247	88.586
Diğer her çeşit makinalar							95	22				
Makine ve cihazların mekanik parçaları	491	286			564	356	950	206	290	890		
Buharlı gemi							73	67. 500	120	365	5.692	240.258

Türkiye'nin Yunanistan'dan ithal ettiği ürün gruplarından bir diğeri ise makinalardır. Çeşitli makinaları ve yedek parçalarını içeren bu ürün çatısı altında yıllara göre en fazla alınan makinalar sırasıyla şunlardır; beş yıl süreyle elektrik makineleri ve elektroteknik mamulâtı. Dört yıl süreyle ziraat makineleri ve yedek parçaları, makine ve cihazların mekanik parçaları. Üç yıl süreyle buharlı gemi. İki yıl süreyle petrol ve benzin ile işleyen motorlar. Farklı yıllarda ama toplamda bir yıl

²⁸⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 456, 465, 492.

²⁸⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 383, 402, 422.

²⁸⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 362, 369, 370.

²⁸⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 273, 280, 290, 295, 297, 302, 311.

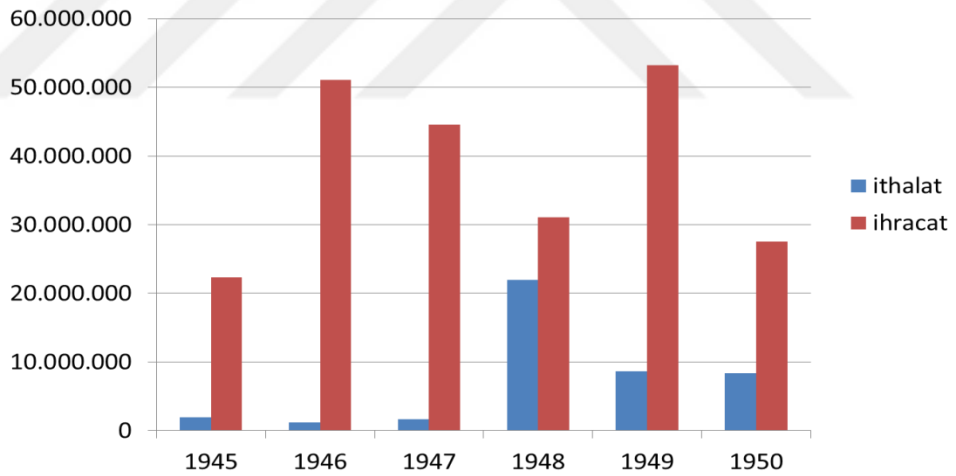
²⁸⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 31, 32, 33.

²⁹⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 125, 126, 131, 144.

ithal edilen bilim dallarına ilişkin aletler, dokuma makineleri, ezme ve kırma makineleri ve diğer her çeşit makinalar.

Sıralanan makinalar arasında miktar bazında en çok ithal edilen 1945-1946 ve 1948-1950 yılları arasında toplamda beş yılda 42.256 kilogram ithal edilen yedek parçaları ile birlikte elektrik makineleri ve elektroteknik mamulâtı olan kuru piller olmuştur. İkinci en çok ithal edilen ürün 1946 ve 1947-1949 arasında dört yılda 26.644 kilogram ile ziraat makinaları ve yedek parçalarıdır. Pulluk, pulluk uç demiri ve tulumbalardan oluşan bu ürünler arasında en çok ithal edilen 1948 yılında 13.410 kilogram ile tarımsal toprakları yarararak ekime hazır hale gelmesini sağlayan çelikten yapılmış pulluk uç demiri olmuştur. Bir diğeri 1947 yılında 6.270 kilogram ithal edilen ezme ve kırma makineleri olmuştur.

Şekil 2: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Yunanistan ile Ticaretinin Sütun Grafiği.

Türkiye'nin Yunanistan ile yaptığı ticarete bakıldığında 1945'ten 1950'ye kadar her yıl ihracatta ithalattan önde olduğu görülmektedir. Türkiye'ye ihracatta bu öncülüğü yapan ürünler ise tarım ürünleri ve deniz canlıları olmuştur. Diğer yıllara oranla 1948'deki ithalat artışını sağlayan ürün ise İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Türkiye'de başlayan yapılaşmaya kaynak transferi sağlayan yapı malzemeleridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE BELÇİKA-LÜKSEMBURG EKONOMİK BİRLİĞİ TİCARET ANLAŞMALARI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ve Belçika-Lüksemburg ilişkileri incelenmiştir. Siyasi münasebetlerin başlangıcıyla 1950 yılına kadar iki ülkenin yakınlaşmasına değinilmiştir. Buradan hareketle iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmalarının içeriği irdelenerek, yıllara göre ürünler, miktarlar ve tutarlar tablolar halinde sunulmuştur.

3.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE BELÇİKA SİYASİ İLİŞKİLERİ

Krallık rejimi ile yönetilen ve resmi adı Belçika Krallığı olan ülke, Felemenkçe konuşulan Flaman, Fransızca konuşulan Valon ve Almanca konuşulan Başkent ile üç bölgeden oluşmaktadır.²⁹¹ 1837 yılında Osmanlı Devleti'nin Belçika'nın bağımsızlığını tanıması ile diplomatik, siyasi, ekonomik ve ticari ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler çerçevesinde iki ülke de karşılıklı elçi atamaları gerçekleştirmiş ayrıca 30 Nisan 1840 ve 13 Mart 1862 tarihlerinde ticari ilişkileri geliştirmek için ticaret ve seyrüseferin anlaşmaları imzalanmıştır.²⁹²

Osmanlı Döneminde başlayan bu ilişkiler cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Belçika'nın 6 Nisan 1925'te Lozan Anlaşmasını onaylaması ile başlayan ilişkiler, dostluk çerçevesinde her alanda gelişmiştir. İlişkilerin gelişimi noktasında Belçika Elçisi Baron de Villefange de Sorinnes, Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu Nisan 1925 tarihli güven mektubunda iki ülke arasındaki barışın hükümetlerince önemsendiğini ve sürekliliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Elçi, Belçika topraklarının tarıma elverişsiz oluşundan dolayı, buğday ve pamuğa olan ihtiyaçlarının temin edilmesi hususunu bildirmiştir. Sanayi gelişimlerine katkı sağlayacak bu maddelerin ticaretinin yapılması için müzakerelere hazır olduklarına

²⁹¹ Savaş Sertel, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Belçika İlişkileri", *Turkish Studies*,10/1, (Winter 2015): 696.

²⁹² Mehmet Temel, "XIX. Yüzyılda Osmanlı-Belçika Ticari ilişkileri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/27, (Haziran 2012): 248.

dair sözlerin yer aldığı bu mektuba Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı hem ticari hem iktisadi ilişkilerin gelişimi için hazır oldukları yönünde olumlu olmuştur.²⁹³

İki ülke arasındaki samimi münasebetlerin bir diğer göstergesi ise Belçika Kralı I. Albert'den Mustafa Kemal Paşa'ya 1926 tarihinde oğlu prens Leopold'un İsveç prensesi ile izdivacına dair gönderilen davet mektubudur. Mustafa Kemal Paşa'nın mektuba cevabı ise tebrik dileklerini bildirmek olmuştur. Sevindirici haberler yanında üzücü haberlerin de paylaşıldığı ilişkilerde 1927 tarihli bir mektupta yine Belçika Kralı I. Albert, Mustafa Kemal Paşa'ya Belçika prenseslerinden olan halası imparatoriçe Şarlot'un vefatını bildirmiştir.²⁹⁴ Belçika'da verilecek baloya Türk hükümetinin davet edilişi, yeni atanan elçilerin güven mektubunu Cumhurbaşkanına sunmaları, 1934 yılında Kral I. Albert'in vefat haberi, veliahdın tahta gelişi, 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat haberi gibi konular iki ülke arasındaki diplomasi trafiğinin birer parçaları olmuşlardır.²⁹⁵ 1946 yılında ise Belçika sefaretinden gelen bir notada İstanbul'da konsolosluk açılması talebi Türk hükümetine bildirilmiştir. Türk hükümeti ise konsolosluk açılması talebini Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın imzalı belgesi ile kabul ettiğini bildirmiştir.²⁹⁶

Belçika, endüstri üretimindeki zenginliğiyle beraber ürünlerinin satışı için bir pazar arayışında iken Türkiye ise hammaddelerini ihraç etmek ve karşılığında ihtiyaç duyduğu mamul malları ithal etmek istemiştir. Bu noktada birleşen iki ülke ikili ticaret anlaşmaları imzalayarak somut adımlar atmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de yapılan demiryollarının malzemeleri, savunma sanayiinin en önemli ihtiyacı olan silahları ve çeşitli alanlarda kullanılmak üzere sanayi aletleri ve malzemeleri Belçika'dan ithal edilmiştir. Bunun yanında ülkenin ilerlemesi ve gelişmesi için Belçika'dan bazı uzamanlar getirilmiş, bundan başka eğitim görmeleri için Türk hükümeti tarafından uzmanlar gönderilmiştir.²⁹⁷

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların işgaline rağmen yeniden bağımsızlığına kavuşan Belçika, verimli ve zengin kömür havzalarının işlenmesi

²⁹³ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 1: 419.

²⁹⁴ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 1: 421-424.

²⁹⁵ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 1: 468.

²⁹⁶ BCA, 30-10-0/129-927-16, Tarih: 25.12.1946.

²⁹⁷ Savaş Sertel, Şahin Yedek, "Arşiv Belgelerine Göre Milli Şef Döneminde Türkiye-Belçika ilişkileri (1938-1950)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, (January 2015). 356.

sayesinde büyük bir sanayiye sahip olmuştur. Çeşitli sanayi dallarına ait başlıca ihracat ürünleri çelik, plastik, dokuma, cam, çimento, makine ve kimyasal mallar olurken hammaddeler ise Belçika'nın ithal ettiği ürün kalemini oluşturmaktadır. Modern yöntemler ile tarım ve hayvancılığın da yapıldığı ülkede başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, patates, şeker pancarı; hayvanlar ise sığır, domuz, koyun ve kümes hayvanlarıdır.²⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı öncesinde ticari ilişkilerde bulunan Belçika ile Türkiye savaş sonrası da bu ilişkileri hem ikili hem de çok taraflı anlaşmalarla sürdürmüşlerdir. Çok taraflı anlaşmalardan biri de 16 Nisan 1948 tarihinde Paris'te imzalanan “Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi” olmuştur. Türkiye, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İrlanda, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, İtalya, Portekiz, Birleşik Krallık, İsveç, İsviçre Hükümetleri ve Almanya'nın Fransa, İngiltere ve ABD işgali altındaki mıntıklar başkomutanları arasında imzalanan anlaşma, 28 madde ve anlaşmaya bağlı eklerle savaş sonrası yıkımın sözleşmeli devletler ile birlikte yapılacak işbirlikleri ile etkisini azaltarak ekonomik refahın yeniden tesisi amacını öngörmektedir.²⁹⁹

1945'ten sonra imzalanan ticaret anlaşmaları yanında iki ülke arasında 1945'e kadar bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 16: Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları

Anlaşma Tarihi	Anlaşmanın Konusu ve Yürürlük Süresi	Anlaşmanın İçeriği
28 Ağustos 1927	-Ticaret ve Seyrüseferin Anlaşması -İmzalandığı tarihten 1 ay sonra yürürlüğe girecek olan anlaşma, 2 sene süreyle yürürlükte kalacaktı	Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan anlaşma 17 madde ve anlaşmaya ek imza protokolü ile ihraç malları listelerinden oluşmaktadır. ³⁰⁰

²⁹⁸ Suna Doğaner, “Belçika”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 394-395.

²⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:12, 1003, 1058-1061.

³⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:4, (Ankara: TBMM Matbaası, ty), 264-265, 281-283.

3.2. 12 MART 1947 TARİHLİ TÜRKİYE İLE BELÇİKA-LÜKSEMBURG EKONOMİK BİRLİĞİ TİCARET, ÖDEME VE MODÜS VİVENDİ ANLAŞMASI

Osmanlı döneminde Belçika ile başlayan ticari ilişkiler cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Belçika hükümeti ise bu ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla her iki ülkede mevcut bulunan ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak 12 Mart 1947 tarihinde Ankara’da ticaret ve ödeme anlaşması ile modüs vivendi imzalamışlardır.³⁰¹

Bu anlaşmaya göre anlaşmanın yürürlük süresi içinde yapılacak ticarete ait ödemeler, aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşması hükümlerine göre ödenecektir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce yapılan özel takas ve serbest dövizli işlemler, iki ülkenin yetkili makamları tarafından ülkelerinde yürürlükte bulunan genel rejimlere uygun olarak onaylanacaktır. Anlaşma sonrası ithal ve ihraç mallarına, ihraç eden tarafın yetkili makamlarınca verilmiş menşe şahadetnamesi katılması kararlaştırılmış ancak belirlenecek meblağı aşmayan göndermeler için bu şart aranmamıştır. Yapılan anlaşmaların kontrolünü, yeni anlaşmaların ise görüşmelerini sağlamak ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla iki ülke yetkililerinden oluşan bir karma komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır.³⁰²

Ticaret anlaşmasının imzalandığı aynı gün anlaşmanın ödemesini kolaylaştırmak amacıyla bir de ödeme anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Belçika para sahası belirtilmiştir. Şöyle ki (Belçika-Lüksemburg Büyük Dukalığı, Belçika Kongo’su, Ruanda-Urindi toprakları), Belçika para sahasına ithal edilen veya edilecek olan Türk menşeli malları aynı muameleye tabi tutulacaktır. Türkiye’ye ithal edilen veya edilecek olan Belçika para sahası menşeli malların karşılıklarının ödenmesi ile yürürlükte bulunan kambiyoaya ait Türk ve Belçika kanunlarının müsaade edeceği diğer her türlü ödemeler ABD doları ile ödenecektir. ABD doları ile yapılan ödemeler zorluk gösterdiği takdirde T.C. Merkez Bankası, Londra ve New York’ta masrafsız olarak teslim edilecek serbest altın terki karşılığında gerekli

³⁰¹ BCA, 30-18-1-2/113-21-15, Tarih: 25.03.1947.

³⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:6, 17-18, 36-39

ödeme vasıtalarını Belçika Milli Bankasının emrine vermeyi kabul etmiştir. Aynı şekilde Belçika Milli Bankası da gerekli ödeme vasıtalarını T.C. Merkez Bankası'nın emrine vermeyi taahhüt etmiştir. Belçika ve Türk hükümeti ihraç bankaları, gerektiği takdirde altın terkinde ilişkin hükümlerin zarar görmeyeceği şekilde ABD dolarından başka bir para birimini kararlaştırabilecek ve öngörülen altın terkleri Belçika Milli Bankası ve T.C. Merkez Bankası arasında kararlaştırılan fiyatlarla yapılacaktır. Anlaşmanın muntazaman işlemesi için T.C. Merkez Bankası ve Belçika Milli Bankası alınacak tedbirler üzerinde anlaşma sağlayacaklardır. Anlaşmanın yürürlük süresi içinde başlatılmış olan ancak anlaşma süresinin bitiminde sona ermemiş olan işlemler söz konusu anlaşmanın hükümlerine göre belirlenecektir.³⁰³

Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği ticaret ve ödeme anlaşması dışında 12 Mart 1947 tarihinde bir de modüs vivendi imzalamışlardır. Modüs vivendi ile Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği arasında şu kararlar alınmıştır:

1- Gemi seferleri işlerinde, gümrük vergilerinde, vergilerin tahsil usulünde, ithalat ve ihracatın gümrüklenme düzeninde, formalite ve yükümlülüklerle ilişkin hususlarda iki ülke de birbirine karşı en fazla izne mazhar millet muamelesi yapacaktır.

2- En fazla izne tabi millet muamelesi ise şu şekilde açıklanmaktadır:

- Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1923'te ayrılmış olan ülkelere Türkiye'nin gümrük tarifesi konusunda bahsettiği veya edebileceği hususi faydalara,
- Sözleşmeli taraflardan birinin sınırda gidiş gelişi kolaylaştırmak üzere hem sınır devletlere bahsettiği veya edebileceği imtiyazlara,
- Sözleşmeli taraflardan biri tarafından imzalanmış veya imzalanacak bir gümrük birliğinden doğan faydalara,
- Sözleşmeli taraflardan biri tarafından, diğer tarafın iştirak etmeyeceği çok taraflı sözleşmelerde üçüncü devletlere gelecekte verilecek haklara veya imtiyazlara bu hak veya imtiyazlar genel mahiyette çok taraflı sözleşmelerde oldukları veya ancak bu sözleşmelerde yazılı bulundukları

³⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:6, 17-18, 36-39

ve bunlardan faydalanmanın diğer sözleşmeli tarafa yeni menfaatler temin ettiği takdirde uygulanmayacaktı.

Ticaret anlaşması ile aynı sürede yürürlüğe girecek olan modüs vivendi, Türkiye ile Belçika-Lüksemburg arasında bir ticaret ve seyrüseferin anlaşması yürürlüğe girinceye kadar uygulanacaktır.³⁰⁴

İki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine fırsat vermek için ticaret anlaşmasına, anlaşmaya dayalı listeler eklenmeyerek ithalat ve ihracatın her iki ülkede de yürürlükte olan genel ticaret rejimlerine göre yapılması kararlaştırılmıştır. Bir diğer kolaylığı ise ödeme anlaşmasında ödemelerin serbest döviz ile yapılmasına serbestlik tanınan 12 Mart 1947 tarihli anlaşma Ankara'da Türk hükümeti adına Burhan Zihni Sanüs, Belçika hükümeti adına ise Stephane Halot tarafından imzalanmıştır.³⁰⁵ Fransızca iki nüsha olarak bir yıl süreyle imzalanan ve 26 Mart 1947 tarihinde yürürlüğe girecek olan anlaşma, TBMM'de milletvekillerinin oylamasına sunulmuş, 465 üye arasından 308 üyenin oylamaya katılımı ile kabul edilmiştir.³⁰⁶

3.2.1. 12 Mart 1947 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması

Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği arasında 12 Mart 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmasının yürürlük süresinin 26 Mart 1948 tarihinde sona ermesi sebebi ile 25 Mart 1948'de Türk hükümeti ve Belçika hükümeti mektuplaşmak suretiyle anlaşmaya varmışlardır. Yeni anlaşma görüşmelerine başlamak için mevcut anlaşmanın yürürlük süresinin 26 Mayıs 1948 tarihine kadar iki ay süre ile uzatılması her iki ülke yetkilileri tarafından kararlaştırılmış³⁰⁷ ve TBMM'de milletvekillerinin oylamasına sunulmuştur. 465 üye arasından 229 üyenin oyu ile kanun kabul edilmiştir.³⁰⁸

Ticaret ve ödeme anlaşmasının geçerlilik süresini uzatmak maksadıyla 26 Mayıs'a kadar iki ay süreyle uzatılmasının ardından yeni bir anlaşma yapılamadığı

³⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:6, 17-18, 36-39.

³⁰⁵ *Ulus* "Belçika İle Ticaret Anlaşması", (13 Mart 1947), 1.

³⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:6, 17-18, 36-39.

³⁰⁷ BCA, 30-18-1-2/116-24-11, Tarih: 25.03.1948.

³⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:12, 305, 315-318.

için 22 Mayıs'ta Türk hükümeti ve Ankara'daki Belçika elçiliği yeni bir mektuplaşma suretiyle geçici anlaşma yapmışlardır. Yeni anlaşmada 12 Mart 1947 tarihli ticaret ve ödeme anlaşmasının süresi, yeni anlaşmaların hazırlanıp imzalanmasına zaman tanınması için 26 Temmuz 1948 tarihine kadar iki ay daha uzatılmıştır.³⁰⁹ TBMM'de oylamaya sunulan uzatma anlaşması 465 milletvekili arasından 296'sının oyu ile kabul edilmiştir.³¹⁰

Yeni bir ticaret ve ödeme anlaşması müzakerelerinin kısa zamanda başlayacağını, bu anlaşmaya varıncaya değin geçen sürede iki hükümete yeni anlaşma imkânı vermek üzere Belçika elçiliğinden Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen ve cevaplandırılan mektup ile iki hükümet, anlaşmanın süresinin 26 Eylül 1948 tarihine kadar iki ay daha uzatılması konusunda mutabık kalmışlardır. Kanun metni TBMM'de milletvekillerinin oylamasına sunulmuş 465 üye arasından 286 üyenin oyu ile kabul edilmiştir.³¹¹

Türkiye ile Belçika-Lüksemburg arasında imzalanan 12 Mart 1947 tarihli ticaret ve ödeme anlaşmasının yürürlük süresinin ilk bitim tarihi 26 Mart 1948'dir. Bu tarihinden itibaren Ankara'daki Belçika elçiliği ile Türk yetkili makamı arasında mektuplaşmak suretiyle yapılan mevcut anlaşmanın geçerlik süresinin uzatılması anlaşmaları yeni bir ticaret ve ödeme anlaşması imzalanıncaya dek devam etmiştir. Süresi 26 Eylül'de dolacak olan uzatma anlaşmasını ise ilk olarak 26 Ekim 1948 tarihine kadar bir ay uzatılmasına TBMM'de milletvekillerinin oylamasına sunulmasıyla 290 üyenin onayı ile kabul edilmiştir.³¹² Ardından 26 Kasım 1948 tarihine kadar da bir ay daha uzatmak amacıyla Türkiye Dışişleri Bakanlığı ile Belçika elçiliği mektuplaşmak suretiyle anlaşmaya varmışlardı ve aynı meclis oturumunda 164 üyenin oylamaya katılmamasına karşılık 294 üyenin onayı ile kanun kabul edilmiştir.³¹³

³⁰⁹ BCA, 30-18-1-2/116-40-18, Tarih: 05.06.1948.

³¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, (Ankara: TBMM Basımevi, 1949), 118-121.

³¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, 121-125.

³¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, 125-128.

³¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, 129-132.

3.3. 2 ARALIK 1948 TARİHLİ TÜRKİYE İLE BELÇİKA-LÜKSEMBURG EKONOMİK BİRLİĞİ TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

12 Mart 1947 ticaret ve ödeme anlaşmasının süresi sona erince iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği arasında 2 Aralık 1948 tarihinde yeni bir ticaret ve ödeme anlaşması imzalanmıştır. 9 maddeden oluşan ticaret anlaşması ile iki ülke, ülkelerinde yürürlükte olan ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak karşılıklı yapacakları ithalat ve ihracatta birbirlerine kolaylık sağlayacaklarını kararlaştırmışlardır. Türk hükümeti, anlaşma içerisinde belirtilen ihraç listesindeki (liste 1) malların her birinin miktar veya karşılığındaki kıymeti kadar malın Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliğine ihracına müsaade edecek, ihracata tekabül eden ithal malların müsaadesi ise Belçika-Lüksemburg hükümeti tarafından verilecektir. Aynı şekilde Belçika-Lüksemburg hükümeti, belirtilen listedeki (liste 2) malların her birinin miktar veya karşılığındaki kıymeti kadar malın Türkiye'ye ihracına müsaade edecekti, buna denk düşen ithal malların müsaadesi ise Türk hükümeti tarafından verilecektir. Listede 1 ve 2'de belirtilmeyen ve stokları tükenen malın ithalat ve ihracatı, anlaşma yürürlükte olduğu sürece yetkili makamların verdiği izin doğrultusunda yapılabilecekti (3. madde).³¹⁴

Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra yapılacak ticarete, ihracatçı olan tarafın yetkili makamlarınca menşe şahadetnamesi verilmesi kararlaştırılmıştır. Bedeli 100 Türk lirası veya başka bir para birimi ile bu miktarı geçmeyen göndermeler için menşe şahadetnamesi istenmemektedir. Anlaşmanın yürürlükte olduğu süre içerisinde yapılan ticarete ilişkin ödemeler, aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşmasının hükümlerine göre yapılmıştır. Anlaşmanın sorunsuz işlemesi için ve gerekli her türlü teklifleri görüşmek üzere Türk ve Belçika yetkililerinden oluşan bir karma komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon Brüksel ve Ankara'da heyetlerden birinin başkanının talebi üzerine toplanacaktır. Anlaşma yürürlükteyken onanan ancak anlaşmanın yürürlük süresinin sona ermesi ile

³¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

tamamlanmamış işlemler de söz konusu ticaret anlaşmasının hükümlerine göre tamamlanacaktır.³¹⁵

Türk ve Belçika hükümeti 2 Aralık 1948 tarihinde iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek maksadıyla imzaladıkları ticaret anlaşmasının ödemelerini kolaylaştırmak için aynı gün bir de ödeme anlaşması imzalamışlardır. Anlaşma ile Belçika para sahası (Belçika-Lüksemburg Büyük Dukalığı, Belçika Kongo'su ve egemenliği altındaki Ruanda Urundi toprakları) belirlenmiştir. Anlaşma hükümlerine göre Belçika para sahasına ihraç edilecek Türk menşeli malların bedellerinin ödemesi ve söz konusu sahadan Türkiye'ye gelecek olan mallara ait diğer bütün ödemeler; Türkiye'ye ihraç edilecek Belçika para sahası menşeli malların bedellerinin ödenmesi ve Türkiye'den söz konusu sahaya gönderilen mallara ait:

- Deniz, nehir, kara ve hava yolu ile mal veya insan nakline ilişkin masraflar,
- Türk gemileri veya Belçika gemileriyle nakliyat masrafları,
- Mal hareketleri ile ilgili antrepo, gümrükleme, mal sigortası gibi masraflar,
- Komisyon, tellaliye ve temsil masrafları,
- Değişim, imal ve tamir işlerine ait masraflar,
- Maaş, ücret ve diğer hizmet bedelleri,
- Transit ticaretinden oluşan masraf ve karlar,
- İdame ve yaşama masrafları,
- Seyahat, okul ve hastane masrafları,
- Kamu hizmetleri gider ve gelirleri,
- Aidat, abonman, ihtira beratları, lisans, imalat markaları, telif hakkı ve diğer fikri hakların ücret ve gelirleri gibi ödemeler. Belçika Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılacak ve Belçika frangı ile tutulacak bir hesaba para yatırılması suretiyle yapılacaktır.³¹⁶

³¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

Belçika Milli Bankası, Belçika para sahasında bulunan özel ve tüzel kişiler tarafından yapılan tevdiatı aynı gün içinde T.C. Merkez Bankasına bildirerek yapılan ödemeyi, Belçika Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesaba yatıracaktır. Merkez Bankası bu ihbarnameleri alınca Türk lirası ile karşılığını hak sahiplerine ödeyecektir. Belçika Milli Bankası, T.C. Merkez Bankasından aldığı ödeme emirlerini bahsi geçen hesabın mevcuduna göre yapacaktır. T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın alacak bakiyesi 100 milyon Belçika frangını geçtiği takdirde belirtilen rakamı aşan kısmı, T.C. Merkez Bankası talebi üzerine altın ile veya kendisince kabul edilecek dövizlerle ödenecektir. Söz konusu hesabın alacaklı bakiyesi 10 milyon Belçika frangını geçtiği takdirde, T.C. Merkez Bankası bu tutara ulaşanları asgari 1 milyon franklık bölümlerle, kısa vadeli ve faiz getirisi olan Belçika hazine bonolarına yatırmak hakkına sahip olacaktır. Belirtilen hesap 10 milyon Belçika frangı dolaylarında bir alacak bakiye gösterdiği takdirde, hazine bonoları Belçika Milli Bankası tarafından bakiyenin anılan tutarın sınırına kadar olanları tekrar tesis edecek şekilde asgari 1 milyon franklık bölümlerle iskonto olunacaktır. T.C. Merkez Bankasının bu şekilde oluşan hazine bonoları, 10. maddede belirtilen kambiyo garantisinden istifade edecektir.³¹⁷

T.C. Merkez Bankası hesabının alacak bakiyesi anlaşmanın 6. ve 12. maddelerindeki hükümlere bağlı kalmak şartıyla ancak Belçika para sahasında olan özel ve tüzel kişiler lehine ödemeler yapmak için kullanılabilecektir. Belçika frangından başka bir para birimi ile olan borçlar için Belçika frangına tahvil, “Milletler Arası Para Fonu” tarafından kabul olunan resmi parite esası veya böyle bir parite mevcut olmadığı takdirde söz konusu paralar için Belçika Milli Bankası tarafından ödeme günü uygulanan resmi kur esası üzerinden yapılacaktır. Belçika frangının altına oranla değeri değiştiği takdirde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın alacak bakiyesi, Belçika Milli Bankası tarafından değişme gününde ve aynı nispette denkleştirilecektir.³¹⁸

T.C. Merkez Bankası ve Belçika Milli Bankası ödeme anlaşmasının uygulanması için alınacak teknik tedbirleri kararlaştıracaklardı ve anlaşmanın

³¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

bitiminde Belçika Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın tasfiyesi için dört ay süreyle işlemeye devam edecektir. Bu süre sonunda hesap kapatılacak ve kalan alacak bakiye Belçika Milli Bankası tarafından T.C. Merkez Bankasının kararına göre altın veya kabul edilecek dövizler verilmesi suretiyle ödenecektir.³¹⁹

Altın satışlarının durumu, T.C. Merkez Bankası ve Belçika Milli Bankası arasında tespit edilecekti ve bu dövizlerin satışı Milletlerarası Para Fonu tarafından kabul edilmiş ve satış günü kabul gören resmi pariteler esası üzerinden yapılacaktır. Anlaşma taraftarları milletlerarası sözleşmelere katılmak için gerektiği zaman gerekli olabilecek düzenlemeleri yapmak adına anlaşmanın hükümlerini tekrar inceleyebileceklerdir.³²⁰

Belçika ile Türkiye arasında imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmalarına atfen bazı konuları kararlaştırmak amacıyla 2 Aralık 1948 tarihinde Türkiye'yi temsilen Cahit Zamangil ile Belçika yetkilisi Robert Van de Kerchove, ticaret anlaşmasına ek olarak üç kez mektuplaşmışlardır. 1 numaralı mektuba göre 30 Haziran 1949 tarihinde anlaşma sona erdiği zaman Belçika Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın alacak bakiyesi alacak hakkına sahip olduğu takdirde Belçika ve Lüksemburg hükümetleri bu bakiyeyi ödeme anlaşmasında belirtilen dört aylık mühlet dahilinde ticaret anlaşmasında belirtilen Türkiye'ye ihraç listesindeki mallardan vererek alacak bakiyesini ödeyecektir. Türk makamları ise bu konuda gereken ithal müsaadelerini verecektir. Dört aylık izin sonunda kalan alacak bakiyesi ise ödeme anlaşmasının 12. maddesine göre ödenecektir (12. madde: işbu anlaşmanın bitiminde 2. maddede işaret olunan hesap tasfiyesi için dört ay müddetle işlemekte devam edecektir. Bu müddetin sonunda hesap kapatılacak ve bu anda kalan matlup bakiyesi Belçika Milli Bankası tarafından T.C. Merkez Bankası emrine serbest altın veya işbu bankaca kabul edilecek dövizler verilmek suretiyle ödenecektir). Belçika hükümet yetkilisi tarafından Türk hükümet yetkilisine

³¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512

gönderilen mektupta iki taraf da bahsi geçen hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır.³²¹

2 numaralı mektup ile ticaret anlaşmasına ek Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliğine göndereceği mallar listesinde (1 sayılı liste) yer alan 3 bin ton Türk tütününün, Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliğine ithali konusunda yapılan görüşmelere atfen Türk hükümeti mutabakatını bildirmiştir. Türk yetkili makamları 2 sayılı listenin 44. maddesinde bu mektuba referansla kayıtlı Belçika veya Lüksemburg menşeli mal için Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliğine ithal edilen her parti Türk tütünün kıymetinin üçte birine tekabül edecek tutarlarda ithal müsaadesi vereceklerdir.³²²

3 numaralı mektup ile ticaret anlaşmasına atfen Türkiye hükümetinin Belçika mallarından kalay ve azotlu gübre talebini yetkili milletlerarası kurula sunduğu takdirde bu konuda Belçika hükümeti yardımcı olacağını bildirirken, Türk yetkili Cahit Zamangil Türk hükümetinin konu hakkında mutabık kaldığını bildirmiştir.³²³

Ticaret anlaşmasına ek olarak mektuplaşmak suretiyle kararlaştırılan bazı konulardan sonra ödeme anlaşmasına ek olarak da yine Türkiye hükümet yetkilisi ve Belçika hükümet yetkilisi görüşme sağlamışlardır. 4 numaralı mektup ile ödeme anlaşmasına atfen altın resmi fiyatının Belçika tarafından Milletlerarası Para Fonuna bildirildiği ve kurul tarafından kabul edildiğini halen 1 kilogram saf altın karşılığının 49.318,0822 Belçika frangı olduğunu bildirerek, Belçika frangının ABD dolarına nazaran Milletlerarası Para Fonu tarafından kabul edilen resmi paritesi ise 43,8275 Belçika frangı = 1 ABD dolarıdır.³²⁴

2 Aralık 1948 tarihli Türkiye-Belçika-Lüksemburg ödeme anlaşmasına ek, anlaşma gereğince Belçika Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın bakiyesi hiçbir zaman borçlu gözükmeyeceğini ve 16 Ekim 1948 tarihinde Paris'te Avrupa Devletleri arasında imzalanan "Ödeme ve Takas Anlaşması" (Paris Anlaşması) çerçevesinde Türkiye hükümetine tanınmış olan Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği üzerinde tiraj haklarının kullanılmasının anlaşma yoluyla

³²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

düzenlenmesi gerektiği göz önünde bulundurularak ticaret ve ödeme anlaşmasıyla aynı gün 2 Aralık 1948'de bir protokol imzalanmıştır.³²⁵ 6 maddeden oluşan protokol anlaşması ile şu kararlar alınmıştır;

1- Belçika Hükümeti, Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği üzerine Türkiye'ye tanınmış tiraj hakkı tutarından ayrılacak 20 milyon Belçika franklık bir provizyonun bu ülkenin emrine verilmesi için Paris Anlaşmasının 2. maddesinde belirtilen ajana gereken talimatı verecektir ve söz konusu provizyon, imzalanan ödeme anlaşması gereğince açılan hesabın matlubuna geçirilecektir.

2- Belçika üzerinde Türkiye'nin lehine gelecek aylarda kullanılacak tiraj hakkı bölümleri, takas ajanı tarafından Paris Anlaşmasının ikinci faslı hükümleri ve kendisine verilen talimat gereğince belirtilen hesabın hareketine yansıyan aylık açık icaplarına göre hesaplanacaktır. Ajan, hesap bakiyesini 20 milyon Belçika frangına döndürmek üzere gerekecek Belçika frangı tutarlarını Türkiye lehine kullanacaktır.

3- Türkiye, Şubat 1949 ayının sonunda Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği üzerine tiraj hakkının yarısını kullanmamış bulunursa Belçika hükümeti ajana, bahsi geçen provizyonu tiraj hakkından ayırarak 1 Mart 1949 tarihinde veya daha sonraki bir tarihte 40 milyon Belçika frangının miktarını arttırması için gereken talimatı verecektir. Bu tarih ve seviye ise T.C. Merkez Bankasının talebine göre tespit edilecektir.

4- Paris Anlaşmasının 5a maddesinin uygulamasına göre Türkiye, ajana bahsi geçen hesabın bu protokolün 1 ve 3. maddelerinde belirtilen provizyonu temsil eden alacak bakiyesi kısmının takasın dışında tutulması için talimat verecektir.

5- Türkiye'nin emrine verilen tiraj hakkı tutarları için Belçika'nın faiz ödemeye mecbur kalmasını önlemek üzere imzalanan ödeme anlaşmasının 7. maddesinde belirtilen hazine bonosuna tahvil keyfiyeti, T.C. Merkez Bankasının Belçika Milli Bankası nezdindeki hesabının 20 milyon Belçika frangını veya protokolün 3. maddesini uygulatan herhangi diğer bir miktarı, ödeme anlaşmasının 7. maddesinde belirtilen 10 milyonluk pay da eklenerek alacak bakiyesi için uygulanacaktır.

³²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

6- Paris Anlaşmasının iki ülke arasında tespit edilen tiraj haklarına ilişkin hükümlerinin Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği arasında uygulanmasına yönelik hazırlanan protokol anlaşması ile öngörülen şartlara tabidir. Gerekli takdirde iki ülke de Türkiye'ye tanınan tiraj hakkının Paris Anlaşmasına göre kullanılmasına engel olacak hususları önlemek için protokolde gerekli değişiklikleri yapabileceklerdir.³²⁶

Belçika ile Türkiye piyasasının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak liste usulüne dayanan ve ihraç ve ithal ürünlerine ticareti sağlayan; ödemeleri ise Belçika'da Belçika frangı, Türkiye'de Türk lirası ile yapılmasını kararlaştıran ticaret anlaşması,³²⁷ 2 Aralık 1948 tarihinde Roma'da, Belçika hükümeti adına Robert Van de Kerchove, Türk hükümeti adına ise Cahit Zamangil tarafından Fransızca iki nüsha olarak imzalanmıştır. Ticaret, ödeme, protokol ve ek mektuplardan oluşan anlaşma, 15 Aralık 1948 tarihinde yürürlüğe girerek 30 Haziran 1949 tarihinde sona erecektir. Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği arasında imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmasının onanması için TBMM'de milletvekillerinin oylamasına sunulan kanun, 465 üye arasından 247 üyenin oyu ile kabul edilmiştir.³²⁸

3.3.1. 2 Aralık 1948 Tarihli Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması.

Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği arasında 2 Aralık 1948 tarihinde imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmasının yürürlük süresinin uzatılması hususunda Belçika yetkilisi Bay Emile Lotz ve Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 31 Mayıs 1949 tarihinde mektuplaşmak suretiyle anlaşmaya varmışlardır.³²⁹ Anlaşmanın işleyişi adına yeni düzenlemeler yapmak için 31 Temmuz 1949 tarihine kadar 1 ay süreyle uzatılan anlaşmanın, Ankara'daki Belçika elçiliğiyle mektup teatisi için Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi Büyükelçi Fuat Carım'a yetki verilmiştir.³³⁰ Ayrıca Türkiye ile Belçika arasında yapılan anlaşmalarda bir değişiklik yapılmıyacağı kadar Belçika hükümeti ile görüşmeleri sağlamak ve yürürlükte olan

³²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³²⁷ *Ulus* "Türk-Belçika Ticaret Anlaşması", (4 Aralık 1948), 2.

³²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 467-468, 509-512.

³²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, 468, 513-516.

³³⁰ BCA, 30-18-1-2/119-46-4, Tarih: 31.05.1949.

anlaşmaların sürelerinin uzatılması hususunda Türkiye, Dışışleri Bakanlığı Umumi Katibi Büyükelçi Faik Zihni Akdur’a yetki vermiştir.³³¹

2 Aralık 1948 tarihli ticaret ve ödeme anlaşmasının yürürlük süresinin, Belçika’nın Türkiye’ye tanıyacağı tiraj hakkının göz önüne alarak uzatılmasını isteyen Belçika hükümeti, Stephane Halot aracılığıyla isteklerini 31 Temmuz 1949 tarihinde Türkiye Dışışleri Bakanlığına bildirmiştir. Söz konusu anlaşmalarda gereken düzenlemeleri yapmak ve yeni bir anlaşmaya varıncaya değin anlaşma süresinin uzatılması konusunda iki ülke de mutabık kalmışlardır. Anlaşmanın onanmasına dair hazırlanan kanun TBMM’de vekillerin oylamasına sunulmuş, 203 üyenin oylamaya katılmamasına karşın 256 üyenin onayı ile kabul edilmiştir.³³²

Bir diğer uzatma anlaşması 2 Aralık 1948 ödeme anlaşmasının 25 Şubat 1950 protokol anlaşmasındaki değişiklikler ile birlikte süresinin 1 Temmuz 1950 tarihinden geçerli olmak üzere 1 yıl süreyle uzatılması hususundadır. Teklifte bulunan Belçika hükümeti bu teklifi 29 Haziran 1950 tarihinde Elçi Bay Stephane Halot aracılığıyla Türkiye Dışışleri Bakanı Fuad Köprülü’ye mektup ile bildirmiştir. Türkiye ile Belçika arasındaki ticaretin kesintiye uğramaması adına teklif edilen uzatma anlaşması 24 Ocak 1951 tarihinde Türkiye tarafından da kabul edilerek, TBMM’de üyelerin oylamasına sunulularak 254 üyenin kabul oyu ile onanmıştır.³³³

3.3.2. 2 Aralık 1948 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasına Getirilen Madde Değişikliği

2 Aralık 1948 ödeme anlaşmasının 9. maddesinin değiştirilmesi için Ankara’daki Belçika Elçiliği ile Türkiye arasında mektuplaşmak suretiyle anlaşmaya varılmıştır. 28 Eylül 1950 tarihinde Belçika Elçisi Stephane Halot ile Türkiye Dışışleri Bakanı Fuad Köprülü arasında yapılan mektup anlaşması ile Türk hükümeti, ödeme anlaşmasının 9. maddesinin şu madde ile değişmesini teklif etmiştir: “Belçika frangından başka bir para ile yazılan borçlar için Belçika frangına geçiş, Milletlerarası Para Fonu tarafından kabul edilen resmi parite esası veya böyle bir parite mevcut olmadığı takdirde tevdiatın ödendiği ülkenin merkez bankası

³³¹ BCA, 30-18-1-2/120-60-13, Tarih: 09.08.1949.

³³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, 34-37.

³³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:4, (Ankara: TBMM Basımevi, 1951), 344-349, 351-354.

tarafından tevdiat gününde uygulanan kur esası üzerinden ödenecektir”³³⁴ (9. madde: Belçika Frangından başka bir para ile muharrer borçlar için Belçika Frangına tahvil, Milletlerarası Para Fonu tarafından kabul olunan resmî parite esası, veya böyle bir parite mevcut olmadığı takdirde, bahis konusu paralar için Belçika Millî Bankası tarafından tevdiat günü uygulanan vasati resmî kurs esası üzerinden ifa olunacaktır.) Belçika hükümeti tarafından gönderilen cevabi mektupla iki ülke hükümeti madde değişikliği konusunda mutabakata varmıştır. Madde değişikliği için TBMM’ye getirilen kanun metni milletvekilleri tarafından oylanarak 487 üye arasından 261 üyenin onayı ile kabul edilmiştir.³³⁵

3.3.3. 2 Aralık 1948 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasına Ek 25 Şubat 1950 Protokol Anlaşması

Türkiye hükümeti ile Belçika hükümeti 2 Aralık 1948 de imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmalarını 30 Haziran 1950 tarihine kadar sürdürmek amacıyla 25 Şubat 1950’de anlaşmaya ek protokol imzalamışlardır. 2 Aralık anlaşması belirlenen hususlara göre değiştirilerek 30 Haziran 1950 tarihinde sona erecek şekilde bir yıllık olarak uzatılmıştır;

- 2 Aralık 1948 ticaret anlaşmasına ekli Belçika-Lüksemburg’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne ihraç edilecek malların yer aldığı liste (liste 2), kapsadığı malların kontenjanları kıymeti bakımından yeniden düzenlenmiştir. Değişikliğe tabi olan listedeki mallar hariç, yürürlük süresi biten ticaret anlaşmasına ekli B (liste 2) listesinin içeriğinin değişmeyeceği kararlaştırılmıştır. Türkiye’ye ithal lisansları verilirken bu husus göz önüne alınacaktır.
- 2 Aralık 1948 ticaret anlaşmasına ekli ödeme anlaşmasının 2. maddesinde belirtilen hesabın (Belçika Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesap) alacak bakiyesinin tasfiyesine dair mektup da aynı süreyle yenilenmiştir.
- Ticaret anlaşmasına ekli tütüne ait özel rejime dair mektup aynı süre ile yenilenmiştir.

³³⁴ BCA, 30-18-1-2/123-78-11, Tarih: 10.10.1950

³³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:4, 345-350, 363-366.

- 2 Aralık 1948 tarihli ödeme anlaşması 30 Haziran 1950 tarihinde sona erecek şekilde bir yıllık süreyle uzatılmıştır.
- 2 Aralık 1948 ödeme anlaşmasına ekli 1 numaralı mektubun yerine 25 Şubat 1950 tarihinde imzalanan protokol anlaşmasına ilişik mektup eklenmiştir.
- 2 Aralık 1948 ödeme anlaşmasına ekli protokolün yerine ise 25 Şubat 1950 tarihinde hazırlanan protokol eklenmiştir.³³⁶

2 Aralık 1948 ödeme anlaşmasına ek 1 numaralı mektubun yerine düzenlenen 25 Şubat 1950 tarihli ödeme anlaşmasına ek mektup ile Dışişleri Bakanlığı Genel Kâtibi, Türk Heyeti Başkanı Faik Zihni Akdur ile Belçika Elçisi ve Belçika Heyeti Başkanı Stephane Halot; altının resmi fiyatını, Belçika tarafından Milletlerarası Para Fonuna bildirildiği ve kurul tarafından kabul edildiğini, halen 1 kilogram saf altın karşılığının 56.263,7994 Belçika frangı olduğunu bildirerek, Belçika frangının ABD dolarına nazaran Milletlerarası Para Fonu tarafından kabul edilen resmi paritesi ise halen 50 Belçika frangı = 1 ABD dolarıdır.³³⁷

2 Aralık 1948 ödeme anlaşmasına eklenen protokolün yerine Belçika hükümeti ve Türk hükümeti 25 Şubat 1950 tarihinde 5 maddeden oluşan bir protokol hazırlamışlardır. Bu protokol ile şu konular kararlaştırılmıştır:

1- Belçika Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan özel hesap bir borç bakiyesi gösteremeyeceğine ve sonucunda Avrupa ülkeleri arasında ödeme ve takas anlaşmasında 1949-1950 dönemi için tespit edilen usullere uygun olarak Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği üzerindeki tiraj hakkının kullanımında Türkiye'nin bazı sorunlarla karşılaşabileceği ihtimalinden T.C. Merkez Bankası, Belçika Milli Bankasından Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği üzerindeki tiraj haklarından hesaplanmak üzere Belçika frangı ile kendisine avanslar verilmesini talep edebilecektir. Avansların toplamı Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg Ekonomi Birliği üzerindeki iki taraflı tiraj hakkının mevcut bakiyesini aşmayacaktır. "Milletlerarası Ödemeler Bankası" tarafından ödenen aylık takas işlemleri ve tiraj hakkı tahsis işlemleri yapıldıkça, Belçika Milli Bankası son olarak ödenen takas

³³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.9, Cilt:2, (Ankara: TBMM Basımevi, 1951), 149-150, 159-162

³³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.9, Cilt:2, 149-150, 159-162

işlemleri ve tiraj hakkı tahsis işlemlerinden beri T.C. Merkez Bankasına verilen avansların toplamını adı geçen kuruluşa ödenecek tiraj hakkı tutarından bağımsız olarak düşüreceklerdir.

2- Belçika Milli Bankası, takas işlemleri ve tiraj hakları tahsis işlemlerini yerine getirip T.C. Merkez Bankasının hesabının ay sonu bakiyesini Milletlerarası Ödemeler Bankasına bildirirken, verilen avans tutarlarının Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliğine karşı aylık açığını indirme yolunda etki etmemesi için T.C. Merkez Bankasına verilen ve henüz iadeten ödenmemiş bulunan avansların durumunu belirtecektir.

3- Belçika frangının altına oranla satış değerinde bir değişme olduğu takdirde, Belçika Milli Bankası tarafından T.C. Merkez Bankasına verilen ve henüz Merkez Bankası tarafından iadeten ödenmemiş avansların toplamı, sonraki takas işlemleri ödemesinde T.C. Merkez Bankasına ödenecek tiraj hakları tutarından Belçika Milli Bankasınca fiyatı kendiliğinden düşürülmeden önce bu değişme ile orantılı olarak ayarlanacaktır.

4- Anlaşmalı taraflar gerektiğinde bu protokolde Türkiye'nin çok taraflı tiraj haklarını Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği üzerinde kullanmasına engel oluşturacak herhangi bir konuyu engelleyecek şekilde eklemeler ve düzenlemeler yapabileceklerdir.

5- Vaktinden önce Türkiye'nin emrine verilen tiraj hakları üzerine Belçika'nın faiz ödemesine engel olmak üzere bugünkü tarihte süresi uzatılan ödeme anlaşmasının 7. maddesinde öne sürülen hazine bonolarına tahvil işlemleri, ancak T.C. Merkez Bankasının Belçika Milli Bankası gözetimindeki hesabının alacak bakiyesinin anlaşmanın 7. maddesinde öne sürülen 10 milyon franklık hadde Belçika Milli Bankasınca T.C. Merkez Bankasına verilen ve henüz bu kurum tarafından iadeten ödenmemiş avanslar tutarının eklenmesinden sonra kalacak kısmı için uygulanacaktır.³³⁸

2 Aralık 1948 tarihinde imzalanan ticaret ve ödeme anlaşması iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine paralel olarak zaman içerisinde gelişime ve

³³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.9, Cilt:2, 149-150, 159-162

değişime uğramıştır. 25 Şubat 1950 protokol anlaşması da bu yönde yapılan bir anlaşma özelliği göstermektedir. Protokol ile 1948 yılında imzalanan ödeme anlaşmasına ek mektupta yer alan bazı hükümler değiştirilmiş ayrıca yine ödeme anlaşmasına ek olarak imzalanan 6 maddelik protokol de içerik bakımından değiştirilerek 5 maddelik yeni bir protokol halini almıştır. Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği ile yapılan bu protokol anlaşması TBMM’de görüşülmüş ve anlaşma milletvekillerinin oylamasına sunulmuştur. Bunun sonucunda 487 üye arasından 248 üyenin onayı ile anlaşma onanmıştır.³³⁹

3.3.4. 2 Aralık 1948 Tarihli Anlaşmaya 1950 Sonrası Düzenlemeler

2 Aralık ödeme anlaşmasının 9. maddesinin değiştirilmesinin ardından 13. maddenin değiştirilmesi için Türkiye, Fatin Rüştü Zorluya imza yetkisi verirken³⁴⁰ Belçika hükümeti, Elçi Stephane Halot’u yetkilendirmiştir. Belçika Türkiye’ye, 13. maddenin 2. fıkrasının şu madde metni ile değiştirilmesini teklif etmiştir. “6 ve 12. maddelerde öngörülen döviz ödemeleri T.C. Merkez Bankası ile Belçika Milli Bankası arasında kararlaştırılacak rayiçler üzerinden yapılacaktır”. Türk hükümeti ise madde değişikliği konusundaki mutabakatını Belçika hükümetine bildirmiştir.³⁴¹

³³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.9, Cilt:2, 149-150, 159-162.

³⁴⁰ BCA, 30-18-1-2/123-70-11, Tarih: 13.09.1950.

³⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:8, 387, 435-438.

Türkiye ile Belçika-Lüksemburg arasında yapılan ticaret anlaşmaları incelendiğinde ihracat kalemini oluşturan maddeler üç grup altında toplanmıştır. Bunlardan ilki gıda ihracatıdır.

Tablo 17: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Gıda Ürünleri İhracatı

Ürün	1945 ³⁴²		1946 ³⁴³		1947 ³⁴⁴		1948 ³⁴⁵		1949 ³⁴⁶		1950 ³⁴⁷	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Deniz mahsulleri			15.000	8.984								
Hububat, baklagiller ve hububat unları			3.210.459	946.858	36.397.970	10.233.820	1.055.943	390.276	2.249.955	544.049	3.585.306	576.100
Yağlı-yağsız tohumlar					187.010	212.795	267.929	265.384	821.217	360.913	179.000	137.873
Meyveler (yaş-kuru)			4.337.062	3.663.685	6.297.314	5.233.041	183.492	154.897	1.387.003	1.339.128	1.692.721	500.422
Kuruyemişler	78.907	153.074	2.606.887	4.121.661	3.904.415	7.388.321	434.782	467.433			93.765	145.526
Mamul şeker (şekerleme- lokum, helva)					35.681	50.839					11.020	9.729
Baharatlar, bitkiler (defne yaprağı, meyan kökü-balı)			380.053	143.128	541.860	249.826			5.000	366	94.502	47.670
Bitkisel yağlar									120	210		
Diğer yiyecek ve içecek maddeleri									1.252.280	314.986		

³⁴² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 96.

³⁴³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 70, 78-81, 87, 88, 91, 123, 533.

³⁴⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 61-66, 69-71, 75-78, 80, 86, 90, 91, 98, 108, 448.

³⁴⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 416-419, 421, 422, 424, 425, 428, 430, 440, 441.

³⁴⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 2, 3, 6, 7, 11.

³⁴⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 189, 190, 192-194, 198-202, 204.

Gıda ürünleri yıl bazlı olarak en fazla ihraç ediliş sırasına göre beş yıl süre ile hububat, baklagiller ve hububat unları, meyveler, kuruyemişler bunlar aynı zamanda miktar olarak en çok ihraç edilen ürünler olmuştur. Dört yılda tohumlar, baharat ve bitkiler. İki yıl da mamul şeker ürünleri ve farklı yıllarda bir yıl süreyle deniz mahsulleri, bitkisel yağlar ve diğer yiyecek içecek maddeleri ihraç edilmiştir.

Miktar olarak en çok ihraç edilen ürünlerden ilki, hububat ve baklagillerdir. 1946-1950 yılları arasında 46.499.633 kilogram ihraç edilen bu ürün çatısı mısır-darı, arpa, fiğ, kavlıca, burçak, kuşyemi ve diğer hububatları; nohut, fasulye, bezelye, mercimek bakla ve hububat unları gibi ürünleri barındırmaktadır. Hububatlar arasında en çok ihraç edilen 12.700.000 kilogram ile arpa olurken, baklagiller arasında 3.925.698 kilogram ile nohut olmuştur. Tablo içerisinde en yüksek ihracat rakamına sahip yıl ise 36.397.970 kilogram ile 1947 olmuştur.

1946-1950 yılları arasında 13.897.592 kilogram ile ikinci en çok ihraç edilen ürün meyveler olmuştur. Bu meyveler, kuru üzüm (çekirdekli-çekirdeksiz), incir (taze-kuru) natürel ve hurda kuru incir, erik (kuru) gibi ürünleri kapsamaktadır. Kuru üzümler 7.925.568 kilogram ile 4.563.977 kilogram ihraç edilen kuru incire göre daha fazla tercih ve ihraç edilmiştir. Taze incir 1946 yılında 5.000 kilogram, kuru erik ise 1950 yılında 5.000 kilogram ihraç edilmiştir. Ayrıca kuru meyveler de taze meyveye göre daha fazla ihraç rakamına sahiptir. Ürünlerin 1949 verileri de olmasına rağmen bu yıla ait rakamlar üzerinden hangi ürünün ne miktarda ihracatı sağlandığı, 1949 yılının her ürünü ayrıca almak yerine meyvelerin toplam miktarını vermesinden ötürü tespit edilememektedir. Tablo içerisinde yıllar arasında en çok meyve ihracatı ise 6.297.314 kilogram ile 1947 yılında yapılmıştır.

İzmir, Manisa ve çevrelerinde yaygın olarak üretimi sağlanan üzüm, Türkiye'yi dünyada üzüm üretiminde ilk sıralara taşırken ülke içinde bölge istihdamına katkı sağlayıp, önemli miktarlarda gelir sağlamıştır. Şaraptan pekmeze, pestilden doğal şekere kadar pek çok kullanım alanına sahip olan bağcılık ürünü üzüme de diğer pek çok tarımsal ürüne verilen değer verilmiş ve 2-6 Ekim 1947 yılında Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da üçüncü milletlerarası üzüm, üzüm suyu ve şarap kongresi yapılmıştır. Ülke içinde üzüme verilen değer yanında uluslararası arenada da yapılan kongreler ile pek çok ülkelere tanıtılan Türk

üzümünün bu dönemde üretimi 96 ila 100 ton arasında olmuştur. 1948 yılına gelindiğinde ise ekilen hektar artışı ile bu rakam 1,5 milyon tona ulaşmıştır.³⁴⁸ Ticari değere sahip olan kuru üzüm Türkiye'nin ihracatında önemli rol oynamıştır. İncelenen 1945-1950 yılları arasında Çekoslovakya, Yunanistan ve Finlandiya arasında en çok üzüm ihracatı ise Belçika'ya yapılmış ve bu rakam 1945-1950 yılları arasında dört yılda 7.925.568. kilogram olarak tespit edilmiştir.

Belçika'ya miktar olarak en çok ihracatı sağlanan bir diğer ürün ise kuruyemişlerdir. 1945-1948 ve 1950 yılları arasında toplam 7.118.756 kilogram ihraç edilen kabuklu ve kabuksuz halde kuruyemişler içerik olarak yer fıstığı, fındık badem, ceviz gibi ürünlerdir. Bu ürünler arasında en çok ihraç edilen ise 6.832.366 kilogram ile fındıktır. 3.904.415 kilogram ile 1947 yılı en çok kuruyemiş ihracatının yapıldığı yıl olmuştur.

³⁴⁸ Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Üzüm Yetiştiriciliği ve Üzüm Politikaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19/39 (Güz 2019): 732.

Tablo 18: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Tekstil Ürünleri İhracatı

Ürün	1945		1946 ³⁴⁹		1947 ³⁵⁰		1948 ³⁵¹		1949 ³⁵²		1950 ³⁵³	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yün ve hayvan kılları							150	441			21.742	79.158
Pamuk (ham),									105.381	181.934	874.561	1.688.221
Pamuk döküntüleri (taranmış, boyalı, kasarlı)											105.670	38.572
Keten, kendir, jüt									1.000	1.688		
Tavşan postu (kürk imalinde kullanılan)					115	1.680						
Anadolu halısı (yerli halı)			26.979	392.258	26.111	328.952	8.790	99.163			70	1.104

Tekstil ürünleri ihracatında ise Türkiye, ürünleri ham ve mamul olarak ihraç etmiştir. Bu ürünlerden yıllara göre ihracat istikrarına sahip olanı öncelikle 1946-1948 ve 1950 yılları ile dört yıl ihraç edilen Anadolu halısı olmuştur. Pamuk, yün ve hayvan kılları ise iki yıl, tavşan postu, keten-kendir ve pamuk döküntüleri ise sadece bir yıl süreyle ihraç edilmiştir. Miktar olarak en çok ihraç edilen ise 979.942 kilogram ile pamuk olmuştur. Bunu 105.670 kilogram ile kasarlı, boyalı taranmış pamuk döküntüleri ve 61.950 adet ile Anadolu halısı takip etmiştir. Tablo içerisinde en yüksek rakam ise 1950 de 874.561 kilogram ile pamuğa aittir.

³⁴⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 560.

³⁵⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 36, 468.

³⁵¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 412, 413, 479.

³⁵² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 8.

³⁵³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 187, 188, 209, 215.

Tablo 19: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Sanayi Ürünleri İhracatı

Ürün	1945 ³⁵⁴		1946 ³⁵⁵		1947 ³⁵⁶		1948 ³⁵⁷		1949 ³⁵⁸		1950 ³⁵⁹	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Debagatta kullanılan bitkisel maddeler (palamut ve tırnağı)	100.000	17.371	213.000	108.083	548.165	176.614	283.000	127.943	76.000	40.818	155.777	44.112
Gübre (amonyum sülfat)											27.310	6.270
Deriler (kuzu, oğlak, koyun)			6.800	24.240	1.215	3.355	615	1.474			4.494	15.024
Hayvansal maddeler (sakatatlar, sünger, kemik)			2.000	30.000	166.333	132.593	681.970	135.799	89.280	40.625	31	1.589
Tekel ürünleri	204.739	518.121	1.185.681	2.990.727	1.051.374	2.307.261	1.177.947	1.992.431	1.735.423	4.575.557	2.064.770	3.388.727
Bitki küspesi, tortu ve posası, kepek					4.995.995	1.000.498	435.329	108.448				
Reçine ve zamlar	5.000	200.357	10.000	398.656	10.012	215.049	10.000	588.000			7.320	312.180
Parke ve kontrplak tahtaları			32.502	25.050								
Kağıt imali için kağıt ve mukavva hurdaları, ip, halat					11.932	3.921					50.000	43.200
Taşlar ve topraklar			1.164	17.649	2.026	37.253	1.996	22.762	5.265	50.387	252.721	103.210
Metalik madenler,					1.477.	1.079.	966.003	55.763	559.557	109.713	140	420

³⁵⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 128, 140, 144.

³⁵⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 10, 15, 24, 25, 100, 102, 103, 115, 126, 127, 130, 146, 250.

³⁵⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 13, 15, 17, 24, 66, 88, 101, 102, 105, 110-112, 114, 115, 143, 218, 223, 289, 309.

³⁵⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 402, 407, 438, 439, 446-448, 451, 452, 466, 467, 471.

³⁵⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 6, 7, 10, 13, 15, 17.

³⁵⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 185, 186, 202, 203, 204, 205, 209, 210.

alaşım ları ve mamulat lar					610	961						
Müzik aletleri, gramafon lar									36	1. 159		
Diğer her tür mamul mallar									22. 004	--		

Sanayi ürünleri ihracatında Türkiye ham ve mamul madde ihracatçısı konumundadır. Bu kapsamda 1945-1950 yılları arasında ihraç ediliş yıllarına göre sırasıyla şu ürünler ihraç edilmiştir; 1945-1950 yılları arasında debagatta kullanılan bitkisel maddeler, tekel ürünleri. Beş yıl süresince hayvansal maddeler, reçine ve zamklar, taşlar ve topraklar. Dört yıl süreyle deriler ve 1947-1950 yılları arasında metalik madenler ve alaşımlar. İki yıl süreyle küspe, tortu ve posaları ve kağıt imali için kağıt ve mukavva hurdaları. Farklı yıllar olmak üzere bir yıl süreyle gübre, parke ve kontrplak tahtaları, müzik aletleri ve her türlü mamul mallar.

Bu ürünler arasında miktar olarak en çok ihracat rakamına sahip ürünler ise şunlardır; ilk olarak 1945-1950 yılları arasında 7.419.934 kilogram ile içeriğinde tütün ve alkol çeşitlerini barındıran tekel ürünleridir. 1945-1950 yılları arasında yaprak, kırıntı ve sigara olarak 7.338.145 kilogram tütün ihraç edilmiştir. En çok tütün ihracatı ise 2.023.250 kilogram ile 1950 yılında yapılmıştır. Alkol ürünleri ise ispiroto, şarap, rakı (fıçıda), konyak (fıçıda), rom, viski, votka, cin (fıçıda-şışede), küraso, şartröz gibi türleri barındırıp 1946-1949 yılları arasında 81.789 kilogram ihraç edilmiştir. Tablo içerisinde en yüksek tekel ürünü ihracat rakamına sahip yıl ise 2.064.770 kilogram ile 1950'dir.

Bir diğer en çok ihracatı yapılan ürün grubu, 1947-1948 yılları arasında 5.431.324 kilogram ile bitki küspesi, tortu, posaları ve kepektir. Hayvan yemi olarak kullanıldığı bilinen küspeler 1947-1948 yıllarında 600 bin kilogram ihraç edilirken, kepek ise aynı yıllarda 4.831.324 kilogram ihraç edilmiştir.

Üçüncü en çok ihraç edilen ürünler ise metalik madenler ve alaşımlarıdır. Cevher, mamul ve yarı mamul olarak 1947-1950 yılları arasında 3.003.310 kilogram ihraç edilen bu ürünler; kurşun ve halitasından matbaacılık malzemeleri, asbest (amyant), bitüm, bakır (külçe), tutya (çinko) (cevher), antimon (cevher) gibi

madenlerdir. Bu ürünlerden en çok ihraç edileni ise demir dışı metaller grubundan ısı ve elektrik geçirgenliği az olduğundan alaşımlarda kullanılarak sertleştirici ve korozyonu önlemesi gibi bazı özellikleri sayesinde birçok sanayi alanında hammadde olarak kullanılan³⁶⁰ 1947-1949 yılları arasında 1.607.053 kilogram ile antimon-antimuan olmuştur. Bir diğeri ise 1947 yılında 995 bin kilogram ihraç edilen külçe bakırdır. Yıllar içerisinde en çok ihracat rakamı ise 1.477.610 kilogram ile 1947 yılına aittir.

³⁶⁰ Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, “Antimuan”, erişim: 06 Temmuz 2022, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/metalik-madenler/antimuan>.

Türkiye'nin Belçika ile ticaretinde ihracatının yanı sıra bir de geniş ürün yelpazesi ile yoğun bir ithalatı olmuştur. İthalat kaleminde ürünler tekstil, sanayi ve makine olmak üzere üç kategoriye ayrılmış ve incelenmiştir.

Tablo 20: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Tekstil Ürünleri İthalatı

Ürün	1945		1946 ³⁶¹		1947 ³⁶²		1948 ³⁶³		1949 ³⁶⁴		1950 ³⁶⁵	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler ve diğer hayvan kılırları					49.120	431.203	26.885	269.923	5.067	22.996	34.236	292.691
Yün ve kıldan iplikler					38.140	517.447	63.813	861.539	1.737	42.289	98.554	629.688
Yün mensucatlar ve mamullatları			2	11	6.881	149.796	857	81.318	78.932	1.1-7.497	86	1.845
İplik, ibrişim (suni ipekten)					4.129	48.686	16.918	178.057	64.166	537.756	88.092	210.048
Pamuk iplikler			13.382	100.818	185.868	1.299.977	55.778	536.103	33.479	398.866	114.125	1.397.090
Pamuk mensucatlar			9.112	87.078	69.910	787.723	23.479	295.287	11.524	105.338	44.047	379.817
Pamuklu mensucattan mamullatlar					1.269	19.262	1.352	9.924				
Ketenden, kendirden, jütten mensucatlar, ipler ve mamullatı			7.350	67.136	34.682	658.545	4.174	48.675	8.620	57.534	50.207	208.451
Diğer mensucatlar					1.522	16.812	796	4.728	100	1.000	721	13.858

Mamul olarak ithal edilen tekstil ürünleri, yıllara göre ithalat istikrarı bakımından şu ürünlerden oluşmaktadır; 1946-1950 yılları arasında yün mensucatlar ve mamullatları, pamuk iplikleri, pamuklu mensucatlar, ketenden, kendirden, jütten

³⁶¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 57, 193, 200, 201, 208-211, 227, 228, 237.

³⁶² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 41-46, 48, 49, 54, 163-165, 167-169, 172, 174-178, 181-183, 185, 186, 191-193, 199-201, 203, 206.

³⁶³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 24-27, 29, 30, 36, 37, 100, 101-103, 106, 109, 113-115, 124, 126, 132, 133,136-138.

³⁶⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 7, 18, 19, 20, 21.

³⁶⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 10, 11, 42-49, 52, 54, 55, 57-59.

mensucatlar, ipler ve mamulatı. 1947-1950 yılları arasında yünler ve diğer hayvan kılları, yün ve kıldan iplikler, ibrişim ipliği ve diğer mensucatlar. 1947 ve 1948 yıllarında ise pamuklu mensucattan mamulatlarıdır.

Bu ürünler içerisinde miktar olarak en çok ithal edilenler ise 1946-1950 yılları arasında glase ve merserize, kasarlı-kasarsız, tek telli formlarında farklı İngiliz numaralandırmaları ile 402.632 kilogram pamuk iplikleri olmuştur. Bir diğeri 1947-1950 yılları arasında boyalı-boyasız olarak hazır hale getirilmiş 202.244 kilogram ile yün ve kıldan ipliklerdir. En çok ithal rakamına sahip bir diğeri ürün ise 1947-1950 yılları arasında 173.305 kilogram suni ipekten ibrişim ipliği olmuştur. Tablo içerisindeki ürünlerin tamamının toplam miktarı ise 1.249.112 kilogramdır.

Tablo 21: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Sanayi Ürünleri İthalatı

Ürün	1945 ³⁶⁶		1946 ³⁶⁷		1947 ³⁶⁸		1948 ³⁶⁹		1949 ³⁷⁰		1950 ³⁷¹	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Bitkisel, sınai yağlar ve yağ asitler					20. 163	42. 714			- 000	19. 262	101. 025	24. 136
Sakatat ve hayvani yapıştırıcılar (tutkal, jelatin)					5. 275	34. 111	3. 736	93. 940			6. 215	14. 360
Gübreler											16. 268. 911	3. 211. 956
Deri ve deri, kösele mamulâtı	1	9			4. 857	61. 648	782	10. 993	275	6. 156	106. 233	329. 176
Çiçek fidanları ve aşıları					104	620	715	1. 772			870	285
Reçine ve zamlar							52	86				
Selüloit ve plastik mamulatlar			500	4. 204	34. 508	203. 496	5. 751	33. 789	13. 387	45. 723	16. 828	37. 407
Ağaç, ağaç kabukları ve mamulâtı					29. 232	47. 136	2. 508	3. 229	36- 030	-	3. 033. 529	759. 272

³⁶⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 41, 448, 449.

³⁶⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 136, 157, 172, 174, 177, 182, 186, 193, 271, 272, 275, 284, 289, 292, 294, 297, 299, 307, 310, 311, 315-319, 322, 331, 347, 351, 377, 387, 388, 447, 483, 492, 501.

³⁶⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 8, 19, 30, 34, 104, 107, 118-121, 136, 138, 139, 144, 149, 151-153, 157, 158, 160, 161, 209, 212-217, 219, 220, 224, 225, 227, 228, 230, 232-236, 238, 239, 242-246, 249-254, 256-260, 262-270, 272, 273, 275-280, 284-290, 294-296, 298, 302, 305-310, 315-317, 321, 322, 325, 328, 334, 336-339, 351, 353-355, 384-386, 389-392, 396, 399-402, 404, 497, 409, 412, 413, 416, 424, 425, 430, 432, 433, 435, 441, 443, 444, 462, 463.

³⁶⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 8-10, 18, 20, 50, 53, 59, 60, 66, 68, 70, 72, 73, 8-83, 85, 87, 88, 90, 92, 93, 141, 143, 146, 147, 149, 150, 154, 157, 159, 161, 162, 165-167, 169, 170, 173, 175-177, 180-201, 203-211, 214-219, 221, 225-231, 233, 235-240, 244, 249-252, 257, 263, 265, 269, 314, 316-319, 321-325, 328, 331-334, 349, 353, 361, 363, 369, 371, 389, 390.

³⁷⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 5, 14-17, 21-25, 27-29, 30, 33, 35.

³⁷¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 3-8, 21, 25, 26, 28-31, 33, 37-41, 60-69, 72-88, 90-108, 110, 111, 113, 114, 116-120, 145-156, 158, 160, 162-164, 166, 169-171, 177-179.

Mantar ve mamulatı			46	93			12	20			8.994	13.059
Fırça ve süpürge					1.393	19.451	1.731	19.191			987	6.646
Kağıt ve kağıttan ürünler			62.330	290.027	180.354	534.240	41.147	103.421	13.925	40.022	9.963	14.036
Kauçuk ve mamulleri					63.344	324.497	8.949	44.027	14.463	67.514	69.592	249.617
Çimento, endüstri hammaddeleri ve yapı malzemeleri					154.868	41.868	52.422	17.394	-2.505	6.075	1.284.517	130.104
Çini ve porselen eşya					13.957	20.515	30.432	37.279	3	295	189	1.324
Cam ve camdan eşyalar			1.734.362	629.236	4.760.491	2.296.279	1.165.210	627.950	16.014	6.809	495.343	183.337
Züccaciye eşyası			3.843	17.457	20.079	77.294	14.728	61.451			4.589	12.569
Demiryolu malzemesi					3.640	5.460	181.675	79.900	168.308	101.538	1.664.084	522.317
Ziraat aletleri ve diğer el aletleri			9.985	17.048	213.602	252.595	61.013	109.746	100	140	8.392	14.085
Metalik madenler, alışımları ve mamulleri			2.099.280	795.712	16.400.996	7.927.124	16.683.393	9.226.174	8.540.925	4.469.868	28.236.413	9.756.298
Saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler, basküller					8.934	118.118	1.018	22.627	15.283	133.213	43.131	388.789
Müzik aletleri, gramafonlar (düdük)					418	5.018			160	5.147	3	3.497
Film, sinematograf boş-dolu			10.665	126.004	4.609	85.145	640	9.001	-	-	8.722	187.167
Ateşli silahlar ve mühimmatı	7.940	45.387	574	86.590	226.145	433.207	66	7.-12			55.179	209.950
Cerrahide ve dişçilikte kullanılan masa, sandalye							195	1.807				
Kimyevi ilaçlar, boyalar vernikler, cilalar, makine yağları ve katran			23.914	25.846	1.267.309	1.358.862	402.769	627.823	45.842	92.331	338.037	266.343
Kimyasal maddeler			654.825	17.567	936.137	593.240	295.308	166.787	22.718	86.942	168.220	129.958
Kimyevi ham maddeler ve yarı mamuller									5.492.489	1.464.490		
Serum, aşılarda ve hazır ilaç					6.856	118.771	1.290	13.691			23.520	609.154
Çocuk oyuncakları (kauçuk, deri, bebek)											283	8.866
Diğer ham maddeler ve yarı mamuller									17.329	5.350		

Diğer her tür mamul mallar									560. 547	3. 008. 407		
-------------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	-------------	-------------------	--	--

Belçika ile yapılan ithalatta ürün çeşitliliği bakımından en fazla ürün barındıran alan sanayi olmuştur. Çeşitli sanayi maddelerini içeren bu kategoride ürünler büyük oranda mamul olarak ithal edilmiştir. Yıllara göre ithalat istikrarına sahip ürünler ise şu şekildedir; beş yıl süresince deri ve deri kösele mamulâtı, selüloit ve plastik maddeler, kâğıt ve kâğıttan ürünler, cam ve camdan eşyalar, ziraat aletleri ve diğer el aletleri, metalik madenler ve alaşımları, ateşli silahlar ve mühimmat, kimyevi ilaçlar, boyalar vernikler, cilalar, kimyasal maddeler. 1945-1950 yılları arasında dört yılda ithal edilen ağaç ve ağaç mamulâtı, kauçuk mamulâtı, çimento, endüstri hammaddeleri ve yapı malzemeleri, çini ve porselen eşya, demiryolu malzemesi, saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler, film, sinematograf (boş-dolu). Üç yıl süreyle bitkisel, sınai yağlar ve yağ asitler, sakatat ve hayvansal yapıştırıcılar (tutkal, jelatin), çiçek fidanları ve aşıları, mantar mamulâtı, fırça ve süpürge, müzik aletleri, serum, aşılar ve hazır ilaç. Farklı yıllarda bir yıl süreyle ise gübreler, reçine ve zamlar, kimyevi hammaddeler ve yarı mamuller, çocuk oyuncakları, diğer hammaddeler ve yarı mamuller ve diğer her tür mamul mallar.

Tabloda yer alan ürünler içerisinde miktar olarak diğerlerine göre fark yaratarak ön plana çıkan en çok ithalat rakamına sahip ürünler ise ilk olarak metalik madenler ve alaşımlarıdır. 1946-1950 yılları arasında 71.961.007 kilogram ithal edilen bu ürün çatısı altında birçok metal, alaşımları ve bunlardan mamul ürünler bulunmaktadır. Bu ürünler; demir, çelik, bakır, pirinç, alüminyum, kurşun, çinko, kalay, nikel, antimon, altın maddelerinin dört köşe, yuvarlak, kare, lama, çubuk, cevherleri, külçeleri ve diğer farklı formları ile ithal edilmişlerdir. Bu maddelerden mamul ürünler ise çilingir, bıçakçı, hırdavatçı ve doğramacı eşyaları, çeşitli şekillerde teller, saclar, levhalar. Farklı kullanım alanları için halatlar ve zincirler, raptiye ve kapakları, elektrik telleri için boru, nakliye aracı tekerlekleri, çemberi ve aksamı, çeşitli el aletleri, sobalar, radyatörler, demir fiçılar, gaz tenekeleri. Bakırdan boru, teller ve mutfak ile süs eşyaları. Altın külçeler başta olmak üzere birçok benzeri ürün ithal edilmiştir.

Miktarca en çok ithal edilen bir diğer ürün 1950 yılında 16.268.911 kilogram ile gübrelerdir. Bunların 16.168.911 kilogramı nitrojenli gübreler (amon sülfat), 100 bin kilogramı ise diğer nitrojenli gübrelerdir. Üçüncü en çok ithal edilen ürün ise 1946-1950 yılları arasında 8.171.420 kilogram ile içeriğinde cam damacana (sade), şişe, kavanoz, fotoğraf camı, lamba şişesi, camdan lamba karpuzu ve abajurları (sade), elektrik ampulleri, pencere camı, ayna, camdan fen aletlerinden (laboratuvarlara özel) oluşan cam ve camdan eşyalar olmuştur. Tabloda yer alan ürünlerin tamamında yıllar içerisinde en fazla ithal rakamına sahip ürün ise 1950 yılında 28.236.413 kilogram ile yine metalik madenler ve alaşımlarıdır.

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Belçika'dan ithal edilen Revolver (otomatik), av tüfekleri ve parçaları (ağızdan dolma), av tüfeği (kırma), nişan tüfekleri, fişekler (tabanca için), fişek kovani, av mühimmatı parçaları (saçma), barut, dinamit, Lağım fitilleri, fişek ve tabanca kapsülü türlerini barındıran ateşli silahlar ve mühimmat grubu beş yıl süreyle toplamda 289.904 kilogram ithal edilmiştir. Türkiye'nin hem Sovyet tehdidine maruz kaldığı hem de İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan ortama olan güvensizliği Türkiye'yi savunmasını güçlendirmeye ve bu alanda donanımını sağlamaya yöneltmiştir. Bu yönlendirmeye katkı sağlayan bir diğer etken ise savaş sonrası Sovyet tehdidine karşı ABD'nin hazırlamış olduğu "Truman Doktrini" kapsamında savunmaya yönelik harcamalara mali destek sağlanması kararı olmuştur. Truman Doktrini'ne dahil olan Türkiye'de savunmaya yönelik harcamalarını arttırmış ve Belçika'dan miktarca en fazla ateşli silah ithalatını 226.145 kilogram ile 1947 yılında yapmıştır.

Tablo 22: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Makine İthalatı

Ürün	1945 ³⁷²		1946 ³⁷³		1947 ³⁷⁴		1948 ³⁷⁵		1949 ³⁷⁶		1950 ³⁷⁷	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Telli-telsiz telgraf, telefon makinesi ve parçaları					5. 272	113. 674	2. 130	42. 272			4. 644	77. 077
Tıbbi Cihaz ve Aletler			2. 244	13. 626	349	3. 611	214	5. 833			7. 403	95. 40
Süpürge makinesi (elektrikli-elektriksiz), diğer makineler					678	7. 986	25	2. 572				
Petrol ve benzin ile işleyen motorlar					4. 563	22. 707					24. 691	104. 230
Elektrik makineleri ve elektro teknik mamulâtı			1. 560	1. 150	14. 977	130. 657	16. 787	116. 604	60. 718	328. 262	47. 114	157. 294
Dokuma (mensucat) makineleri					3. 320	5. 442	179. 363	368. 368	5. 409	28. 213	6. 088	16. 141
Cilalama, kurutma, boyama makinesi					4. 479	6. 563	2. 771	10. 994			5. 470	24. 920
Torna, ve tesviye makineleri					10. 510	49. 537	5. 114	20. 947			11. 418	25. 683
İmalat makinaları (ağaç, taş, deri, örgü)					6. 855	26. 145	700	11. 502			12. 917	39. 881
Beton karıştırma, taş kırma, taşlama ve bileme makineleri											10. 169	27. 685
Tipografya, litografya, dizme, dökme ve matbaacılığa özel makineleri											750	2. 264
Ziraat makine ve aletleri					1. 533	4. 735	130	650			5. 925	11. 242

³⁷² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 487.

³⁷³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 381, 401, 428, 435.

³⁷⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 329, 330-333, 335, 342-347, 349, 350, 359, 363-366, 368-370, 373-377, 382,

³⁷⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 258, 260-261, 266, 267, 274-278, 281, 282, 284, 297-303, 308, 309.

³⁷⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 30-32.

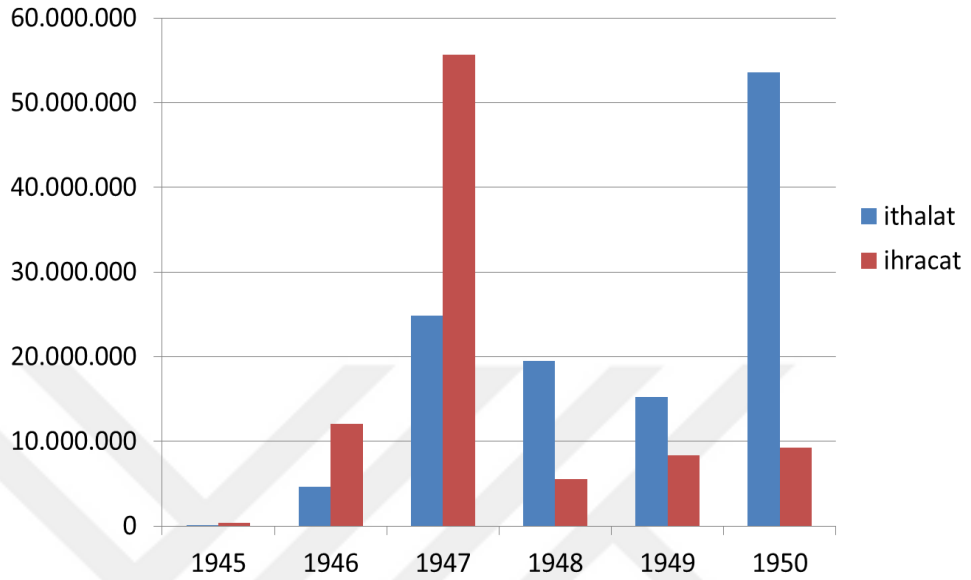
³⁷⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 77, 114-116, 120-132, 134-145.

Gıda sanayi ve soğutucu makinaları	8.880	21.250			671	1.607	320	2.029			16.947	94.934
Diğer her çeşit makinalar					11.021	49.941	35.047	154.326	29.816	72.298	1.860	23.689
Tahmil, tahliye, makine ve teçhizatı											1.413	4.243
Makine aletleri (cihazların mekanik parçaları)			125	486	40.308	186.200	77.709	384.403	4.035	19.507	44.089	351.506
Motorlu nakil vasıtaları ve parçaları					986	11.643	7.775	19.356	5	7.007	146.647	650.911
Bisiklet (velespit) motorsuz, çocuk arabaları (adet)			199	18.097	16	2.466	83	8.307			193	14.607
Demiryolu vagonları					17.126	15.303					888.400	562.048

Türkiye'nin Çekoslovakya ile yaptığı makine ithalatına göre çeşitliliği az miktarda da olsa Belçika ile makine ithalatında, yıllara göre en fazla ithal edilenler öncelikle 1946-1950 yılları arasında beş yılda elektrik makineleri ve elektroteknik mamulâtı ile makine aletleri (cihazların mekanik parçaları) olmuştur. Bunu dört yıl süreyle tıbbi cihaz ve aletler, dokuma makinası, gıda sanayi ve soğutucu makinaları, motorlu nakil vasıtaları ile bisiklet ve çocuk arabaları. Üç yılda telli-telsiz telgraf, telefon makinesi ve parçaları, cilalama, kurutma, boyama makinası, torna ve tesviye makinaları, imalat makinaları, ziraat makinaları ve diğer her çeşit makinalar. İki yıl süreyle süpürge makinası, petrol ve benzin ile işleyen motorlar ve demiryolu vagonları. 1950 yılında ise beton karıştırma, taş kırma, taşlama ve bileme makinaları, tipografya, litografya, dizme, dökme ve matbaacılığa özel makinaları ve tahmil, tahliye makine ve teçhizatı ithal edilen makinalar arasındadır.

Bu makinalar arasında miktar olarak en çok ithal edilenlerin ilki ise demiryolu vagonlarıdır. 1947 ve 1950 yılında yük ve vinçli vagon çeşitleri ile 905.526 kilogram ithal edilen vagonların ithal amacı yine Türkiye'nin de mali yardımlarından yararlandığı Marshall Planı çerçevesinde demiryolu ulaşım ağına verilen önemin ve önceliğin kullanımına yönelik olmuştur. İkinci en çok ithal edilen, 1947-1950 yıllarında 194.180 kilogram ile tarama, atma, didikleme ve iplik bükme çeşitleri ile dokuma makinaları olmuştur. Üçüncüsü ise 1946-1950 yılları arasında 166.266 kilogram ithal edilen yedi farklı kilolarda makina aleti ve cihazların mekanik parçalarının ithalatı olmuştur. (örneğin: makine ve cihazların mekanik parçaları 100-300 kiloya kadar)

Şekil 3: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Belçika ile Ticaretinin Sütun Grafiği.

Türkiye'nin Belçika ile ticareti incelendiğinde Türkiye'nin, 1945, 1946 ve 1947 yıllarında ihracatında ithalattan önde; 1948, 1949 ve 1950 yıllarında ise ithalatın gerisinde kaldığı görülmektedir. 1947 yılındaki ihracat artışını diğer yılların ihracatına oranla en üst seviyeye çıkaran ürünler hububat, baklagiller ve meyvelerden oluşan tarım ürünleri ile tütün ve alkolden oluşan tekelleştirilmiş ürünler sağlamıştır. 1950'deki ithalat artışını sağlayan ürün ise kullanıma hazır ve üretime katkı sağlayacak malzemelerden oluşan metalik madenler ve alaşımları olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-FİNLANDİYA TİCARET ANLAŞMALARI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ve Finlandiya ilişkileri incelenmiştir. Siyasi münasebetlerin başlangıcıyla 1950 yılına kadar iki ülkenin yakınlaşmasına değinilmiştir. Buradan hareketle iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmalarının içeriği irdelenerek, yıllara göre ürünler, miktarlar ve tutarlar tablolar halinde sunulmuştur

4.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE FİNLANDİYA’NIN SİYASİ İLİŞKİLERİ

13. yüzyılda İsveç, ardından Çarlık Rusya’sının egemenliği altında olan Finlandiya’da “Bolşevik İhtilali” sonrası bağımsızlık hareketi başlatmış, Pehr Evind Svinhufvud başkanlığında hükümet kurulmuştur. Nihayetinde 6 Aralık 1917 tarihinde Finlandiya, bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Bolşevik hükümetinin Rus askerlerini Finlandiya’dan çekmeyerek kendisine bağlı bırakmak istemesi ülkeyi bir iç savaşa sürüklemiş ve fiili savaşlar gerçekleşmiştir. Savaşlar sonucunda Finlandiya galip gelerek Rus kontrolündeki bölgeleri geri almış ve 13 Nisan 1918 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Yönetim şeklini krallık olarak belirleyen Finlandiya 1919 yılında cumhuriyet rejimine geçmiş, Ekim 1920’de ise Sovyet Rusya “Tartu Anlaşması” ile Finlandiya’nın bağımsızlığını resmen tanımıştır.³⁷⁸

Finlandiya’nın bağımsızlığını ilan ettikten sonra diğer devletler tarafından kabul görüp diplomatik ilişkilerini başlatma sürecinde Osmanlı Devleti, 21 Şubat 1917 tarihinde bağımsızlığı tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır. Bundan sonraki diplomatik ilişkilerin kurulması adımı ise 11 Mayıs 1918 tarihinde iki ülke arasında imzalanan dostluk anlaşması olmuştur. Ancak bu anlaşma onaylanamadan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan anlaşma ile mağlubiyeti kabul etmiş ve hükümet işlevini yitirmiştir.³⁷⁹

³⁷⁸ Evren Küçük, *Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017), 9-14.

³⁷⁹ Küçük, *Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)*, 18.

Osmanlı Devleti döneminde başlayan Türkiye-Finlandiya ilişkileri cumhuriyet dönemi ile birlikte yeni bir sürece girmiştir. Artık kurulacak ilişkinin muhatapları Bab-ı Âli mensupları değil Ankara kadrosu olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte yeni diplomatik ilişkiler de kurmaya başlayan Türkiye, bu çerçevede ülkeler ile öncelikle dostluk anlaşması imzalamış ve ardından çeşitli alanlarda ilişkilerini geliştirmiştir. Bu anlaşmalardan biri de 9 Aralık 1924 tarihinde Varşova’da Türkiye ile Finlandiya arasında imzalanan dostluk anlaşmasıdır. 3 maddeden oluşan anlaşmanın imzalanması için Türkiye Cumhuriyeti Varşova Fevkalâde Komiseri ve Orta Elçisi Dr. İbrahim Tali Beyi; Finlandiya ise Varşova Fevkalâde Murahhası ve Orta Elçisi Erik Erstrom’u tayin etmişlerdir.³⁸⁰

Diplomatik ilişkiler başlamış ancak elçi tayini henüz gerçekleştirilmediğinden 1920-1922 yılları arasında iki ülke arasındaki iletişim Finlandiya’nın Bükreş Elçisi Vainö Tanner tarafından sağlanmıştır. Elçi ataması ise 20 Nisan 1925 tarihinde Stockholm Maslahatgüzarı İbrahim Grandi’nin aynı anda Helsinki maslahatgüzarlığını da yapması istemiyle gerçekleşmiştir.³⁸¹ Finlandiya Cumhurbaşkanı Lauri Kristian Relander’in 6 Şubat 1931 tarihinde aziz ve büyük dostum diye bahsettiği Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği mektupta ise Pontus Artti’yi resmi elçi olarak Ankara’ya gönderdiğini bildirmiştir.³⁸² Elçi Pontus Artti güven mektubunu Mustafa Kemal Paşa’ya sunarken iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesine dair ülkesinin iyi dileklerini ve çabalarını paylaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise elçinin mektubuna aynı kanaatle cevap vererek bu dostluğun iktisat yoluyla daha da kuvvetleneceğine olan inancını paylaşmıştır. Finlandiya’nın elçi atamasından sonra Mustafa Kemal, Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud’a gönderdiği 20 Eylül 1933 tarihli mektupta ise Maslahatgüzar olan Ragıp Raif Bey’i Finlandiya’ya Murahhas ve Orta Elçi olarak tayin ettiğini bildirmiştir.³⁸³

İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Türkiye ile Finlandiya ilişkileri, Sovyet Rusya’nın iki ülkeye karşı aynı tehditler ile yaklaşmasından ve Kasım 1939 - Mart

³⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:21, (Ankara: TBMM Matbaası, ty), 34, 48-49.

³⁸¹ Mehmet Sait Dilek, “Türkiye-Finlandiya Siyasi İlişkilerinin Başlaması e Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud İle Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen’e Göre Türkiye”, *Atatürk Dergisi*, 4/3 (2005): 189-190.

³⁸² Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), 2: 51.

³⁸³ Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, 2: 53-56.

1940 tarihleri arasında Sovyet Rusya ile Finlandiya'nın fiilen karşı karşıya gelmelerinden dolayı siyaseten duraksama dönemine girmiştir. İsmet İnönü döneminde de devam eden ilişkiler daha çok savaş çerçevesinde gelişmiştir. Ancak Finlandiya bu dönemde siyasi ilişkilerden çok ekonomik ilişkilere önem vermiş ve bu noktada Türkiye ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemiştir.³⁸⁴

Soğuk Savaş döneminde ise ilişkiler Türkiye'nin izlediği denge ve tarafsızlık politikası ile Finlandiya'nın Sovyet Rusya'ya karşı izlediği politikalar etrafında şekillenmiş ve iki ülke de Sovyetlerin dikkatini kendi üzerlerine çekmemek için azami dikkati göstererek ilişkileri dostane ancak sınırlı tutmuştur.³⁸⁵

Diplomatik ilişkiler gibi Finlandiya ile ticari ilişkiler de Osmanlı Döneminde başlamış, Cumhuriyet Döneminde artarak devam etmiştir. Finlandiya da tıpkı Türkiye gibi bir tarım ülkesiydi ancak bağımsızlığını kazandıktan sonra sanayisinin gelişimine de önem vermiştir.³⁸⁶ İki ülkenin de barındırdıkları kaynaklara, imkânlarına ve üretimine göre ticari ürünleri Türkiye için daha çok hammadde ve tarıma dayalı ürünler olurken Finlandiya için tarım ve bazı sanayi ürünleriydi. Ancak Türkiye başlarda kendi ürünlerinin reklam ve tanıtımını yapamamıştı. Finlandiya için ürün tanıtımı girişimlerini ise Finlandiya'da içki yasağının kalkması üzerine Ragıp Raif Bey başlatmıştır. Tanıtımlar için 22 Temmuz 1932 tarihinde Türk içki numuneleri Finlandiya'ya gönderilmiş ve yapılan kontroller sonucunda Türkiye'den alkol alınması uygun görülmüştü ve 1933'ten itibaren ticaretine izin verilmişti.³⁸⁷

Kuzey Avrupa ülkesi olan Finlandiya'nın coğrafi konumu, iklimi ve yeryüzü şekillerinin etkisiyle doğal bitki örtüsü çeşitli çam türleri, ladin ve köknar gibi iğne yapraklı ağaçların oluşturduğu ormanlarla kaplıdır. Doğanın sağladığı bu imkan ise Finlandiya ekonomisinin temelini oluşturmuş ve sanayisine katkı sağlamıştır. Orman ürünlerinin Finlandiya sanayisindeki başlıca ürünleri ise kereste, kontrplak, kağıt hamuru, selüloz ve kağıttır.³⁸⁸

³⁸⁴ Küçük, *Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)*, 54-56.

³⁸⁵ Küçük, *Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)*, 68.

³⁸⁶ Küçük, *Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)*, 115-116.

³⁸⁷ Küçük, *Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)*, 121-122.

³⁸⁸ DİA, "Finlandiya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 111.

1945'ten sonra imzalanan ticaret anlaşmaları yanında iki ülke arasında 1945'e kadar dört ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 23: Türkiye İle Finlandiya Arasında 1945 Öncesi İmzalanan Ticaret Anlaşmaları

Anlaşma Tarihi	Anlaşmanın Konusu ve Yürürlük Süresi	Anlaşmanın İçeriği
2 Haziran 1926	-Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması -İmzalandığı gün yürürlüğe girmiştir.	Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan anlaşma 28 madde, 5 maddelik imza protokolü ve ihrac malları listelerini içermektedir. ³⁸⁹
12 Ağustos 1929	-Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması -İmzalandığı tarihte yürürlüğe giren anlaşma 3 sene süresince yürürlükte kalacaktır.	Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan anlaşma, iki fasıldan oluşmakta. Birinci fasıl "ikamet", ikinci fasıl ise "ticaret ve seyrisefain" maddelerini içermekte. 26 maddeden oluşan anlaşmaya ek bir de 5 maddeden oluşan imza protokolü eklenmiştir. ³⁹⁰
6 Haziran 1935	-Ticaret Anlaşması -1 Temmuz 1935 tarihinde yürürlüğe girecek, anlaşmalı taraflardan birinin feshetmemesi halinde senelik olarak kendiliğinden yenilenecektir.	Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan anlaşma 7 maddeden oluşmakta ve ihrac malları listelerini içermektedir. ³⁹¹
20 Haziran 1936	-20 Haziran 1936 Ticaret Anlaşması ve 12 Ağustos 1929 Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasına ek maddeler. -1 Temmuz 1936 tarihinde yürürlüğe girecek ve 1 sene süreliğine yürürlükte kalacaktır.	Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan anlaşma 12 Ağustos 1929 anlaşmasına ek 2 maddeden ve 20 Haziran 1936 Ticaret Anlaşmasına dair 5 madde, ihrac malları listesi ve 2 ek Protokolden oluşmaktadır. ³⁹²
12 Mayıs 1938	-20 Haziran 1936 Ticaret Anlaşmasına bağlı listelerde değişiklik yapılması için mektup Anlaşması. -12 Mayısta yapılan mektup anlaşması 20 Haziran 1936 Ticaret Anlaşmasının yürürlük süresince geçerli olacaktır.	20 Haziran 1936'da yapılan anlaşmaya bağlı II sayılı listede değişiklikler yapmak üzere Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras ile Finlandiya orta Elçisi arasında yapılan mektup anlaşmasını içermektedir. ³⁹³
2 Aralık 1938	- 12 Ağustos 1929 Ticaret anlaşmasına 20 Haziran 1936'da yapılan eklere ilişkin değişiklikler için yapılan mektup anlaşması	12 Ağustos 1929 Ticaret Anlaşmasına ek 20 Haziran 1936 tarihinde yapılan anlaşmaya ilişkin değişiklikleri görüşmek üzere Finlandiya Elçisi Onni Talas ile Türkiye Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Numan Menemencioğlu arasında yapılan mektup anlaşmasını içermektedir. ³⁹⁴
9 Kasım 1940	-Ticaret ve Tediye Anlaşması	Ankara'da iki nüsha olarak

³⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:32, (Ankara: TBMM Matbaası, ty), 638-639, 702-704.

³⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:20, (Ankara: TBMM Matbaası, 1930), 223, 230-232.

³⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:8, (Ankara: TBMM Matbaası, 1931), 212-213, 220-223.

³⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt: 16, 129-136, 152-154.

³⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt: 29, (Ankara: TBMM Matbaası, 1939), 88-89, 92-95.

³⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:4, (Ankara: TBMM Matbaası, 1939), 31-40, 45-48.

	-1 Aralık 1940 tarihinde yürürlüğe girecek olan anlaşma, 30 Kasım 1941 tarihine kadar yürürlükte kalacaktır.	imzalanan anlaşma, 5 maddelik Ticaret, 16 maddelik Ödeme anlaşmasından ve ihrac malları listelerinden oluşmaktadır. ³⁹⁵
--	--	--

4.2. 3 NİSAN 1943 TARİHLİ TÜRKİYE-FİNLANDİYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya Cumhuriyeti arasında 9 Kasım 1940 tarihinde imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmasının yerine geçerek 1 Mayıs 1943 tarihinde yürürlüğe girecek ve 1 yıl süreyle yürürlükte kalacak olan 3 Nisan 1943 ticaret ve ödeme anlaşması Ankara’da imzalanmıştır.³⁹⁶ Fransızca iki nüsha olarak düzenlenen anlaşma 8 maddeden, anlaşmaya ek 7 maddelik protokol anlaşmasından ve tasfiye protokolü ile birlikte imzalanmıştır.³⁹⁷

4.2.1. 3 Nisan 1943 Tarihli Türkiye-Finlandiya Ticaret ve Ödeme Anlaşması’nın Süresinin Uzatılması

1 Mayıs 1943 tarihinde yürürlüğe giren ticaret ve ödeme anlaşmasının yürürlük süresinin 1 Mayıs 1944’te bitimine doğru 29 Nisan 1944 tarihinde Finlandiya hükümet yetkilisi Yrjö Koskinen hükümetinin, anlaşmanın geçerlilik süresini 1 yıl uzatılması talebini Türk hükümetine iletmıştır. Türk yetkili Cevat Açıkalın ise cevabi mektup ile hükümetinin konu hakkındaki mutabakatını bildirmiş ve anlaşmanın geçerlilik süresi 1 Mayıs 1945 tarihine kadar uzatılmıştır. Mektup anlaşması ile alınan uzatma kararı TBMM’de milletvekillerinin de oylamasına sunulurak 326 üyenin oyu ile kabul edilmiştir.³⁹⁸

1 Mayıs 1945 tarihine kadar bir yıl süre ile uzatılan 1943 anlaşması, 14 Nisan 1945 tarihinde Türkiye yetkili Nurullah Sümer ve Finlandiya hükümet yetkilisi Yrjö Koskinen arasında yapılan mektup anlaşması ile 1 Kasım 1945 tarihine kadar 6 ay süre ile uzatılmıştır. Verilen sürenin bitiminden iki ay önce taraflardan birinden anlaşmanın bozulduğuna dair bir talep gelmediği takdirde anlaşma kendiliğinden ikinci bir altı aylık uzatmayla yürürlük süresine devam edecektir.³⁹⁹

³⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:17, (Ankara: TBMM Matbaası, 1942), 145-148, 168-171.

³⁹⁶ BCA, 30-18-1-2/101-31-11, Tarih: 08.05.1943.

³⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:4, (Ankara: TBMM Matbaası, 1943), 64-65, 69-72.

³⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:13, (Ankara: TBMM Matbaası, 1944), 115-116, 123-126.

³⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, 5, 8-11.

4.3. 15 MAYIS 1946 TARİHLİ TÜRKİYE-FİNLANDİYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

Türkiye ile Finlandiya İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla zayıflayan ekonomik ve ticari bağlarını güçlendirmek için dönemin şartlarına uygun olarak 3 Nisan 1943 tarihli ticaret ve ödeme anlaşmasında yapılan takas usulü yerine iki ülkede yürürlükte olan ithal ve ihraç rejimlerine göre ticaret yapmak ve anlaşmaya bağlı listelerdeki malların karşılıklı ihracını sağlamak için 15 Mayıs 1946 tarihinde Helsinki’de ticaret ve ödeme anlaşması imzalamışlardır.⁴⁰⁰

7 maddeden oluşan anlaşmaya göre Türkiye ile Finlandiya arasındaki ticaret her iki ülkede yürürlükte bulunan genel ithalat-ihracat rejimine göre yapılacaktır. Türkiye hükümeti ile Finlandiya hükümeti anlaşmaya bağlı ihraç listelerindeki malların (A listesi Türkiye’ye ihraç edilecek Finlandiya malları, B listesi Finlandiya’ya ihraç edilecek Türk malları) her biri için ayrılan kontenjan sınırı dahilinde ülkelerinde yürürlükte olan ithalat ihracat rejimlerine uygun olarak birbirlerine ihracat izni verecektir. Anlaşma metnine bağlı liste haricindeki mallar, iki ülke yetkili makamları tarafından gerekli izni almak şartıyla ithal ve ihraç edilebilecektir. Ticaret anlaşmasının yürürlüğü süresinde yapılacak alışverişlere ilişkin ödemeler ise aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşmasına göre yapılacaktır.⁴⁰¹

Anlaşma yürürlüğe girmeden önce başlamış olup bitirilmemiş olan özel takas işlemlerinin Türkiye ile Finlandiya arasında 3 Nisan 1943 tarihinde imzalanan ticaret ve ödeme anlaşması hükümlerine göre yapılması kararlaştırılmıştır. Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra her iki ülkeden sevk edilen mallara, yetkili makamlar tarafından usulüne uygun olarak düzenlenip verilmiş menşe şahadetnamesi konması zorunlu olmuştur. Ancak bedeli 50 Türk lirasını veya aynı kıymette başka bir parayı geçmeyen irsalat için menşe şahadetnamesi şartı aranmamıştır. Anlaşmanın yürürlüğü sırasında her iki ülke yetkili makamları tarafından onanmış fakat anlaşmanın geçerlik süresinin bitiminde tamamlanmamış olan işlemler de söz konusu anlaşma hükümleri gereğince tamamlanacaktır.⁴⁰²

⁴⁰⁰ BCA, 30-18-1-2/111-47-8, Tarih: 29.06.1946.

⁴⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, 186-187, 213-216.

⁴⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, 186-187, 213-216.

Türkiye ile Finlandiya 15 Mayıs 1946 tarihinde ticaret anlaşması imzaladıkları aynı gün bir de cari ödemelerin düzenlenmesini kolaylaştırmak için ödeme anlaşması imzalamışlardır. 9 maddeden oluşan anlaşma ile iki ülke alınan kararlarda mutabık kalmışlardır.

Türkiye ile Finlandiya'ya ithal edilen veya edilecek olan Türk menşeli ve Finlandiya menşeli malların FOB veya sınırda teslim bedelleri ve kambiyo kontrolü hakkında yürürlükte bulunan Finlandiya mevzuatının ve Türk mevzuatının izin vereceği; Finlandiya'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den Finlandiya'ya yapılacak diğer her türlü ödeme, Suomen Pankki'de (Finlandiya Bankası) T.C. Merkez Bankası adına ABD doları olarak tutulan hesaba yapılacak para yatırımları ile ödenecektir. Hak sahiplerine ödemeler yapılmasını mümkün kılmak amacı ile T.C. Merkez Bankası ve Suomen Pankki belirlenen ödeme hükümlerine göre gözetimlerinde yapılacak bütün para yatırımlarını günü gününe birbirlerine bildireceklerdir. Anlaşmanın sorunsuz işlemesi için alınan kararlarda ise anlaşmaya varacaklardır. Suomen Pankki gözetiminde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın alacak bakiyesi T.C. Merkez Bankasının Finlandiya'daki ödemelerini karşılayamadığı takdirde Suomen Pankki, adı geçen bankanın ödeme emirlerini 500 bin ABD dolarına kadar ödemeye devam edecektir. Aynı hesabın alacak bakiyesi 500 bin ABD dolarını geçmediği sürece T.C. Merkez Bankası, Suomen Pankki tarafından bildirilen alacak ihbarnamelerine uygun olarak hak sahiplerine ödemeler yapmaya devam edecektir.⁴⁰³

Finlandiya'da markkaların (Fin para birimi) dolara, doların markkalara tahvili Suomen Pankki'nin resmi kuru üzerinden yapılacaktır; Türkiye'de ise Türk lirasının dolara, doların Türk lirasına tahvili T.C. Merkez Bankası resmi kuru üzerinden yapılacaktır. (8. madde Anlaşmanın uygulanmasında doğan karşılıklı alacaklar, anlaşmanın sonunda iki ülkeden biri lehine bir bakiye gösterirse borçlu ülkenin hükümeti, alacaklı ülkenin hükümetine ilişik mektup gereğince serbest dolar veya aralarında kararlaştıracakları başka bir serbest döviz olarak yazılı bulunan %3 faize

⁴⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, 186-187, 213-216.

tabi ve azami beş senede senelik eşit taksitlerle ödenebilen hazine bonoları verecekti.)⁴⁰⁴

Türkiye ile Finlandiya ticaret ve ödeme anlaşmasının imzalandığı gün anlaşmaya ilişik mektup ile ödeme anlaşmasının 8. maddesinin uygulanmasında bazı konuları kararlaştırmışlardı. Buna göre;

- Anlaşmanın bitiminde 1. maddede belirtilen hesap bakiyesi, (Suomen Pankki'de T.C. Merkez Bankası adına açılacak “Tasfiye Hesabı”) dolar olarak tutulan bir hesaba geçirilecektir. Aynı tarihli ticaret anlaşmasının 6. maddesi uyarınca yapılacak para yatırımları, günü gününe bu tasfiye hesabına geçirilecektir.
- Tasfiye hesabının açılmasını takip eden üç aylık birinci devrenin sonunda mevcut kalacak bakiye için bu hesabın açılmasından itibaren %3 faiz hesap edilecektir.
- Dördüncü aydan itibaren tasfiye hesabı alacaklı ülke lehine %3 faiz getirmeye başlayacaktır.
- Altıncı ayın sonunda tasfiye hesabı kapatılacak ve borçlu ülke alacaklı ülkeye %3 faizli bu tarihte mevcut tasfiye hesabı bakiyesi tutarına denk hazine bonoları verecektir.
- Bu hazine bonolarının tutarları, tasfiye hesabının kapanma tarihinden sonra yapılacak tahsilatın toplamına ve tarihlerine göre düzenlenecektir.

15 Mayıs 1946 tarihinde 600 milyon Finlandiya markkası değerinde malın ticaretini sağlayan anlaşma Helsinki'de imzalanmıştır.⁴⁰⁵ Fransızca iki nüsha olarak Türk Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus ve Finlandiya yetkilisi Takki tarafından imzalanan ticaret ve ödeme anlaşması, 15 Haziran 1946 tarihinde yürürlüğe girecek ve bir yıl süreyle yürürlükte kalacaktır. 16 Aralık 1946 tarihinde TBMM'de milletvekillerinin oylamasına sunulan anlaşma, 465 üye arasından 262 milletvekilinin onayı ile kabul edilmiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, 186-187, 213-216.

⁴⁰⁵ *Cumhuriyet*, “Türkiye-Finlandiya Ticaret Anlaşması İmzalandı”, (16 Mayıs 1946), Sayı:7811, 3.

⁴⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, 186-187, 213-216.

4.3.1. 15 Mayıs 1946 Tarihli Türkiye-Finlandiya Ödeme Anlaşmasının 8. Maddesinin Süresinin Uzatılması

15 Mayıs 1946 tarihinde imzalanan ödeme anlaşmasının 8. maddesi ve bu anlaşmaya bağlı mektuptaki tasfiye hükümlerinin süresinin altı ay uzatılması için 23 Ocak 1948 tarihinde Finlandiya elçiliği ile mektuplaşma suretiyle anlaşmaya varılmıştır.⁴⁰⁷

15 Mayıs 1946 tarihli ödeme anlaşmasına bağlı mektubun 4. maddesinde belirtilen tasfiye hesabının kapatılması için tespit edilmiş bulunan vadenin altı ay süreyle yani 15 Haziran 1948 tarihine kadar uzatılması konusunda Finlandiya hükümeti Türkiye'ye mutabakatını bildirerek, T.C. Merkez Bankası adına Suomen Pankki gözetiminde açılmış olan tasfiye hesabının 15 Haziran 1948 tarihine kadar tasfiyesini sağlamak üzere Fin mallarının Türkiye'ye ihracını kolaylaştırmak için Finlandiya hükümetinin üzerine düşeni yapacağını taahhüt etmiştir. 15 Haziran 1948 tarihinde tasfiye hesabından T.C. Merkez Bankası lehine bir bakiye kalacak olursa, Finlandiya hükümeti 15 Mayıs 1946 tarihli ödeme anlaşmasının 8. maddesinde bahsi geçen hazine bonolarını Türk hükümetinin emrine verecektir. Hazine bonolarının vadeleri ile ödeme tarzı ise ödeme anlaşmasının 8. maddesinde tespit edildiği şekliyle kalacaktır. Finlandiya elçiliği yetkilisi Yrjö Koskinen tarafından Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'a gönderilen mektup ile Türk hükümeti de konu hakkında ki mutabakatını bildirmiştir. Mektup anlaşması TBMM'de oylama ile kabul edilmiş ve onanmıştır.⁴⁰⁸

4.4. 12 HAZİRAN 1948 TARİHLİ TÜRKİYE-FİNLANDIYA TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

Türkiye ile Finlandiya iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek ve geçerlilik süresi sona eren anlaşmaların yerine dönemin şartlarına uygun olarak 12 Haziran 1948 tarihinde yeni bir ticaret ve ödeme anlaşması imzalamışlardır.⁴⁰⁹

7 maddelik ticaret anlaşması ile iki ülke alınan kararlarda mutabık kalmışlardır. Anlaşmaya göre Türkiye ile Finlandiya arasındaki ticari alışverişler her

⁴⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:12, 306-307, 319-322.

⁴⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:12, 306-307, 319-322.

⁴⁰⁹ BCA, 30-18-1-2/117-49-15, Tarih: 14.07.1948.

iki ülkede yürürlükte bulunan genel ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak yapılacaktır. Türkiye ile Finlandiya anlaşmanın yürürlük süresince Türkiye'den Finlandiya'ya ve Finlandiya'dan Türkiye'ye ihraç edilen mallar için gerekli ithal lisans ve izinlerini uygulanan genel rejim çerçevesi içinde karşılıklı olarak birbirlerine vermeyi taahhüt etmişlerdir. Anlaşmanın yürürlük süresi içerisinde yapılacak ticari alışverişlere yönelik ödemeler ise aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşması hükümlerine göre ödenecekti. Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra her iki ülkeden sevk edilen mallara, ihraç eden tarafın yetkili makamları tarafından verilmiş menşe şahadetnamesi konması kararlaştırılmıştır. Bedeli 100 Türk lirasını veya başka bir para ile bu miktarı geçmeyen göndermeler için menşe şahadetnamesi şartı aranmamıştır. 1948 ticaret anlaşması yürürlüğe girmeden önce başlatılmış olan özel takas işlemleri ve serbest dövizli işlemler, iki taraf yetkili makamları tarafından onanması anında her iki ülkede yürürlükte bulunan genel rejim hükümlerine göre tasfiye olunacaktır. Anlaşma yürürlükte iken başlatılmış olup anlaşmanın yürürlük süresi sona erdiğinde bitirilmemiş olan işlemler ise söz konusu anlaşmanın hükümlerine göre tasfiye olacaktır.⁴¹⁰

Türkiye ile Finlandiya arasında ticaret anlaşmasının imzalandığı aynı gün 11 maddelik ödeme anlaşması da imzalanmıştır. Finlandiya'ya ve Türkiye'ye ithal edilen veya edilecek olan Türk menşeli ve Finlandiya menşeli malların bedelleri ile kambiyo kontrolü hakkında yürürlükte bulunan Finlandiya mevzuatının ve Türk mevzuatının izin vereceği; Finlandiya'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den Finlandiya'ya yapılacak diğer her türlü ödeme Suomen Pankki'de T.C. Merkez Bankası adına ABD doları olarak tutulan hesaba yapılacak para yatırılması sureti ile ödenecektir. Hak sahiplerine ödemeler yapılmasını mümkün kılmak amacı ile T.C. Merkez Bankası ve Suomen Pankki belirlenen ödeme hükümlerine göre gözetimlerinde yapılacak bütün para yatırımlarını günü gününe birbirlerine bildireceklerdir. T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın alacak bakiyesi, T.C. Merkez Bankası'nın Finlandiya'daki ödemelerini karşılayamadığı takdirde Suomen Pankki, adı geçen bankanın ödeme

⁴¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, 146-147, 183-186.

emirlerini 500 bin ABD dolarına kadar söz konusu hesabın zimmetiyle ödemeye devam edecektir.⁴¹¹

Aynı hesabın alacak bakiyesi 500 bin ABD dolarını geçmediği sürece T.C. Merkez Bankası, Suomen Pankki tarafından verilen ödeme emirlerine uygun olarak hak sahiplerine ödemeler yapmaya devam edecektir. (6. madde: Anlaşmada öne sürülen hesabın alacak veya zimmet bakiyesi 1 milyon ABD dolarını geçtiği takdirde, bu rakamı aşan miktarlar alacaklı tarafın talebi üzerine ve onun seçeceği serbest dövizle ödenecektir.) 6. ve 10. maddelerde öne sürülen serbest dövizlerin satışı iki ülke merkez bankasınca tespit edilen kurlar üzerinden yapılacaktır. Finlandiya’da markkaların dolara, doların markkalara çevrilişi Suomen Pankki’nin resmi kuru üzerinden yapılacaktır. Türkiye’de ise Türk lirasının dolara, doların Türk lirasına çevrilişi T.C. Merkez Bankası resmi kuru üzerinden yapılacaktır. T.C. Merkez Bankası ve Suomen Pankki ödeme anlaşmasının iyi işlemesi için alınacak kararlar üzerinde anlaşacaktır. (10. madde Anlaşma sona erdiği tarihte söz konusu hesap iki taraftan biri lehine bir bakiye gösterirse bu bakiye, 6. madde hükümleri gereğince serbest dövizle ödenecek miktarlar varsa bunlar hesaptan düşürüldükten sonra, borçlu tarafça anlaşmanın bitiminden itibaren altı ay süre zarfında mal ihracı yoluyla yapılacaktır.)⁴¹²

Liste usulünü kaldırarak bunun yerine iki ülkede geçerli olan genel ithalat-ihracat rejimlerini esas alarak ticarete serbestleşmeye giden 12 Haziran 1948 tarihli anlaşma, Ankara’da Türk yetkili Fuat Carım ile Finlandiya yetkilisi A. S. Yrjö Koskinen tarafından Fransızca iki nüsha olarak imzalanmıştır. Ticaret ve ödeme anlaşması 20 Haziran 1948 tarihinde yürürlüğe girerek bir sene süreyle yürürlükte kalacaktır.⁴¹³ Taraflardan biri tarafından anlaşmanın feshedildiğine dair bir talep gelmediği takdirde ise anlaşma kendiliğinden yenilenecektir. Türkiye ile Finlandiya arasında imzalanan anlaşma TBMM’de üyelerin oylamasına sunulmuş, 465 üye arasından 264 üyenin onayı ile kanun kabul edilmiştir.⁴¹⁴

⁴¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, 146-147, 183-186.

⁴¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt: 16, 146-147, 183-186.

⁴¹³ *Yeni Sabah* “Finlandiya İle Ticaret Mal Mübadelesi Hiçbir Takyide Tabi Tutulmayacak”, (13 Haziran 1948), No:3347, 3.

⁴¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, 146-147, 183-186.

4.4.1. 12 Haziran 1948 Tarihli Türkiye-Finlandiya Ticaret ve Ödeme Anlaşmasında Madde Değişikliği

Finlandiya hükümeti, 12 Haziran 1948 tarihinde imzalanan ödeme anlaşmasının 4. maddesinde değişik yapmak talebini Finlandiya Elçisi Olavi Wanne aracılığıyla Türk hükümetine bildirmişti. 29 Ağustos 1949 tarihinde mektuplaşmak suretiyle konu hakkında görüşülmesine dair taraflar arasında mutabakata varılmıştır. Buna göre (4. madde: T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın alacak bakiyesi Merkez Bankasının Finlandiya'daki ödemelerini karşılayamadığı takdirde Suomen Pankki, adı geçen bankanın ödeme emirlerini 500 bin ABD dolarına kadar söz konusu hesabın zimmetiyle ödemeye devam edecektir) maddesi yerine “Suomen Pankki tarafından T.C. Merkez Bankası lehine tanınan 500 bin ABD dolarlık kredi haddi, 1 milyon ABD dolarına çıkarılması” hususu görüşülmeye başlanmıştır. Ödeme anlaşmasına yönelik madde değişikliği kanunu 11 Ocak 1950 tarihli TBMM oturumunda kabul edilmiştir.⁴¹⁵

Türkiye hükümeti, Finlandiya hükümeti tarafından talep edilen madde değişikliğini kabul ederek 24 Ağustos 1950 tarihinde Dışişleri Bakanlığı adına Fatin Rüştü Zorlu ve Finlandiya Elçiliğinden Elçi Bay Veli Helenius ile mektuplaşarak anlaşmaya varmıştır. Buna göre Türkiye, 500 bin ABD doları tutarındaki krediyi 1 milyon dolara çıkarmayı kabul etmiştir. İki ülke yetkilisi konu hakkındaki mutabakatını mektuplaşarak bildirmişlerdir.⁴¹⁶

⁴¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, 127, 161-164.

⁴¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:4, 253-254, 266-269.

Türkiye'nin Finlandiya ile yaptığı ticaret anlaşmaları incelendiğinde anlaşmalar içerisinde yer alan ihraç ürünleri üç temel başlık altında toplanmıştır. Bunlar gıda, tekstil ve sanayi ürünleridir.

Tablo 24: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Gıda Ürünleri İhracatı

Ürün	1945		1946 ⁴¹⁷		1947 ⁴¹⁸		1948 ⁴¹⁹		1949 ⁴²⁰		1950 ⁴²¹	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Hububat ve erzak							1.250.000	667.478				
Meyveler (yaş-kuru)			1.025.881	755.419			1.200.065	1.085.365	81.463	85.736	401.800	240.759
Bitkisel yağ (zeytin yağı)							50.000	112.000	98.404	195.097		
Tohumlar							250.000	165.900				
Yiyecek içecek maddeleri (zeytin, tahin, meyan kökü)			84.800	127.126	19.995	39.484					20.000	23.940

Türkiye'nin Finlandiya ile ticareti Çekoslovakya, Yunanistan ve Belçika ile yapılan ticaretle kıyaslanınca ürün çeşitliliği başta olmak üzere ihracat rakamları bakımından da yoğun olarak gerçekleşen bir ticaret olmamıştır. Buna rağmen Türkiye'nin daimi ihraç listeleri içerisinde yer alan bazı ürünler Finlandiya ticaretinde de etkin rol oynamıştır. Bunlardan ilki dört yıl süreyle ihraç edilen kuru ve yaş meyvelerdir. Üç yıl da farklı çeşitleri barındıran yiyecek-içecek maddeleri. Farklı yıllarda toplamda bir yıl süreyle ise hububat, bitkisel yağ ve tohumlardır.

Miktar olarak en çok ihraç edilen ürünlerden ilki ise 1946 ve 1948-1950 yılları arasında 2.709.209 kilogram ihraç edilen meyvelerdir. Kuru incir ve üzümün oluşan meyve grubunda 2.602.045 kilogram ile kuru üzüm, 25.701 kilogram kuru

⁴¹⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 78-80, 533.

⁴¹⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 448.

⁴¹⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 418, 424, 440, 442.

⁴²⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 3,6.

⁴²¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 192, 201.

incire göre daha fazla ihracat rakamına sahip olmuştur. En çok kuru üzüm ihracatı 1948’de 1.200.030 kilogram olarak yapılmıştır. 1949 yılı ise ürünleri kendi içerisinde ayırmaksızın toplam rakamı verdiğinden, kuru üzüm veya incirin o yıl içinde ki oranı tespit edilememektedir. İkinci en çok ihraç edilen ürün 1948 yılında 1.250.000 kilogram ile hububat ve erzak çatısı altında yer alan fiğdir. Bir diğeri ise yine 1948 yılında 250.000 kilogram ihraç edilen keten tohumudur.

Tablo 25: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye’nin Finlandiya ile Tekstil Ürünleri İhracatı

Ürün	1945		1946		1947 ⁴²²		1948 ⁴²³		1949 ⁴²⁴		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Pamuk (ham pamuk)							695.700	1.597.327	507.485	1.451.042		
Anadolu halısı					107	1.574	215	2.915				

Yunanistan ve Belçika’ya yakın oranlara, Çekoslovakya ile büyük farka sahip olan tekstil ürünleri ihracatında Finlandiya’ya da temel tekstil ihraç ürünü olan pamuk ve Anadolu halısı ihraç edilmiştir. İki yıl süreyle ihraç edilen pamuk, ham olarak 1.203.185 kilogram, mamul olan Anadolu halısı ise 322 adet ihraç edilmiştir.

⁴²² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 468.

⁴²³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 462, 479.

⁴²⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 8.

Tablo 26: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Sanayi Ürünleri İhracatı

Ürün	1945 ⁴²⁵		1946 ⁴²⁶		1947 ⁴²⁷		1948 ⁴²⁸		1949 ⁴²⁹		1950 ⁴³⁰	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Sakatatlar							9.489	235.535	18.900	517.876	13.768	283.052
Tekel ürünleri	9.227	34.375	494.182	1.671.331	1.003.389	4.552.050	806.067	2.936.429	334.741	1.300.357	632.685	2.894.957
Küspeler					200.000	62.626						
Postlar									363	184.100		
Debagatta kullanılan bitkisel maddeler			200.000	79.512	160.000	102.910					31.000	19.096
Reçineler, zamklar ve balmumu			5.017	68.678	150	1.949	20.260	75.387	6.062	20.630		
Kağıt imali için kağıt ve mukavva hurdaları, ip, halat			27.683	19.378								
Metalik maden (bakır)							443.528	556.983				

Finlandiya ile ihracatın üçüncü ana başlığı olan sanayi ürünleri ihracatında yıl bazlı en fazla ihraç edilen ürünler; 1945-1950 yılları arasında tekel ürünleri. Dört yıl süreyle reçineler, zamklar ve balmumu. Üç yıl süreyle debagatta kullanılan bitkisel maddeler ve sakatatlar. Farklı yıllarda toplamda bir yıl küspeler, postlar, kağıt ve mukavva hurdaları ve metalik madenler olmuştur.

⁴²⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 128.

⁴²⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 18, 115, 126, 127, 130, 166.

⁴²⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 101, 106, 112, 115.

⁴²⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 404, 405, 439, 440, 446, 447, 470.

⁴²⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 9, 10, 17.

⁴³⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 185, 202, 203, 205.

Miktar olarak en yüksek orana sahip ürün de ilk olarak yine 1945-1950 yılları arasında 3.280.291 kilogram ihraç edilen tek el ürünleri olmuştur. Bir miktarı rakı, rom, vermut, viski, votka, cin (farklı kaplarda) gibi alkol çeşitlerine ait olan bu rakamın 3.280.261 kilogramı ise yaprak ve kırıntı tütün ile kıyılmış veya kesilmiş tütünden sigaraya aittir. İkinci en çok ihraç edilen ise metalik maden ve alaşımlardır. 1948 yılına ait olan 443.528 kilogramlık bu rakam külçe halinde ihraç edilen bakırdır. Tabloda yer alan ürünler arasında bir diğer miktarca en çok ihracat ürünü ise 1946-1947 ve 1950 yıllarında toplamda 391.000 kilogram ile kuru palamut ve palamut tırnağından oluşan debagatta kullanılan bitkisel maddelerdir. Bu rakamlardan 291 bini kuru palamuda, 100 bini ise palamut tırnağına aittir.

Finlandiya ile ticaretin bir diğer ayağını oluşturan ithalat kaleminde ise ürünler yine üç çatı altında toplanmıştır. Bunlar tekstil, sanayi ve makinadır

Tablo 27: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Tekstil Ürünleri İthalatı

Ürün	1945		1946		1947 ⁴³¹		1948 ⁴³²		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünden ve kıldan iplik					2.085	37.741						
Mensucat							10	34				

Diğer ülkeler ile yapılan tekstil ürünleri ithalatı ile kıyaslanınca hem ürün hem de ürün miktarı bazında oldukça geride kalan Finlandiya ile tekstil ürünü ithalatında farklı yıllarda iki ürün ithal edilmiştir. Bu ürünler; 1947 yılında 2.085 kilogram yünden ve kıldan iplik ile 1948 yılında 10 kilogram kasarsız mensucattır.

⁴³¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 43.

⁴³² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 101.

Tablo 28: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Sanayi Ürünleri İthalatı

Ürün	1945 ⁴³³		1946 ⁴³⁴		1947 ⁴³⁵		1948 ⁴³⁶		1949 ⁴³⁷		1950 ⁴³⁸	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Deri ve kösele mamulâtı			2	5								
Hayvan postu					2	500	-	750				
Diğer ham maddeler ve yarı mamuller									4.331.712	703.383		
Orman ürünleri			33.086	9.209	10.315.222	1.204.789	37.485.571	4.362.814	30.724.538	3.793.489	52.190.790	9.193.170
Selüloz, kağıt hamuru, kağıt ve kağıt mamulâtı	292.510	100.596	1.723.185	699.193	3.079.139	2.008.614	4.052.901	3.120.065	3.923.058	1.847.188	7.442.721	3.658.959
Kauçuk mamulâtı							339	9.188	3.052	38.785	2.039	23.953
Taşlar ve topraklar					124.544	98.396	36.596	24.669			14.306	5.421
Züccaciye eşyası			9	12	85.933	107.119	182.861	188.485	-	14.084		
Cam ve cam eşya									399.207	115.085		
Metalik madenler, alaşımları ve mamulâtları			2	20	60	895	64	396	40	1.021	17.724	91.450
Ziraat aletleri ve diğer el aletleri							19	56	1.453	16.739		
Makinalı makas ve usturaların yedek yüzleri											1.760	35.824
Diğer tüm mamul mallar									2.409	6.790		
Boya, cila											12	119
Kimyasal maddeler							65	558	321	3.828		

⁴³³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 195.

⁴³⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 36, 149, 150, 167, 175, 186, 308, 351.

⁴³⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 39, 123, 141, 144, 145, 151, 152, 217, 22, 228, 229, 244, 266, 286.

⁴³⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 24, 61, 62, 64, 72, 75, 7779, 83-85, 92, 94, 144, 150, 160, 161, 197, 200, 206-208, 390.

⁴³⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949, Kısım:4, Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine göre İthalat ve İhracat, 12, 17, 22-26, 28, 29, 35.

⁴³⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 28, 29, 33-37, 41, 62, 63, 68, 86, 89, 92.

Türkiye'nin Finlandiya'dan birçok ürün grubunu kapsayan sanayi ürünleri ithalatında ithal istikrarı bakımından sürekliliğini koruyan ürünler 1945-1950 yılları arasında altı yıl boyunca selüloz, kâğıt ve kâğıt mamulâtı, 1946-1950 yılları arasında beş yıl süreyle orman ürünleri ve metalik madenler ve alaşımları olmuştur. Bu ürünleri takiben dört yıl süreyle züccaciye eşyası. Üç yıl süreyle kauçuk mamulat ve taşlar ve topraklar. İki yıl süreyle hayvan postu, ziraat aletleri ve diğer el aletleri ile kimyasal maddeler. Bir yıl süreyle de ithal edilen deri ve kösele, diğer ham ve yarı mamuller, cam ve cam eşya, makinalı makas ve ustura, diğer tüm mamul mallar ve boya-cila olmuştur.

Yıllara göre belli bir sürekliliğe sahip olarak ithal edilen bu ürünler arasında miktarca en çok ithal edilen ürünler ise ilk olarak 1946-1950 yılları arasında beş yıl süreyle 130.749.207 kilogram ithal edilen orman ürünleri olmuştur. Çam (daire ve maden direği için) köknar, ladin (biçilmiş, yarılmış ve maden direği için) Kaplamalık ağaç, yaprak ve şeritler, ağaç ve talaş ile inşaat malzemeleri ebniye (yapılar) ve sefain (gemi) için ağaçtan mamulatlar, ağaç ve hasır mamulâtı (oyun alet ve edevatı, tenis, golf), ahşap kurma evleri ve kâğıt hamuru için odun içeren ürün grubunda en çok ithal edilen ürün ise 1950 yılında 50.802.27 kilogram ithal edilen maden direği için kullanılan çam olmuştur. 1946-1950 yılları arasında en çok orman ürünleri ithali ise 52.190.790 kilogram ile 1950 yılında yapılmıştır.

Türkiye, kâğıt üretiminin hammaddesi olan selülozu ve direkt olarak ihtiyacına yönelik kâğıt ve kâğıt mamullerini de bu dönemde ithal etmesine rağmen ilki 1936, ikincisi 1944, üçüncüsü 1954 yıllarında açılan “İzmit Kağıt ve Selüloz Fabrikasının” üretimin hammaddesi selülozun yapım malzemeleri olan orman ürünleri de yine Finlandiya'dan temin edilmiştir. Selüloz imali için liflerinden faydalanılan ağaçlardan ladin, kavak, kestane ve köknar ilk sırada yer alırken Türkiye'de bu türlerden köknarı 1950 yılında 1.106.067 kilogram ithal etmiştir.⁴³⁹

Bu ürünü miktarca en çok ithal edilen bir diğer ürün olan Selüloz ve kâğıt ürünler takip etmiştir. 1945-1950 yılları arasında altı yıl süre boyunca 20.513.514

⁴³⁹ Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: İzmit Selüloz Ve Kağıt Fabrikaları Müesseseleri (1936-1960)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60 (Bahar 2017): 349-350.

kilogram ithal edilen bu ürün grubu altında ise kâğıt imaline mahsus maddeler (bitki maddesi hamuru), selüloz, sargı kağıdı, matbaa kağıdı, filigranlı matbaa kağıdı, kesilmemiş yazı kağıdı, zarf, hassas kâğıtlar ve şeffaf saman kâğıtları, mücellit kağıdı, tebeşir ile kaplanmış kağıt (boyalı, vernikli, yaldızlı), duvar kâğıdı ve şeridi ve diğer kaplamalık kâğıtlar, mukavva, ticaret defterleri, çek defterleri, bloknot, albüm gibi kağıttan mamul ürünler yer almaktadır. Bu ürünler arasından yıllar içerisinde süreklilik bakımından en çok ithal edilen ürün 1945-1948 yılları arası ve 1950 yılında ithal edilen mukavva olmuştur. Tabloda gösterildiği üzere 1945-1950 yılları arasında miktarca en çok ithalin yapıldığı yıl ise 7.442.721 kilogram ile 1950 yılı olmuştur. Türkiye'nin Finlandiya'dan ithal ettiği çeşitli ağaç türleri, selüloz ve kağıt hamurunun Türkiye'de kullanımı ise kağıt fabrikalarındaki üretime ve 1950 yılından sonra basın yayın hayatındaki gelişmelere artı değer katması yönünde olmuştur.

Tablo 29: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Makina İthalatı

Ürün	1945		1946		1947 ⁴⁴⁰		1948 ⁴⁴¹		1949 ⁴⁴²		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Ziraat makineleri									1.450	14.777		
Bilim dallarına ilişkin aletler (fen, arazi, tıp)							87	1.633				
Elektrik makineleri							12	64				
Makine ve cihazların yedek parçaları					74	1.697						

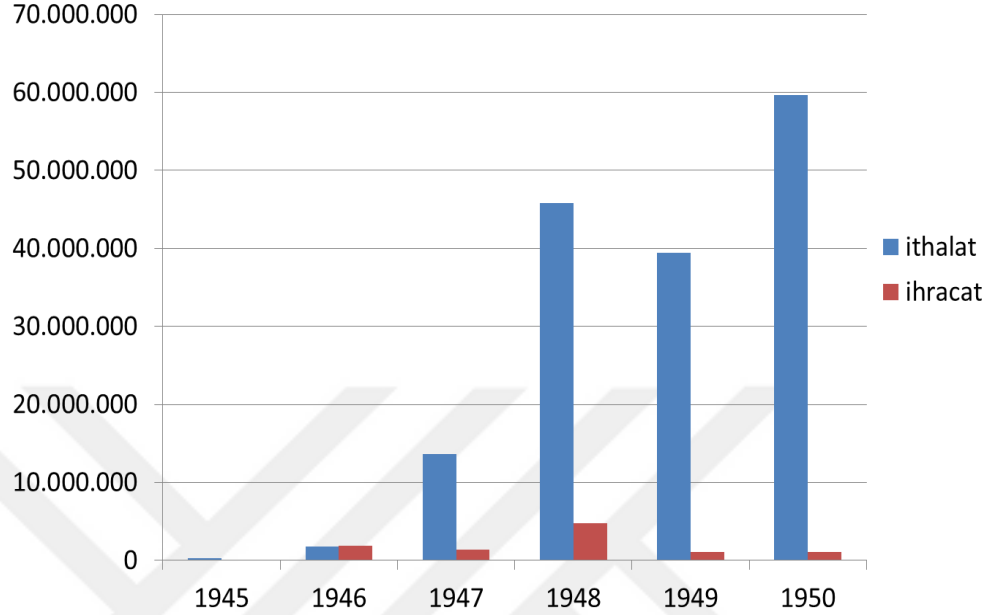
Makine ithalatında ise 1945-1950 yılları arasında farklı yıllarda toplamda bir yıl ithalat yapılan ürünler arasında 1949 yılında çeşidi belirlenemeyen 1.450 kilogramlık ziraat makinası, 1948 yılında transformatör, rezistans, buji, bobin gibi çeşitleri içeren elektrik makinaları ve ilim dallarına ilişkin aletler. 1947 yılında ise farklı kilolara sahip makine ve cihazların yedek parçaları ithal edilmiştir.

⁴⁴⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 369, 370.

⁴⁴¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 262, 274.

⁴⁴² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı, Kısım:1, Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, 31.

Şekil 4: 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Finlandiya ile Ticaretinin Sütun Grafiği.

Türkiye'nin Finlandiya ile yapmış olduğu ticaret incelendiğinde, Türkiye'nin 1945'ten 1950'ye kadar her yıl ihracatta ithalatın gerisinde kaldığı görülmektedir. 1950'de zirveye ulaşan ve 1948-1949'da da ithal canlılığını koruyan ürünler çeşitli türden ağaçlardan oluşan orman ürünleri ile selüloz, kağıt hamuru, kağıt ve kağıt mamulâtı olmuştur. Diğer yıllara oranla yüksek olan 1948 yılı ihracat ürünü ise hububat ve meyvelerden oluşan tarım ürünleri ile tekel ürünleri olmuştur.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmayan Türkiye, savaş süresince mihver ve müttefik devletlerin savaşa kendi yanlarında çekme hususunda baskı ve tehditlerine maruz kalmıştı. Türkiye ise savaş sonrası dünya barışının ve düzenin temini için kurulacak “Birleşmiş Milletlere” kurucu sıfatıyla üye olmak için Almaya ve Japonya'ya savaş ilan etmek durumunda kalmıştı. Savaşa katılan devletlere siyasi, ekonomik, askeri, mali ve sosyal yıkımlar vererek maddi ve manevi kayıplar yaşatan İkinci Dünya Savaşı, fiili olarak cephelerde savaşmamasına rağmen Türkiye'yi de yıkımları ile etkilemişti. Türkiye, Mihver ve müttefiklerden ve özellikle Sovyetler Birliği'nden toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına gelen tehditler dolayısıyla ordusunu silahaltında tutmasıyla genç nüfusun üretici konumundan tüketici konumuna geçmesine sebebiyet vermişti. Bu durum ise Türkiye'nin üretiminde ciddi azalmalara yol açmıştı.

Türkiye'nin savaş sonrası politikalarına önemli ölçüde yön vermesine sebep olan Sovyet tehdidi, 1945 sonrası iç ve dış siyaset ile ekonomi politikalarında yaşanan dönüşümde etkilerini hissettirmiştir. Bu bağlamda Türkiye, savaş sonrasının iki kutuplu ortamında dış politikada yönünü Batı bloğuna ve ABD'ye dönmüştür. Bu politika ile 1945 sonrası Türk siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal yaşantısında ABD'nin etkisi olmuştur. Birleşmiş Milletler'e üyeliği ile birlikte demokrasi sürecine geçişi temin eden Türkiye, bu dönemde çok partili siyasal rejime geçiş noktasında siyasi partilerin kuruluşuna olanak sağlamıştır. Dış politikasında Batı ve ABD ile yakınlaşması sonucu iç politikada muhalefetin oluşmasının önünün açılarak çok partili sisteme geçilen bu dönemde, ekonomik politikaların şekillenmesinde de bu bloğun etkileri görülmüştür.

1945 sonrası dönemde ABD önderliğinde savaşın yıkıcı etkilerinin hafifletilmesi ve bozulan ekonominin onarımı amacıyla yıkımdan etkilenen ülkelere yapılacak ekonomik ve askeri yardımlara; 1930'ların ekonomik kalkınma modeli olan devletçi-planlamacı politikalar ile sanayide, ulaşımda, ziraatta ve diğer alanlarda belli bir kalkınma mesafesi kat etmiş ve altyapısını kurmuş olan Türkiye de ihtiyaç duymuştur. ABD'nin hazırladığı “Marshall Planı” ve “Truman Doktrini” çerçevesinde alacağı yardım kredileri ile hazırladığı kalkınma planlarını uygulamaya koyan Türkiye, bu planlarla 1930'larda temellerini attığı sınai kalkınmanın görkemli

inşasını hedeflemekteydi. Ancak ABD yönlendirmeleri ile sınai kalkınmayı hedefleyen Türkiye'ye, tarım ülkesi rolü biçilerek tarımsal üretimde makineleşme ve makineleşme ile birlikte hız kazanan üretim sonucu ortaya çıkan ürünlerin, ülkenin en ücra köşesine kadar götürüme imkânı sağlayacak olan ulaşım önem verilmesi dayatılmıştı. ABD'nin direktifleri ile ekonomi politikasına yön veren Türkiye'nin üretim ve tüketimindeki dönüşümüne Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya ile yaptığı ticarete bakıldığında da ulaşılan veriler, Türkiye'nin büyük oranda tarım ihracatçısı ve çeşitli sanayi ürünlerin ithalatçısı konumunda olduğunu desteklemektedir.

Kuruluşları aynı döneme denk gelen Türkiye ile Çekoslovakya diplomatik birlikteliği sağladıktan sonra dostluk anlaşmasıyla da ilişkilerini her alanda güçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Bu hedef doğrultusunda ve ihtiyaç duydukları ürünleri temin etmede açık pazar görevi noktasında iki ülke arasında 1945 yılından 1950 yılına kadar üç ticaret ve ödeme anlaşması ile bu anlaşmalardan bazılarının süresinin uzatılması talebinin yer aldığı iki mektup anlaşması ve bir de takas anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sonucu yapılan ticarete Türkiye'nin, Çekoslovakya'ya 1945-1950 döneminde miktar olarak en çok ihracını sağladığı ürün 40.509.227. kilogram ile 1946-1950 yılları arasında miktarca dağılım gösteren kenevir, keten ayçiçeği, kolza ve soya tohumlarını içeren tarım ürünleri olmuştur. Genellikle ham veya yarı mamul maddeleri ihraç edip, mamul madde ithal eden Türkiye'nin, Çekoslovakya'dan miktar olarak en çok ithal ettiği ürün ise 1946-1950 yılları arasında 21.115.618. kilogram ithal edilen buhar lokomotifleri, furgon yolcu vagonları ve yük, atölye, vinçli vagonlarından oluşan demiryolu malzemeleri olmuştur.

Siyasi hukuku, Osmanlı dönemine kadar dayanan ve cumhuriyet döneminde de ilişkilerin inişli çıkışlı devam ettiği Yunanistan, 1945 öncesi ticari ilişkilerin en yoğun yaşandığı ülkedir. Türkiye'nin Yunanistan ile 1945 sonrasında da ticari ilişkileri devam etmiş ve bu iki ülke 1945-1950 yılları arasında bir ticaret ve ödeme anlaşması, imzalanan anlaşmanın süresinin uzatılması talebini içeren altı mektup anlaşması, ayrı ayrı olmak üzere bir ticaret ve bir ödeme anlaşması imzalamıştır. İki ülkenin ithalat-ihracat genel rejimlerine, ödeme usullerinin kendi banka kuralları çerçevesine göre belirledikleri ticarete, Türkiye'nin Yunanistan'a 1945-1950 yılları

arasında miktarca en çok ihraç ettiği ürün, 1945-1950 yılları arasında 82.998.178. kilogram ile hububat ve baklagillerin oluşturduğu tarım ürünleri olmuştur. Türkiye'nin Yunanistan'dan 1945-1950 yılları arasında miktarca en çok ithal ettiği ürün ise 36.390.695. kilogram ile sanayi ürünü olan taş ve topraklar olmuştur. Yapı malzemeleri, karayolu ulaşımı ve diğer kullanım alanlarına sahip olan taşlar ve topraklar değirmen taşı, bileği taşı (işlenmemiş), çimento (suni-tabi-portland), pozzolana taşları, çark, bileği, ege ve diğer türden taşlar ve topraklardan oluşmaktadır.

Yine diplomatik ilişkilerinin Osmanlı döneminde başlayıp, cumhuriyet döneminde dostluk anlaşması ile yakınlaştığı Türkiye ile Belçika-Lüksemburg arasında iki ticaret ve ödeme anlaşması, bu anlaşmalarda çeşitli değişikliklerin ve uzatma taleplerinin yer aldığı sekiz mektup anlaşması ile 2 Aralık 1948 tarihli anlaşmaya ek bir protokol anlaşması yapılmıştır. Söz konusu anlaşmalardan 2 Aralık 1948 ticaret ve ödeme anlaşmasına 1950 sonrası ise yine madde değişikliği talebiyle bir mektup anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmalar sonucunda yapılan ticarete Türkiye'nin, Belçika'ya 1946-1950 yılları arasında 46.499.633 kilogram ile en çok ihraç ettiği ürün hububat ve baklagillerden oluşan tarım ürünleri olmuştur. Türkiye'nin Belçika'dan 1946-1950 yılları arasında en çok ithal ettiği ürün ise 71.961.007 kilogram ile sanayi ürünlerinden oluşan metalik madenler ve alaşımları olmuştur.

1917'de kuruluşundan kısa bir süre sonra Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurarak dostluk anlaşması imzalayan Finlandiya, 1945 öncesinde Türkiye ile ticari anlaşmaların en yoğun imzalandığı bir diğer ülke olmuştur. Osmanlı döneminden itibaren diplomatik ve dostça ilişkiler içinde olan iki ülke, coğrafi konumlarından dolayı ilişkilerinde aktif roller oynamamalarına karşın ekonomik, diplomatik, kültürel ve ticari ilişkiler kurmuşlardır. 1926'dan itibaren 1945'e kadar devam eden ticari ilişkiler savaş sonrası dönemi olan 1945-1950 devresinde de devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye ile Finlandiya arasında 1943 yılında imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmasının sürelerinin uzatılmasına dair taleplerin de yer aldığı beş mektup anlaşması ile iki ticaret ve ödeme anlaşması imzalanmıştır. İki ülke ticaretinde Türkiye'nin Finlandiya'ya miktarca en çok ihraç ettiği ürün 3.280.291. kilogram rakı, rom, vermut, viski, votka, cin gibi alkol çeşitleri ile yaprak ve kırıntı tütün,

kıyılmış veya kesilmiş tütünden sigara ile tek el ürünleri olmuştur. Miktarca en çok ithal edilen ürün ise 1946-1950 yılları arasında 30.749.207 kilogram ile çeşitli kereste ve ağaçtan mamul ürünleri içeren orman ürünleri olmuştur.

Çizilen genel tabloya bakıldığında 1945 sonrası dönemde Türkiye, kendisine yüklenen “Tarım Ülkesi” rolüne sahip bir ülke olduğunu ihraç kalemleri ile göstermiştir. İhracatta tarımsal ürünlerle ön plana çıkmasına rağmen çeşitli sanayi dallarına kaynak sağlayacak hammadde birikimine de sahip olan Türkiye’nin belirlenen dönemde genellikle hammadde ve yarı mamul ürün ihracatçısı, buna karşın mamul ürün ithalatçısı bir ülke olduğunu göstermiştir.

Hammadde ihracatçısı Türkiye’nin ihraç ürünleri genellikle canlı hayvanlar, deniz mahsulleri, hububat ve baklagiller, tek el ürünleri ve özellikle tütün, çeşitli bitkilerin tohumları, hayvan yemleri, pamuk, kuru meyveler, kuruyemişler ve ham maden olmuştur. İthal ettiği ürünler ise orman ürünleri, demiryolu malzemeleri, 1950 yıllarına giderken artan çeşitli alanlara ait makineler ve yine özellikle tarımda yaşanan makineleşmeye geçişle artan ziraat makine çeşitleridir. Ayrıca tekstil ürünleri olan iplik ve kumaşlar, kimyasal maddeler, demir, çelik, bakır, çinko ve diğer pek çok maddenin yer aldığı metalik maden ve alaşımlarından meydana gelen iş sahalarından, ev araç ve gereçlerine kadar pek çok alana dair materyali kapsayan ürünler olmuştur.

Türkiye’nin 1945-1950 yılları arasında yapmış olduğu ithalat ve ihracata bakıldığında ortaya çıkan ürün çeşitliliği yanında, bu yıllara ait ithalat ve ihracat rakamları ise ithalatı miktar bazında 1945’de 325 bin ton. 1946’da 403 bin ton. 1947’de 622 bin ton. 1948’de 881 bin ton. 1949’da 1.221 bin ton. 1950’de 1.488 bin tondur. İhracatta miktar bazında rakamlar ise 1945’de 309 bin ton. 1946’da 905 bin ton. 1947’de 1.173 bin ton. 1948’de 880 bin ton. 1949’da 997 bin ton. 1950’de 985 bin tondur. Bu yıllara ait miktarlara sahip kıymet rakamları ise ithalatı 1945’de 126 milyon lira. 1946’da 224 milyon lira. 1947’de 685 milyon lira. 1948’de 770 milyon lira. 1949’da 813 milyon lira. 1950’de 800 milyon liradır. İhracat kıymetleri ise 1945’de 219 milyon lira. 1946’da 432 milyon lira. 1947’de 625 milyon lira. 1948’de 551 milyon lira. 1949’da 694 milyon lira. 1950’de 738 milyon liradır.

İncelenen ticaret anlaşmaları ışığında ulaşılan 1945-1950 yıllarına ait bu miktar ve tutar verilerinde Çekoslovakya, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg ve Finlandiya'nın payları ise şöyledir: Çekoslovakya'nın Türkiye'nin ithalatındaki miktar payı 100.975.258 bin ton, ihracatındaki miktar payı ise 161.396.173 bin tondur. İthalata ait tutar payı 179.546.629 milyon lira, ihracatındaki tutar payı ise 161.081.719 milyon liradır. Yunanistan'ın Türkiye'nin ithalatındaki miktar payı 43.025.106 bin ton, ihracatındaki miktar payı ise 226.847.177 bin tondur. Aynı yıllara ait ithalat tutar payı ise 12.094.161 milyon lira iken, ihracattaki tutar payı 181.973.764 milyon liradır. Belçika-Lüksemburg'un Türkiye'nin ithalatındaki miktar payı 112.606.829 bin ton, ihracatındaki miktar payı ise 85.328.559 bin tondur. İthalata ait tutar payı 73.302.437 milyon lira, ihracata ait tutar payı ise 63.105.759 milyon liradır. Finlandiya'nın Türkiye'nin ithalatındaki miktar payı 156.128.794 bin ton iken, ihracatındaki miktar payı 11.725.603 bin tondur. İthalata ait tutar payı 26.661.506 milyon lira, ihracatındaki tutar payı ise 26.381.875 milyon liradır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1- Belgeler

BCA, 30-10-0-0/129-927-16.

BCA, 30-10-0-0/131-940-21.

BCA, 30-10-0-0/163-142-1.

BCA, 30-10-0-0/163-141-15.

BCA, 30-10-0-0/163-142-2.

BCA, 30-10-0-0/256-725-24.

BCA, 30-18-1-2/101-31-11.

BCA, 30-18-1-2/109-51-3.

BCA, 30-18-1-2/110-14-2.

BCA, 30-18-1-2/110-21-4.

BCA, 30-18-1-2/111-45-10.

BCA, 30-18-1-2/111-47-8.

BCA, 30-18-1-2/113-21-15.

BCA, 30-18-1-2/113-24-10.

BCA, 30-18-1-2/113-25-16.

BCA, 30-18-1-2/114-50-6.

BCA, 30-18-1-2/114-46-15.

BCA, 30-18-1-2/115-79-7.

BCA, 30-18-1-2/116-24-11.

BCA, 30-18-1-2/116-40-18.

BCA, 30-18-1-2/117-49-15.

BCA, 30-18-1-2/119-31-18.

BCA, 30-18-1-2/119-31-19.

BCA, 30-18-1-2/119-31-20.

BCA, 30-18-1-2/119-32-12.

BCA, 30-18-1-2/119-35-12.

BCA, 30-18-1-2/119-46-4.

BCA, 30-18-1-2/120-71-12.

BCA, 30-18-1-2/120-60-13.

BCA, 30-18-1-2/123-0-11.

BCA, 30-18-1-2/123-78-11.

2- Gazeteler

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Ulus Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

Zafer Gazetesi

Resmi Gazete

3- Dergiler – Yıllıklar

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:17, (Ankara: TBMM Matbaası, 1976).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:21, (Ankara: TBMM Matbaası, ty).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:32, (Ankara: TBMM Matbaası, ty).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:2, (Ankara: TBMM Matbaası, ty).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:4, (Ankara: TBMM Matbaası, ty).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:20, (Ankara: TBMM Matbaası, 1930).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:25, (Ankara: TBMM Matbaası, 1931),

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:26, (Ankara: TBMM Matbaası, 1931).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:4, Cilt:20, (Ankara: TBMM Matbaası, ty).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:8, (Ankara: TBMM Matbaası, 1931).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:16, (Ankara: TBMM Matbaası, 1937).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:24, (Ankara: TBMM Matbaası, 1938).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:26, (Ankara: TBMM Matbaası, 1938).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt: 29, (Ankara: TBMM Matbaası, 1939).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:3, (Ankara, TBMM Matbaası, 1939).

TBMM Tutanak Dergisi,. Dönem:6, Cilt:4, (Ankara: TBMM Matbaası, 1939).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:15, (Ankara: TBMM Matbaası, 1941).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:17, (Ankara: TBMM Matbaası, 1942).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:6, Cilt:18, (Ankara: TBMM Matbaası, 1941).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:4, (Ankara: TBMM Matbaası, 1943).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:13, (Ankara: TBMM Matbaası, 1944).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, (Ankara: TBMM Basımevi, 1946).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt: 23, (Ankara: TBMM Basımevi, 1946).

TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, (Ankara: TBMM Basımevi, 1947).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:4, (Ankara: TBMM Basımevi, ty).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:6, (Ankara: TBMM Basımevi, 1947).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:12, (Ankara: TBMM Basımevi, 1948).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:16, (Ankara: TBMM Basımevi, 1949).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:20, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:25, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt: 2, (Ankara: TBMM Basımevi, 1951).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:4, (Ankara: TBMM Basımevi, 1951),

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:8, (Ankara: TBMM Basımevi, 1951).

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1. No:0132990, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1945.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1. No: 36, Ankara: Akın Matbaası, 1946.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1. No: 0132974, Ankara: 1948.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1948.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949 Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine Göre İthalat ve İhracat kısım:4. Ankara: Basım ve Ciltevi, 1950.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1. No: 0134348, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1950.

T.C. Merkez Bankası. 25 Nisan 1946 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna 1945 On Dördüncü Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi Raporu ve Denetçiler Raporu Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1946).

T.C. Merkez Bankası. 24 Nisan 1947 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna 1946 On Beşinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi Raporu ve Denetçiler Raporu Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1947).

T.C. Merkez Bankası. 29 Nisan 1948 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna Sunulan 1947 On Altıncı Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1948).

T.C. Merkez Bankası. 28 Nisan 1949 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna Sunulan 1948 On Yedinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1949).

T.C. Merkez Bankası. 27 Nisan 1950 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna sunulan 1949 On Sekizinci Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1950).

T.C. Merkez Bankası. 26 Nisan 1951 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna sunulan 1950 On Dokuzuncu Hesap Yılı Hakkında İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı. (Ankara: 1951).

B. Telif ve Tetkik Eserler

Akdan, Tolgahan. *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*. 1.bs. İstanbul: Yordam Kitap, 2020.

Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayın, 2020.

Akosman, İzzet. "Tertip Komitesi Başkanı İzzet Akosman'ın Konuşması", *Türkiye İktisat Kongresi*. İstanbul: 22-27 Kasım 1948.

Akoğlu, Nermin Kılıç. Ruben, Ester. "Amerika Hegemonyasının Türkiye'de Modernleşme Ve Kalkınma Söylemlerine Yansımaları: 1945-1960". *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*. 6/1 (Haziran 2021): 49-73.

Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Akşin, Sina. *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. 3.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Armaoğlu, Fahir. "İkinci Dünya Harbinde Türkiye". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 13/02 (Şubat 1958): 139-179

Armaoğlu, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995. 23.bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Armaoğlu, Fahir. *Türk Dış Politikası Tarihi*. 3.bs. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.

Arslan, Recep. “Prag Maslahatgüzarı Mehmed Cevad (Açıkalın)’ın Raporu’na Göre Çekoslovakya siyasi Partileri”, *Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları*. ed. Mutlu Adak, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

Arslan, Recep. “Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri (1923-1940)”. *Tarih Araştırmaları II*, ed. Aydın Efe Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.

Ataöv, Türkkaya. 2. *Dünya Savaşı*. 1.bs. İstanbul: İleri Yayınları, 2008.

Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam*, Cilt: 2, 11.bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

Başlangıç, Sadık Özgür. “Uluslararası Lojistik Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi”. Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. 30. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Berkes, Niyazi. *Türkiye İktisat Tarihi*. 4.bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Bilgiç, Bestami S. “Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 31/91 (Mayıs 2015): 1-27.

Black, Jeremy. *Dretnot, Tank ve Uçak Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

Boratav, Korkut. *Türkiye’de Devletçilik*. 2. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2000*. 8.bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

Boratav, Korkut. *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*. 1.bs. İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974.

Demirel, Süleyman. “Cumhuriyet Ve Türkiye Kalkınması”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. /17 (Kasım 2011): 205-210.

Deringil, Selim. *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

DİA. “Finlandiya”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996). 13: 111-113

Dilek, Mehmet Sait. “Türkiye-Finlandiya Siyasi İlişkilerinin Başlaması ve Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud İle Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen’e Göre Türkiye”. *Atatürk Dergisi*. 4/3 (2005): 183-197.

Dirican, Cüneyt. “Dış Ticarete Ulusal (Yerli) Para Cinsinden (Kliring) Takas ve Ödeme İşlemlerinin Uygulanabilirliği: Türkiye Uygulaması için Durum ve Gereksinimleri” *Special Issue*. 14 (2019): 48-61.

Doğaner, Suna. “Belçika”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992). 5: 393-395.

Dokuyan, Sabit. “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliğinin Türkiye’den İstekleri”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 9/18 (Güz 2013): 119-135.

Eğilmez, Mahfi – Kumcu Ercan. *Ekonomi Politikası Teori Ve Türkiye Uygulaması*. 26. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020.

Eğilmez, Mahfi. *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*. 11. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020.

Ekincikli, Mustafa. *Türk Dış Siyaseti (İnönü- Bayar Dönemleri)*. 2.bs. Ankara: Berikan Yayınları, 2010.

Erdil, T. Sabri. “Çekoslovakya”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul, TDV Yayınları, 1993). 8: 253-254.

Ergüç, Ayzin. “1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Evsile, Mehmet. “Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)”, *Kesit Akdemi Dergisi*. 4/14 (Haziran 2018): 1-30.

Gönlübol, Mehmet vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. 10.bs. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.

Güran, Tevfik. *İktisat Tarihi*. İstanbul: Damla Ofset, 1990.

Güvenen, Orhan. “Türkiye Ekonomisi Ve Zaman Dinamiğinde Sosyal Sermaye Eksikliği Kapsamında Bazı Yorumlar”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. /17 (Kasım 2011): 81-88.

Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000*. çev. Petek Demir. İstanbul: Mozaik, 2003.

Hart, Lıddel. *II. Dünya Savaşı Tarihi*, Cilt: 1, çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hart, Lıddel. *II. Dünya Savaşı Tarihi*, Cilt: 2, çev. Kerim Bağrıaçık. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Haytoğlu, Ercan. “Türkiye- Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)”. *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, 6/AGP Özel Sayı (2018): 75-93.

Hobsbawn, Eric. *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

İnan, Erdi. “Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945”. Yüksek lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*. (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller). 9. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Karpat, Kemal H. *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. 9. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.

Karamursal, Ziya. *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*. 2.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Kayıran, Mehmet. Metintaş, Mustafa Yahya. “Türk-Yunan İlişkileri (1878-1952)”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*. 1/3, (2018): 33-73.

- Kazgan, Gülten. *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. 6. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Kepenek, Yakup - Yentürk, Nurhan. *Türkiye Ekonomisi*. 12.bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*. 19.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:1, 8. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 2, 8.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Koçak, Cemil. *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt: 1, 1.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Koçak, Cemil. *Tarihin Buğulu Aynası Efsaneler Çökerken*. 1.bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Kopar, Metin. *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımları (1927-1950)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009.
- Kurt, Halil. "Yunanistan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2013). 43: 583-586.
- Küçük, Evren. *Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çev. Boğaç Babür Turna. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2020.
- Mandel, Ernest. *İkinci Dünya Savaşının Anlamı*. çev. Bülent Tanatar. İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1995.
- Metinsoy, Murat. *İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*. 1.bs. İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- Nalbantoğlu, Neşat. "Tütün Fiyatı ve Fiyat Teşekkülü". *Türkiye İktisat Kongresi*. İstanbul: 22-27 Kasım 1948.

Öncü, Ali Servet. “İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9/2 (2014): 159-181.

Özen, Serdar. “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’deki Döviz Kuru Yönetimi”. *Vergi Raporu Makaleler*. 107 (Ağustos, 2008). 58-66.

Özgöker, Uğur. İba, Sezin. “Uluslararası İlişkiler Ve Türkiye’nin Yeni Dış Politikası”. *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. ed. Hasret Çomak Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2010.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1993.

Pamuk, Şevket. *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. 14. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Pamuk, Şevket. *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. 4.bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Payaslı, Volkan. “Tek Parti İktidarı’ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/28 (Bahar, 2014): 175-197.

Pektaş, Şerafettin. *Menderesli Yıllar Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri*. 1.bs. İstanbul: Fırat Yayınevi, 2012.

Polanyi, Karl. *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal Ve Ekonomik Kökenleri*. çev. Ayşe Buğra. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Quataert, Donald. *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. 11.bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.

Quataert, Donald - Zürcher, Erik Jan. *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*. çev. Cahide Ekiz. İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*. 22. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2011.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. 5.bs. Ankara: İmge Yayınları, 1996

Saray, Mehmet. *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*. 2.bs. Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

Sertel, Savaş. “Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Belçika İlişkileri”, *Turkish Studies*. 0/1, (Winter 2015): 693-714.

Sertel, Savaş. Yedek, Şahin. “Arşiv Belgelerine Göre Milli Şef Döneminde Türkiye-Belçika ilişkileri (1938-1950)”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 33, (January 2015). 353-365.

Şimşir, Bilal N. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*. Cilt:1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

Şimşir, Bilal N. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*. Cilt: 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.

Şimşir, Bilal N. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*. Cilt: 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.

Tabakoğlu, Ahmet. *Türkiye İktisat Tarihi*. 13.bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

Temel, Mehmet. “XIX. Yüzyılda Osmanlı-Belçika Ticari ilişkileri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/27, (Haziran 2012): 247-263.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. “II. Dünya Savaşında Milli Korunma Yasasının Uygulanmasında Yaşananlar”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2*. ed. Rahmi Deniz Özbay, Fahri Solak, Yaşar Bülbül, Gülfettin Çelik, İstanbul: Ekonomik Ve Sosyal Tarih Yayınları, 2010.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*. 1. bs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*. 1. bs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Dış Siyaseti Ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, Cilt: 1, 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, Cilt: 2, 2.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

- Tezel, Yahya S. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. 2. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020
- Timur, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. 4. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2020.
- Uslu, Cennet. “Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi”. *Turkish Studies*. 9/2 (2014): 1539-1556.
- Uzman, Nasrullah. “II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”. *Akademik Bakış*. 11/22 (Yaz 2018): 117-142.
- Ünal, Tahsin. *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*. 4. bs. Ankara: Emel Yayınları, 1977.
- Yalçın, Semih. *Atatürk’ün Milli Dış Siyaseti*. 5.bs. Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Yetkin, Çetin. *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi*. (Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Yurtoğlu, Nadir. “İnönü Döneminde Türkiye’de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)”. *Belgi Dergisi*. 21 (Kış 2021/1): 139-175.
- Yurtoğlu, Nadir. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Üzüm Yetiştiriciliği ve Üzüm Politikaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 19/39 (Güz 2019): 715-758.
- Yurtoğlu, Nadir. “Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: İzmit Selüloz Ve Kağıt Fabrikaları Müesseseleri (1936-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 60/ (Bahar 2017): 341-372
- Yurtoğlu, Nadir. “Erken Cumhuriyet Dönemi Ve Sonrasında Türkiye’de Balıkçılık Faaliyetleri (1923-1960)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 32/1 (2017): 233-263.
- Yurtoğlu, Nadir. “İnönü Döneminde Türkiye’de Pamuk Üretimi Ve Pamuk Politikası (1938-1950)”. *Belgi Dergisi*. 2/19 (Kış 2020): 1830-1858.
- Zürcher, Erik Jan. *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. 1.bs. İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

“1948 Türkiye İktisat Kongresinin Dış Ticaret Hakkındaki Rapor ve Kararı”, *Türkiye İktisat Kongresi*. İstanbul: 22-27 Kasım 1948.

C- İnternet Kaynakları

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, “Antimuan”, erişim: 06 Temmuz 2022, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/metalik-madenler/antimuan>.

Kubbealtı Lugatı, “Agreman”, erişim: 2 Kasım 2022, <http://www.lugatim.com/s/AGREMAN>.

Kendime Yazılar Mahfi Eğilmez, “Kambiyo Rejimi ve Türkiye Uygulaması”, erişim:2 Kasım 2022, <https://www.mahfiegilmez.com/2022/05/kambiyo-rejimi-ve-turkiye-uygulamas.html>.

EKLER

EKLER

Ek-1: 2 Haziran 1945 tarihli *Akşam* gazetesinde yer alan “Türk-Yunan Ticaret Anlaşması” başlıklı haber

Avcı polis

7 ramvaylara takılanlardan veya tramvaylara atlayanlardan ceza alan Belediye polisleri ne-

Tramvayları Türk Anonim Şirketi Tasfiye Memurluğundan.

Kendisini tebrik ederim. Fakat bu kadar zor bilmeceleri halleden vatandaşların mükafatsız bırakılmalarına gönül razı olmuyor.

SEVKET RADO

Türk - Yunan ticaret anlaşması

Dün Ankarada iki taraf arasında imzalandı

Ankara 1 — Memleketimizle Yunanistan arasındaki ticaret ve tediye anlaşmaları bugün saat 13 de imzalanmıştır.

Bu münasebetle heyet başkanımız, Dr. Bühran Zihni Sanus, Yunan heyetine öğleyin Karpıç'ta bir ziyafet vermiştir. Bu ziyafette Yunan Büyük Elçisi de hazır bulunmuştur.

Yunan heyeti üyeleri bu akşamki ekspresle memleketlerine dönmek üzere İstanbul'a hareket etmişlerdir.

Yeni anlaşmanın harp durumu dolayısıyla uzun zamandan beri inkıta uğramış bulunan iki memleket ticari münasebetlerini tekrar kuracağı ve geliştireceği umulmaktadır.

Öğrencilerin tatil aylarında talebe pasolarile seyyahat isteği

Yaz tatiline başlayan ilk okullardan, bazıları Millî Eğitim müdürlüğüne müracaat ederek öğrencilerin tatil aylarını iyi bir şekilde geçirmeleri için şehir içi nakil vasıtalarında talebe pasolarile seyahat etmelerinin temini dilerinde bulunmuşlardır. İlk okul talebelerinden okulu ile aynı semtte oturanlara gerek tramvay, gerek vapur pasosu verilmemektedir. Bundan başka orta dereceli okulların aynı durumda olan öğrencilerine de paso verilmemektedir. Halbuki

Şirketi Hayriye memurları

Tekaüt sandığındaki paraların tamamı Denizyollarına yatırılacak

Denizyolları genel müdürü B. Yusuf Ziya Erzin kendisi ile konuşan gazetecilere şunları söylemiştir:

— Yeni Denizyolları kadrosu henüz resmen tebliğ edilmemekle beraber bunda memurlar aleyhinde değişiklikler olacağını zannetmiyorum. Bilhassa Şirketi Hayriye'nin bize geçmesi ile şehir halkının memur adedini arttırmış bulunuyoruz. Şirketi Hayriyenin eski memurları tekaüt sandıklarının tasfiyesi sonunda alacakları hisselerin tamamını bize yatırarak tekaütlük haklarından istifade edeceklerdir. Memurların sandıktan alacakları paraların tamamını değil ancak yüzde beşini Denizyollarına yatıracakları hakkında bazı rivayetler dolaşmakta ise de bunun aslı yoktur. Diğer taraftan, memurlardan biri tekaüdiye parasını bize yatacağı zamana kadar ölürse, ailesinin tekaüdiyeden istifade edip etmiyeceği ciheti de henüz belli değildir. Bu hukuki bir mesele olmakla beraber ailesinin bu tekaüdiyeden istifade etmesi lâzım gelir kanaatindeyim. Bu mesele evvelce de bahis mevzuu olmuş ve Bakanlığa bildirilerek malûmat istenmişti. Memurların şirkete olan elbise ve kömür borçlarına gelince: Bu borçlarının tekaüdiye haklarından kesilmesini lâzım görmektedir.

Kaynak: *Akşam*, (2 Haziran 1945), No: 9563, 2

Ek-3: 2 Aralık 1948 tarihli Türkiye-Belçika ticaret ve ödeme anlaşmasında yer alan ithal ve ihraç ürünleri listesi ve anlaşmalarda yer alan menşe şahadetnamesi örneği.

No. 5485

— 230 —

3. I. 1950

Liste : 1

Türkiye'den Belçika - Lüksemburg Ekonomik Birliğine ihraç olunacak mallar

M a l l a r	Miktar (ton)
1. — Sünger	10
2. — Bağırsak	50
3. — Ham balmumu	50
4. — Kemik, tırnak ve boynuz	2 000
5. — Ham küçük baş hayvan derisi	50
6. — Tiftik, yapacı	850
7. — Keçi kılı, yele ve sair kıllar	150
8. — Domuz kılı	10
9. — El ile dokunmuş kilim ve halı	70
10. — Tabii ipek döküntüsü	100
11. — Kuş yemi ve kum darı	10 000
12. — Burçak, fiğ, kaplıca	10 000
13. — Bakla	4 000
14. — Fasulye, nohut, mercimek, bezelya	5 000
15. — Bakliyat unları	500
16. — Kuru üzüm	5 000
17. — Kuru incir	2 500
18. — Hurda incir	500
19. — İç fındık	5 000
20. — Sair kuru yemişler	100
21. — Şarap, likör ve ispirtolu içkiler	1 500 000 litre
22. — Yağlı tohumlar	3 000
23. — Nebati yağlar	1 000
24. — Küspe	5 000
25. — Tütün	3 000
26. — Nikotin ihraçına mahsus tütün dökün	500
27. — Tıbbi nebatlar	350 000 T. Lirası
28. — Meyan kökü usaresi ve balı	1 000
29. — Palâmut ve tırnağı	2 000
30. — Palâmut hulâhası	350
31. — Afyon	20
32. — Kitre	20
33. — Pamuk	2 000
34. — Kendir elyafı	250
35. — Krom cevheri	4 000
36. — Kurşun cevheri	1 000
37. — Antimuan ve tutya cevheri	1 500 ve imkânlaraya göre daha ziyade
38. — Bakır	500
39. — Civa	5
40. — Lüle taşı	10
41. — Hurda demir	10 000
42. — Tuz	25 000

M a l l a r

Miktar (ton)

43. — Balık konservesi, balık yağı ve unu	} İhtiyaç ve im- kânlarla göre
44. — Sığara	
45. — Limon, portakal, krepfurt	
46. — Diğer emtia (Havyar, domates salçası, amyant elyafı, zımpara, borasit, manyezit, ham naftalin ilâ).	2 000 000 T. Lirası

Liste : 2

Belçika - Lüksemburg Ekonomik Birliğinden Türkiye'ye ihraç edilecek mallar

Madde ve Gümrük Ta. No.	Belçika Frangı ile kıymeti
1. — Kursak, 64 den	800 000
2. — İşlenmiş sığır derileri, glâse deriler, kayışlık köseleler, köseleler kösele kayışlar ve sanayide kullanılan sair köseleler, 75 a2, b2, c. 78 den, 89, 93 den.	4 000 000
3. — Yün (Merinos), kıl, yün ve kıl iplikleri 98 a, 100 - 103.	26 000 000
4. — Yün ve kıl mensucat 105 den, 106, 107, 108 a, 111, 112 den	10 000 000
5. — Sanayide kullanılan keçe 115 den.	500 000
6. — Yünden ve kıldan örme çorapçı eşyası, keçe şapkalar ve keçe şapka taslakları 118 a dan, 120 den, 125 den, 126.	5 750 000
7. — Suni ipek ipliği ve mesina 130, 132 b.	9 000 000
8. — İpekten mamul sıhhi eşya ve sair eşyalar 139, 144, 147.	500 000
9. — Plâstik maddeler (Külçe, levha, yaprak, boru ilâ 281 den.	2 250 000
10. — Fırçacı mamulâtı ve spor eşyası 307 a 2, 3, b, c, d 3 den, 4 den, 312.	2 000 000
11. — Kaplamalık ağaç, ağaçtan dokumaçı alâti, ağaçtan fennî âletler, ağaçtan tecrit malzemesi 285, 288 den, 295, 298.	4 000 000
12. — Kâğıt ve mukavva 324 - 326, 328, 329 a dan, 330, 332, 334, 335, 336 dan, 337, 340 - 342, 344 den, 346 d, 351, 357 den, 363 a, b den.	25 000 000
13. — Pamuk ipliği 366 - 372.	20 000 000
14. — Pamuk mensucat 377 - 379, 380 den, 383 den, 385 den, 387 den, 389 dan, 390, 391 den.	13 000 000
15. — Pamuktan örme çorapçı eşyası ve sair mamulât 394 den, 395 b den, 398 den, 399, 400 a, 404 a.	5 000 000
16. — Keten, kendir, manilâ kendiri, jüt iplikleri, manilâ kendirinden halâtlar, sisal halâtlar 412, 413, 414 b, 415 den, 416 dan.	4 000 000
17. — Kendir, rami ve jütten mamul çuvalar ve sargılık (Ambalâj) kaba bezler, keten mensucat ve bu maddelerden mamul sair eşya 417 a, b, 418, 421, 424 den, 425, 433 a.	8 500 000
18. — (Kauçuktan) tekerlek iç ve dış lâstikleri 445.	10 000 000
19. — Diğer kauçuk mamulâtı 440 - 444, 446, 447 den, 448, 449.	2 000 000
20. — Muşamba mamulâtı ve linoléom (Mantarlı muşamba) 450, 451, 452 a, b, 453 den, 454, 455 b den.	2 500 000

21. — Çimento, ateş tuğlası ve kiremit, potalar ve taştan ve topraktan mamul sair eşya 459, 461 den, 463 464 den, 469, 471 den, 477, 481 c, d, h den.	25 000 000	
22. — Çini ve porselenden sıhhi eşya ve sair mamulât 483, 485 den, 486, 487, a, b, c, d den, 488, 489, a, b, c, 490 dan.	15 000 000	
23. — Pençere camı ve camdan mamul sair eşya 493, 495, 497, 498 den, 501 den, 505, 509 - 510 dan, 513, 514, 515 den.	64 000 000	
24. — Demir mamulâtı (Profil, sac, levha, çember, hususi çelikler, ilâ) 518 den, 519 - 523, 531 den.	100 000 000	
25. — Demir, font, çelikten mamul eşya 524 - 527, 528 a, b 529 - 534, 535 den, 536, 538, 539 d, h, v, 541, 544 a, b, 545 a, b, c den, 546, 548 - 551, 552 den, 553 den.	60 000 000	
26. — Bakır ve bakır halitasından yarı mamul ve mamul eşya 554 den, 555 - 560, 562, 563 den, 564 den, 565 a, b, 566 dan, 567 den.	10 000 000	
27. — Alüminyum ve alüminyum halitasından yarı mamul ve mamul eşya 559 a, b, c, d, h 1.	6 000 000	
28. — Kurşun ve kurşun halitasından yarı mamul ve mamul eşya 570 b, d, h, 571 den, 572 den, 573 b den.	8 000 000	
29. — Tutya ve tutya halitasından yarı mamul ve mamul eşya 574 b, d, h, 575, 576 a, b, den.	25 000 000	
30. — Kalay ve kalay halitasından yarı mamul ve mamul eşya 577 d, h, 579 a.	1 000 000	
31. — Nikel ve halitası, nikel ve halitasından yarı mamul ve mamul eşya 580 b, d, h, 581 den, 582 a.		İhtiyaca göre
32. — Antimuan (külçe ve sair şekillerde) 583 b.	200 000	
33. — Barometre, taksimetre, su, gaz ve elektrik sayaçları ilâ gibi ölçü aletleri 598.	5 000 000	
34. — Optik âletler ve cihazlarla ilme, fenne ve cerrahlığa ait aletler ve cihazlar 611 - 614, 618, 620, 621, 623 - 629, 631, 632, 634.	4 000 000	
35. — Fotoğraf ve sinema filmleri 617.	4 000 000	
36. — Radyografi filmleri 617.	4 000 000	
37. — Esliha, mühimmat ve patlayıcı maddeler 635 - 647.	8 000 000	
38. — Her türlü muharrik kuvvetlerle işliyen makinalar, elektrik motorları, traktörler, ziraat makinaları, yol yapma makinaları da dâhil olmak üzere makinalı aletler 648 - 651, 652 den, 653, 654, 656 - 666.	95 000 000	
39. — Bisiklet, motosiklet; otomobil, motosiklet, bisiklet yedek parçaları ve teferruatı 667, 679 dan.	5 000 000	
40. — Elektrikle işliyen ev eşyası, radyo, pikap, soğutma cihazları 552 den, 619 dan, 633 den, 666 dan	5 000 000	
41. — Demiryolu mütharrik malzemesi (Lokomotifler otoraylar, vagonlar, vagonetler ilâ), ve maden ocakları ve elektrik kuvveti tesisatı ve teçhizatı, smai tesisat ve teçhizat, liman inşaatı ve bahri inşaat, bilûmun nakil vasıtaları.		İhtiyaç ve imkânlara göre
42. — Boyalar ve bakım müstahsalâtı 702, 703 den, 704 - 709.	30 000 000	
43. — Kimyevi, ispençiyari ve tıbbi eşya 710 - 853 (756 d ve 754 k müstesna).	50 000 000	

44. — Züccaciye eşyası, billûr mamulâtı 511, 512 Duvar kâğıdı 338 Çini, porselen ve topraktan mamul fantazi eşya 473 b, 481 v, 487 (22 numaralı bentte yazılı olanlardan gayrisi) Mermer biblolar ve mermerden yapılmış oda eşyası (bembe- loteri) 467 c, d Deri ve kösele mamulâtı ve seyahat eşyası 87 Dantelâlar 137, 384, 422 Oyun alât ve edevatı ve oyuncaklar 310, 858, 859 Mobilyalar 309 Piyanolar 601 b, c Çocuk arabaları 676 Boyanmış tavşan postları 96 b	65 000 000 [*]
45. — Belçika Kongosu müstahselsâtı (Kahve, kopal, fildişi ilâh).	İzüm ve im- kânlarla gör-
46. — Kibrit çöpleri Oyun kâğıtları Çakmaklar	Türkiye Cumhuriyeti resmî makamlarının yapacakları münakasalara göre
47. — Sair eşya	30 000 000

[*] Tahmini kıymet; bütün hakkındaki ilişik mektuba bakıla.

NOT : Yanlarında (den) bulunan tarife numaraları, 2 Aralık 1948 de yürürlükte bulunan Tür-
kiye Genel İthalât listesinde zikredilmiş olan malları gösterir.

Menşe şahadetnamesi

Gönderen :	Gönderilen :
İsim :	İsim :
İkametgâh :	İkametgâh :
Sokak :	Sokak :
Malın cinsi	
Ambalâj tarzı	
Koli adedi	
Marka numarası	
	Gayrisâfi ağırlık kilo
	Kıymet
Malın gönderileceği yol	
Ticaret odası Türkiye ile Belçika - Lüksemburg Ekonomik Birliği arasındaki 2 Aralık 1948 tarihli Ticaret Anlaşması hükümlerine uyarak, vasıfları yukarda yazılı emtiyanın Türk - Belçika para sahası menşeli olduğunu tasdik eder.	
1948.	

Kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, (Ankara: TBMM Basımevi, 1950),